

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNIVERSİTETİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT NEFT AKADEMİYASI

CƏLİL KƏRİMOV
AYAZ ORUCOV
TAHİRƏ KƏRİMOVA

*Ümummilli liderimiz Heydər
Əliyevin anadan olmasının
85 illik yubileyinə ithaf edilir.*

**BEYNƏLXALQ
İQTİSADI
TƏŞKİLATLAR**

Dərs vəsaiti

Azərbaycan Respublikası
Təhsil Nazirliyinin 21 may
2008-ci il tarixli 594 nömrəli
əmri ilə dərs vəsaiti kimi
təsdiq edilmişdir.

BAKİ – 2008

*Kitabın nəşrinə göstərdiyi
köməkliyə görə müəlliflər
Orucov Akif İsmayıl oğluna
təşəkkür edirlər.*

ELMİ REDAKTOR: Müzəffər MƏMMƏDOV
iqtisad elmləri namizədi, dosent.

RƏYÇİLƏR: Qəzənfər SÜLEYMANOV
iqtisad elmləri doktoru, professor;
Fikrət RƏHİMLİ
iqtisad elmləri namizədi, dosent.

MƏSLƏHƏTÇİLƏR: Gəncəli GƏNCİYEV
iqtisad elmləri doktoru, professor;
Müşfiq ATAĞİŞİYEV
iqtisad elmləri doktoru, professor.

Cəlil Kərimov, Ayaz Orucov, Tahirə Kərimova. *Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar*, Bakı, "Nurlan" nəşriyyatı, 2008, 212 səh.

K 4603000000 Qrifli nəşr
N-098-2008

© C.Kərimov, 2008

ÖN SÖZ

Beynəlxalq miqyasda ictimai-iqtisadi əlaqələrin artması Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin inkişafını genişləndirmişdir. Dövlətlərarası, müəssisələrarası, birliklərarası münasibətlər çoxalmışdır. Bu hərtərəfli əlaqə, əməkdaşlıq və münasibətlərin artması onların tənzimlənməsi prosesinin olmasını tələb edir.

Odur ki, müəyyən hüquq və normalar əsasında dövlətlərarası beynəlxalq institutlar, qurumlar yaradılır. Bu institutlardan biri də Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar hesab edilir.

Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər çoxtərəfli olduğu kimi Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar da çoxtərəflidir. Dövlətlərarası, ərazilər üzrə, ayrı-ayrı sahələr üzrə, əmtəə qrupları üzrə və s.

Bu təşkilatların üzvləri bərabərhüquqlu dövlətlərdən ibarətdir. Onlar öz daimi fəaliyyət göstərən orqanları vasitəsilə, xüsusi siyasi normalar əsasında dövlətlərin iqtisadi siyasətlərinin həyata keçirilməsinə köməklik edirlər.

Təqdim olunan bu dərs vəsaiti "Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər" dərs vəsaitinin davamı kimi onun tənzimlənməsinə həsr edilmişdir. Burada bütün Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar deyil, onların müəyyən qruplarının fəaliyyəti barədə açıqlama verilmişdir.

Bu barədə Azərbaycan dilində demək olar ki, elə bir dolğun material yoxdur. Odur ki, güman etmək olar ki, təqdim edilmiş dərs vəsaiti oxucular üçün çox faydalı olacaqdır.

I FƏSİL

BEYNƏLXALQ İQTİSADI MÜNƏSİBƏTLƏRİN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN OBYEKTİV ƏSASLARI

Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar (BİT-lər)

1. *BİM-in tənzimlənməsinin zəruriliyi.*
2. *BİT-lər haqqında ümumi anlayış.
Onların yaradılması və təsnifatı.*
3. *BİT-lərin yaranması mərhələləri.*
4. *Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin
tənzimlənməsində regional iqtisadi
təşkilatların rolu.*

1. BİM-in tənzimlənməsinin zəruriliyi

Müasir şəraitdə Dünya birliyinin və eləcə də vahid dünya təsərrüfatı sisteminin mövcud olması qlobal problemlərin inkişafını daha da artırmışdır. Hazırda qloballaşma proseslərinin inkişafı dövlətlərarası əlaqələrin və qarşılıqlı asılılıqların artmasını sürətləndirir.

Ümumdünya təsərrüfatında yaranan və inkişaf edən bu yeni proseslər və amillər dünya təsərrüfatının gündəlik tələbatına çevrilmişdir.

Bu amillərin bir çoxu daha ümumi, qlobal, bir qismi isə konkret və daha zəruri olmaları ilə seçilir. Bütün bu amillər bir tərəfdən BİM-in genişlənməsini sürətləndirir, digər tərəfdən isə onun tənzimlənməsini tələb edir. Burada daha ümumi hesab edilən amillərdən aşağıdakıları qeyd etmək olar:

1. **BƏB-in daha da dərinləşməsi**, dünya iqtisadiyyatında və beynəlxalq təsərrüfat əlaqələrində beynəlmilləşmənin güclənməsi. Bu proses intensiv artıma və məhsuldar qüvvələrlə istehsal komplekslərinin hərtərəfli inkişafına əsaslanır. Nəticə

etibarlı ilə bir çox sahələrin inkişafı milli çərçivədən kənara çıxaraq, regional və beynəlxalq səviyyədə qarşılıqlı əlaqələrin yaradılmasına səbəb olurlar. Əlbəttə, belə inkişaf istehsal, texniki, ticarət-iqtisadi və s. kimi əlaqələr üzrə beynəlmillət tənzimləmə mexanizmlərinin olmasını tələb etməyə bilməz.

2. **Elmi-texniki inqilabın** hərtərəfli inkişafı, onun nüfuz dairəsinə yeni ölkələrin və ərazilərin cəlb edilməsi, elmi nailiyyətlərin mənimsənilməsinin bahalaşması - kommersiya xarakteri alması, həmin sahədə qüvvələrin birləşdirilməsini, hərtərəfli təsir dairəsinə malik olan mexanizmlərin yaradılmasını tələb edir.

3. **Bir çox qlobal problemlər** yaranır. Bunlardan: ekoloji problemlər, ərzaq problemi, yoxsulluq və aclıq, enerji problemi, demografiya, təbii sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi.

Eləcə də xarakter etibarilə qlobal olmasa da, ərazilərarası münasibətlərdə böyük əhəmiyyət kəsb edən qabaqcıl texnologiyanın yayılması, xarici borclar problemi və s.

4. **İstehsalın ictimailəşmə səviyyəsinin artması, beynəlxalq miqyasda kommunikasiyanın yaranması.**

5. **BİM-in bütün formalarının intensiv inkişaf yoluna keçməsi.**

6. **BİM-in hərtərəfli** tənzimlənməsi sisteminin perspektiv inkişafında dünya sistemindəki dəyişikliyin də böyük əhəmiyyəti vardır. Belə ki, dünya bazarında iki əks sistemin (sosializm və kapitalizm) mövcud olması vahid tənzimləmə mexanizmlərin yaranmasını çətinləşdirirdi.

7. **Eləcə də "üçüncü dünya"** adlanan inkişaf etməkdə olan ölkələrin özündə də müəyyən dəyişikliklər nəzəri cəlb edir. Bu ölkələrin bir çoxu "yeni sənaye ölkələri" kimi dünya bazarında öz nüfuzlarını artırmışlar. Bu inkişaf etməkdə olan ölkələr öz iqtisadi güclərini və mövqelərini möhkəmlətməyə çalışır və iqtisadi əməkdaşlığın müxtəlif mərhələlərində iştirak etməyə səy göstərirlər.

Bütün bu kimi amillər bir tərəfdən BİM-in genişlənməsinə zəmin yaradır, digər tərəfdən isə onun tənzimlənməsi

mexanizminin olmasını tələb edirlər.

8. **Belə global-ümumi** problemlərlə yanaşı BİM-in hərtərəfli tənzimlənməsi sistemini təmin edən digər amillər və proseslər də mövcuddur. **Məsələn, regional** iqtisadi inteqrasiyanın inkişafı iqtisadi tənzimləmə sistemində böyük rol oynayır. İnteqrasiya birliyinə daxil olan ölkələrdə qarşılıqlı güzəştlər həyata keçirilir. Bu ölkələrdə istehsal amillərinin sərbəst hərəkəti xarici ticarətin və digər iqtisadi əlaqələrin inkişafı eyni zamanda həmin çərçivədə iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsini asanlaşdırır.

9. **BİM-in hərtərəfli** tənzimlənməsində **liberallaşma prosesinin** də böyük rolu vardır. Əmtəə və xidmətlərin Beynəlxalq ticarətində himayədarlıq deyil, liberallaşdırmaya üstünlük verilməsi ticarət üzrə iqtisadi siyasətin əsasını təşkil edir.

10. **Onu da qeyd etməliyik ki,** BİM-in müasir şəraitdəki inkişafı transmilli korporasiyaların rolunun və əhəmiyyətinin artması ilə qırılmaz bağlıdır.

Belə ki, hazırda transmilli korporasiyaların fəaliyyət dairəsi **70 min TMS-ri və 800 mindən** artıq filial qız müəssisəsini əhatə edir. Bu filial və müəssisələrin artımı hər bir ölkənin nəinki yalnız iqtisadiyyatına, hətta iqtisadi siyasətinə, beynəlxalq ticarət-iqtisadi mübadilə münasibətlərindəki norma və hüquq qaydalarının hazırlanması məsələlərinə də təsir edə bilirlər. Ona görə də Transmilli Korporasiyaların özünün davranışı, işgüzar fəaliyyəti barədə 1970-1980-ci illərdən etibarən dəfələrlə müvafiq qanunlar hazırlanmışdır (TMK-ların davranış kodeksi).

11. **BİM-in çoxtərəfli tənzimlənməsi** sisteminin daha da inkişaf etdirilməsinin aktuallığı birdə ondan irəli gəlir ki, beynəlxalq iqtisadi əlaqələrdə daha yeni sahələr sürətlə artır. Burada xidmətlər ticarətinin yeni növləri olan informasiya texnologiyası ("elektron ticarəti"), kosmosun mənimsənilməsində, nüvə enerjisindən sülh məqsədilə istifadə edilməsində, dünya okeanı ehtiyatlarının mənimsənilməsi və s. də əmək-

daşlıq edilməsi artmışdır.

Bütün bunların nəticəsində BİM-in subyektləri son vaxtlar daha sürətlə genişlənməmişdir. Ona görə də BİM-in beynəlxalq miqyasda tənzimlənməsi obyektiv zərurətə çevrilmişdir.

BİM-in dövlətlərarası tənzimlənməsində əsas vəzifə beynəlxalq əməkdaşlıq qaydalarının, hüquq normalarının hazırlanmasından ibarətdir. Bu əsasda da hər bir ölkə öz qarşılıqlı münasibətlərini qurur, bir-birinə müəyyən güzəştlər nəzərdə tuturlar. Bu prosesdə **BİM-in müxtəlif formaları dövlətlərarası tənzimlənmənin obyektini** hesab edilirlər.

Dövlətlərarası tənzimlənmənin subyektləri isə milli dövlətlərin qurumları, qarışıq inhisarçı dövlət müəssisələri, beynəlxalq dövlətlərarası orqanlar hesab edilirlər.

BİM-in tənzimlənməsi Beynəlxalq müqavilələr, konfranslar, ittifaqlar, birliklər, danışıqlar, görüşlər, forumlar, diplomatik danışıqlar və s. kimi yüksək səviyyəli tədbirlər vasitəsilə həyata keçirilir.

Bu danışıqlarda hər bir ölkənin milli müstəqilliyinə toxunmadan, ona zərər gətirmədən bir çox problemlər çoxtərəfli qaydada tənzimlənilir. Burada "Beynəlxalq" hüquqi tənzimləmə sistemindən istifadə edilir. Beynəlxalq hüquq normaları əsas götürülür. **Beynəlxalq hüquq dedikdə** – beynəlxalq münasibətlərin subyektləri olan dövlətlərin qarşılıqlı hüquq və vəzifələrinin müəyyən edilməsi yolu ilə, bu münasibətlərin tənzimlənməsini həyata keçirən xüsusi hüquq normaları sistemi nəzərdə tutulur. **Beynəlxalq hüquqda bu normaların yaranması beynəlxalq müqavilələrə və beynəlxalq əməllərə əsaslanır.**

Bu beynəlxalq hüququn əsas məzmunu onun subyektlərinin (eləcə də dövlətin) hüquq və vəzifələri ilə əks olunur.

Bütün bu kimi Beynəlxalq problemlər milli çərçivədən üstün olan və daimi fəaliyyət göstərən institutlar, qurumlar, mexanizmlər yaradılması zərurətini doğurmuşdur.

Məhz belə mexanizmlərdən biri də Beynəlxalq iqtisadi təşkilatların (BİT) yaradılmasıdır

2. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar haqqında ümumi anlayış. Onların yaradılma qaydası və təsnifatı

Qeyd etmək lazımdır ki, bütövlükdə Beynəlxalq təşkilatlar anlayışı ilə xalis iqtisadi təşkilatları eyniləşdirmək olmaz. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar adından da göründüyü kimi əsasən iqtisadi problemlərlə bağlı olur. Ona görə də bizim məqsədimiz bütövlükdə beynəlxalq təşkilatlar barədə deyil, ancaq beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar barədə müəyyən açıqlama verməkdən ibarətdir.

Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar müvafiq müqavilələr əsasında yaradılır və müəyyən məqsəd nəzərdə tuturlar. Bu təşkilatların daimi fəaliyyət göstərən orqanlar sistemi mövcud olur. Bütün bu orqanlar təşkilata üzv olan subyektlərin nümayəndələrindən ibarətdir.

Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar müxtəlif ad altında fəaliyyət göstərirlər. Məsələn, sadəcə olaraq təşkilat, fond, bank, itifaq, agentlik və s. **Ümumi şəkildə Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar beynəlxalq əməkdaşlığın təşkilati formasıdır.**

Hazırda dünya miqyasında beynəlxalq təşkilatların sayı **5000-dən** artıqdır.

Bu təşkilatların böyük bir qismi dövlətlərarası beynəlxalq iqtisadi təşkilatlardan ibarətdir (onların sayı 300-dən artıqdır).

Beynəlxalq iqtisadi təşkilatların yaranması da eyni qaydalara əsaslanır.

Daha doğrusu dövlətlərarası beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar hər bir dövlətin könüllü razılığı ilə beynəlxalq müqavilə əsasında yaradılır. Ancaq dövlət Beynəlxalq təşkilatın üzvü ola bilər. Onun hər hansı bir orqanı beynəlxalq təşkilatın üzvü ola bilməz.

Burada ümumi prinsip nəzərdə tutulur.

Beynəlxalq iqtisadi təşkilatların təsnifatına bir neçə səpkidə yanaşmaq olar.

Məsələn: – Dövlətlərarası təşkilatlar.

Qeyri dövlətlərarası (böyük birliklər, firmalar, elmi cəmiyyətlərarası) təşkilatlar

Təşkil olma prinsipinə görə

1. BMT - sistemində daxil olan beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar.
2. BMT sistemində daxil olmayan beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar.
3. Ərazi üzrə iqtisadi təşkilatlar.

Çoxtərəfli tənzimləmə baxımından Beynəlxalq iqtisadi təşkilatları aşağıdakı qruplara bölmək olar:

1. İqtisadi və sənaye üzrə əməkdaşlığı və dünya təsərrüfatı sahələrini tənzimləyən beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar.

2. Dünya üzrə ticarətə tənzimləyən beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar.

3. Dünya təsərrüfatını tənzimləyən ərazi üzrə olan iqtisadi təşkilatlar.

4. Sahibkarlıq fəaliyyətini tənzimləyən beynəlxalq və ərazi üzrə iqtisadi təşkilatları.

5. Beynəlxalq təsərrüfat əlaqələrinin inkişafına köməklik göstərən beynəlxalq qeyri-dövlət təşkilat və birlikləri və s.

İqtisadi təşkilatların əksəriyyəti dövlətlərarası təşkilatlardan ibarət olub, dövlətlərarası əməkdaşlıq münasibətlərini tənzimləyir.

Bunlarla yanaşı milli dövlətdən üstün hüquqi statusa malik olan təşkilatlar da mövcuddur. Məsələn Aİ-nin dövlətlərarası orqanları belə statusa malikdirlər.

Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar əsasən üç funksiyanı yerinə yetirirlər.

1. **Tənzimləyici funksiya** – daha vacib vəzifə hesab edilir. Müəyyən qərarlar qəbul etməklə hər bir dövlətin hərəkətinə təsir edir.

2. **Nəzarət vəzifəsi** – ilə öz qərarlarına əməl edilməsinə çalışır.

3. **Əməli-funksiya** (çeviklik hərəkət etmək və məqsədə nail olmaq). Bu dərs vəsaitində təqribən 100-ə qədər iqtisadi təşkilatın iqtisadi məzmunu açıqlanmışdır.

3. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatların yaranması mərhələləri

Bir çox global problemlərin və BİM-in ayrı-ayrı formalarının artması ilə bağlı olaraq beynəlxalq iqtisadi təşkilatların yaranması və artması obyektiv zərurətə çevrilmişdir.

Aydındır ki, ayrı-ayrı dövrlərdə beynəlxalq proseslər eyni tərzdə cərəyan etmir. Məsələn, müstəmləkəçilik siyasəti dövrü, dünya müharibələri dövrü, müharibələrdən sonrakı bərpa dövrləri, milli azadlıq hərəkatının artdığı dövrlər, 90-cı illərdə sosializm dünyasının parçalandığı dövrlər və s.

Ona görə də başqa ictimai-iqtisadi proseslər kimi beynəlxalq iqtisadi təşkilatların yaranmasını da müəyyən dövrlərə-mərhələlərə ayırmaq olar.

Onu da qeyd etməliyik ki, ayrı-ayrı təşkilatların yaranması zəruriliyini səthi göstərməklə kifayətlənəcəyik. Daha geniş açıqlama isə ayrı-ayrı təşkilatlara həsr edilmiş mövzularda veriləcəkdir.

BİT-lərin yaranmasının birinci mərhələsi (1945-1950-ci illər). Məlum olduğu kimi İkinci Dünya Müharibəsinə qədər də bir çox beynəlxalq qurumlar olmuşdur. Lakin dünya iqtisadiyyatı vahid şəkildə formalaşdıqca milli dövlətlərin birgə iqtisadi strategiya və çoxtərəfli tənzimləmə sistemi yaradılmasına ehtiyacı da artırdı.

İkinci dünya müharibəsi (1941-1945) dünya miqyasında böyük dəyişikliklər yaratmışdır. Ayrı-ayrı ölkələr, ərazilər, xalqlar arasında olan ənənəvi əlaqələr, münasibətlər müəyyən mənada pozulmuş, hardasa öz məzmununu dəyişmiş (məsələn bir çox ölkələrin sosializm sisteminə qoşulması), yenilənmiş və başqa xarakter almışdır.

Ona görə də pozulmuş iqtisadi münasibətlərin bərpa edilməsi və genişləndirilməsi ABŞ-ın təşəbbüsü və himayəsi ilə ön plana çəkildi.

Belə global problemləri tənzimləmək üçün geniş miqyasda

beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar yaradılması obyektiv zərurətə çevrilirdi.

Elə bu məqsədlə də **1945-ci ilin iyun ayında** ABŞ-ın Koli-forniya Ştatının San-Fransisko şəhərində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) təsis konfransı olmuşdur. Konfransda SSRİ, Böyük Britaniya, ABŞ və Çinin adından BMT-nin nizamnaməsi qəbul edilmişdir. 50 dövlət təsisçi olmuşdur. BMT-nin nizamnaməsi 1945-ci ilin oktyabr ayının 24-də təsdiq edilmişdir.

Beləliklə ən ümumi-universal Beynəlxalq təşkilat olan BMT yaradılmışdır. O dövrdə valyuta-maliyyə və ticarət münasibətlərinin tənzimlənməsi də daha çox əhəmiyyət kəsb edirdi.

Odur ki, 1944-cü ildə Amerikanın Bretton-Vuds şəhərində BMT-nin Beynəlxalq Konfransı keçirilmişdir. Konfrans o dövrdə daha möhkəm-sabit valyuta olan "dollar standartı"na əsaslanan valyuta sistemi yaradılması barədə qərar qəbul etmişdir.

Bununla yanaşı ixtisaslaşdırılmış əlaqələndirmə valyuta orqanları olan Beynəlxalq valyuta Fondu (BVF) və Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BY və İB) yaradılması qərara alınmışdır. 1944-cü ildə BVF, 1945-ci ildə isə BY və İB - yaradılmışdır.

1947-ci ildə xüsusi Beynəlxalq Təşkilat olan "Ticarət və Taarif dərəcələri üzrə Baş razılaşma" (QATT) yaradılmışdır.

Yenə 1948-ci ildə "Avropa İqtisadi əməkdaşlıq təşkilatı" yaradılmışdır. 1961-ci ildə bu təşkilat öz fəaliyyətini dayandırmışdır.

Xüsusilə qeyd etməliyi ki, 60-cı illərin əvvəllərində beynəlxalq iqtisadi təşkilatların yaradılması, daha doğrusu dünya təsərrüfat əlaqələrinin çoxtərəfli tənzimlənməsi sistemi demək olar ki, tamamilə inkişaf etmiş sənaye ölkələri çərçivəsində baş verirdi. Bu tənzimləmədə də ABŞ aparıcı rol oynayırdı. Tənzimlənmə əsasən ticarətin liberallaşdırılmasını, xarici ticarət üzrə öhtəçiliklərin azaldılmasını, kapitalın sərbəst hərəkəti və sairəni nəzərdə tuturdu.

İkinci mərhələ 60-cı illərdən başlanmışdır. Bu dövrdə

artıq dünya təsərrüfatında qüvvələr nisbəti dəyişirdi. 1957-ci ildə Avropa iqtisadi Birliyinin yaradılması və Yaponiyanın inkişafı ilə dünya miqyasında inkişaf etmiş ölkələrin üç mərkəzinin formalaşdırılmasına zəmin hazırlanırdı.

Həmin mərhələdə müstəmləkəçilikdən azad olan ölkələrin sayı sürətlə çoxalırdı. Bu isə dünya miqyasında iqtisadi və siyasi həyatın subyektlərinin artmasına səbəb olurdu. Bu ölkələrin çoxu BMT-nin, BVF-in BY və İB-in, Ticarət və Tarif dərsləri üzrə baş razılaşmanın (QATT) üzvlüyünə daxil olmuşlar. Bütünlükdə bu kimi təşkilatlarda inkişaf etmiş sənaye ölkələrinin say tərkibi 25%-dən artıq deyildi. Odur ki, bir çox təşkilatlarda müəyyən qərarlar qəbul edilməsində səs çoxluğu inkişaf etmiş sənaye ölkələrinin xeyrinə olurdu.

Yaranmış bəzi ziddiyyətlər nəticə etibarlı ilə ona səbəb olmuşdur ki, inkişaf etmiş sənaye ölkələri iqtisadi problemlərin həllini yalnız milli çərçivədə həyata keçirə bilirdilər. Odur ki, onlar özləri arasında və eləcə də inkişaf etməkdə olan ölkələrlə xarici iqtisadi siyasətlərini əlaqələndirməyi ön plana çəkmişlər.

Bütün bu kimi vəziyyətlə əlaqədar olaraq 1961-ci ildə ABŞ-ın təşəbbüsü ilə "**İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı**" yaradılmışdır. Əsas beynəlxalq institutlardan biri kimi bu təşkilat "bazar iqtisadiyyatı" ölkələri üçün vahid iqtisadi siyasət hazırlamağa və onları əlaqələndirməyə başlamışdır.

Bu təşkilat çərçivəsində "**Beynəlxalq Energetika Agentliyi**" və eləcə də "**Atom Enerjisi Üzrə Agentlik**" də yaradılmışdır.

Beləliklə 60-cı illərdə BMT-nin səyi ilə beynəlxalq təşkilatlar ailəsi və coğrafiyası xeyli artmışdır.

Beynəlxalq ticarətin genişləndirilməsi məqsədi ilə, ticarət sahəsində hökumətlərin siyasətlərini əlaqələndirmək və bu sahədə iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün **1964-cü ildə BMT-nin "Ticarət və İnkişaf üzrə Konfransı"** yaradılmışdır. Sənayenin inkişafı və inkişaf etməkdə olan ölkələrin sənayeləşdirilməsinin sürətləndirilməsinə kömək etmək, ayrı-ayrı layihələri maliyyələşdirmək və milli kadrlar hazırlamaq üçün

1967-ci ildə BMT-nin "Sənaye üzrə Təşkilatı" (YUNIDO) yaradılmışdır. Həmin ildə "**BMT-nin İnkişaf Proqramı**" (**PROON**) yaradılmışdır. Bu qurum BMT-nin Baş Assambleyasının köməkçi orqanı hesab edilir və texniki əməkdaşlıq proqramının əlaqələndirilməsinə köməklik göstərir.

Üçüncü mərhələ 70-ci illərdən başlanır. Bu dövrdə müstəmləkə sistemi tamamilə dağılmışdı. İnkişaf etmiş ölkələrlə inkişaf etməkdə olan ölkələr arasındakı qarşılıqlı əlaqələr (bəzən də ziddiyyətlər) güclənmişdir.

Dünya təsərrüfatında quruluş böhranları (enerji, xammal, ərzaq, valyuta-maliyyə sahəsində) baş vermiş, inflyasiya və işsizlik artmışdır.

Bir çox beynəlxalq iqtisadi təşkilatların qarşıya qoyduğu vəzifələr o qədər də effektivli yerinə yetirilə bilmirdi.

Bu ondan irəli gəlirdi ki:

1. **Bu təşkilatlara daxil olan** dövlətlər inkişaf səviyyəsinə görə, ideoloji və siyasi baxışlarına, milli mənaflərinə görə kəskin fərqlənirlər. Səsvərmədə isə bərabər hüquqa (BVF və BY və İB-dən başqa) malikdirlər. Belə şəraitdə razılığa gəlmək, təsirli qərarlar qəbul etmək çətin olurdu.

2. **Bir çox hallarda müəyyən qərarların** həyata keçirilməsi maddi və maliyyə çətinlikləri ilə də məhdudlaşır.

3. **Bir çox təşkilatların dar çərçivədə ixtisaslaşdırılması** daha mürəkkəb dünya iqtisadi sistemində problemlərin kompleks həllinə zəmin yarada bilmirdi.

4. **Bu təşkilatlara daxil olan ölkələrin sayının çox olması** da müəyyən çətinliklər yaradırdı. Demokratik, kollektiv qərarlırsy effektivli olmasına o qədər də təminat verilmirdi. 70-ci illərin ortalarındakı böhran vəziyyətində "İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı" ölkələri çərçivəsində iqtisadi siyasətlərin əlaqələndirilməsi və razılaşdırılması imkanları nisbətən asan idi.

Bütün bu cəhətlər bəzən də daha az saydan ibarət ölkəni birləşdirən beynəlxalq təşkilatlar, qurumlar yaradılmasını tələb edirdi (inkişaf səviyyəsinə görə nisbətən oxşar ölkələrin birliyi).

Dünyanın iqtisadi və siyasi hadisələrindəki əsas istiqamətləri müəyyən etmək üçün bir müddət 4 ölkənin, sonralar 5 ölkənin nümayəndələri (ABŞ, İngiltərə, Fransa, Almaniya sonra isə Yaponiya) Ağ evdə məsləhətləşmələr aparardılar.

Sonralar bu məsləhətləşmə qrupu - 1975-ci ilin noyabr ayında (İtaliyanın da iştirakı ilə) Parisdə-Rambuyədə ilk rəsmi görüş keçirmişlər.

Rambuyce görüşündə bu qrupun statusu? iş metodu, qəbul edilmiş qərarların xarakteri, xarici aləmə münasibət qaydaları və digər cəhətləri özündə əks etdirən Bəyannamə qəbul edilmişdir.

Beləliklə, 1975-ci ildə daha güclü təsir dairəsinə malik olan “Yeddilər” qrupu yaradılmışdır (1976-cı ildə Kanada, 1986-cı ildə Rusiya da bu qrupa qoşulmuşlar). Bu “Səkkizlər” qrupunun qərarları tam məcburi, qəti olmasa da, şüar xarakteri də daşımır. Müəyyən sahədə əldə edilmiş razılaşmalar BMT, ÜTT, BVF, BY və İB, İƏ və İT, BƏT, FAO, YUNESKO və bu kimi beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətində ön plana çökür.

Onu da qeyd etməliyik ki, bu “8-lər” qrupunun qərarlarının həyata keçirilməsi işində müəyyən məsələlərin həllinə maraqlı olan dövlət rəhbərlərinin dəvət edilməsi təcrübəsi də həyata keçirilir. Hətta son dövrlərdə bu cür “liderlər Klubu” şəkilində beynəlxalq qurumlar yaradılması məsələləri də müzakirəyə çıxarılır.

Beləliklə 1975-ci ildəki Rambuyce bəyannaməsi proqram söndü kimi 30 ildən artıqdır ki, müvəffəqiyyətlə həyata keçirilir. “Liderlər klubu” iqtisadi inkişafın bir çox sahələri ilə yanaşı aşağıdakı sahələrin dinamik inkişafını ön plana çəkmişdir.

- beynəlxalq ticarət sistemində açıqlığa üstünlük verilməsi və qiymətlərin sabitliyinin möhkəmləndirilməsi; ticarətin liberallaşma səviyyəsinin artırılması; taarif dərəcələrinin azaldılması; kənd təsərrüfatı məhsulları satışının çoxaldılması və s.
- beynəlxalq valyuta-maliyyə sistemi sabitliyinin gözlənilməsi;
- İEOÖ-də sosial-iqtisadi problemlərin həllinə yardım edilməsi;
- qərbi ölkələri iqtisadiyyatının enerji ehtiyatları ilə təmin

edilməsinə yardım göstərilməsi.

Ölkələrin biri-birindən asılılığını nəzərə alan “Liderlər qrupu” ayrı-ayrı dövlətləri anlaşıqlı dialoqa çağırılmışdır. Bütövlükdə hazırkı dövrdə “Liderlər Klubunun” 31 yüksək zirvəli görüşü olmuşdur. Bu görüşlərdə ayrı-ayrı işçi qruplarının quruluşu, qarşıda dayanan məsələlər müəyyənləşdirilmişdir. Son görüş 2006-cı ildə Sankt-Peterburqda Rusiya prezidenti V.V.Putinin sədrliyi ilə keçirilmişdir.

Onu da qeyd etməliyik ki, son dövrlərdə dünya iqtisadi proseslərinin tənzimlənməsində yeni təşkilatların yaradılmasına deyil, bir çox hallarda onların fəaliyyətinin yenidən qurulmasına daha çox üstünlük verilir.

1990-cı illərdən sonra Keçid iqtisadiyyatı ölkələri də bu kimi beynəlxalq və eləcə də ərazi üzrə olan təşkilatlara qoşulurlar.

Tədrisən bu “böyük səkkizlər” qeyri-formal institutdan dövlətlərarası təşkilatların bir çox cəhətlərinə xas olan bütöv bir sistemə çevrilmişdir.

Qeyd etdiyimiz ümumi-iqtisadi təşkilatlarla yanaşı bir çox sahələr üzrə, əmtəə istehsalı və satışı üzrə də iqtisadi təşkilatlar yaradılmışdır (gələcək mövzularda onların fəaliyyəti daha müfəssəl açıqlanır).

4. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsində Regional iqtisadi təşkilatların rolu. (Burada inteqrasiya xarakterli birliklər nəzərdə tutulur)

Ümumdünya miqyasında olduğu kimi, ayrı-ayrı ərazilər üzrə də müəyyən iqtisadi təşkilatlar, birliklər, qurumlar fəaliyyət göstərirlər.

İqtisadi təşkilatlarla (institutlarla) yanaşı müəyyən növ məhsullar üzrə və yaxud ərazi üzrə inteqrasiya birlikləri də yaranır.

Aydın ki, bütün bu birliklərlərin yaranması BİM-in inkişafına xidmət edir.

Lakin bu mövzuda müəyyən birliklərin yaranması tarixi, o qədər də geniş verilmir, burada ancaq BİM-in tənzimlənməsi baxımından açıqlama aparılır. Çünki bu birliklər özlüyündə BİM-in obyektidirlər. İqtisadi münasibətlərin Regional iqtisadi qruplaşma şəklində tənzimlənməsi iqtisadi inteqrasiya prosesi vasitəsilə həyata keçirilir. İqtisadi əməkdaşlığın formalarından asılı olaraq iqtisadi inteqrasiya dərəcəsi də inkişaf edir, formalaşır və təkmilləşir.

Son illərin məlumatına əsasən Beynəlxalq ticarətin 60 faizdən artığı regional səviyyədə mövcud olan azad ticarət mexanizmi ilə həyata keçirilir.

Məsələn, Dünya ticarətinin 24%-i Asiya Sakit Okean iqtisadi əməkdaşlığı (ATES), 23%-i Aİ; 8%-i Şimali Amerika Azad Ticarət Zonası (NAFTA) tərəfindən həyata keçirilir. Deməli ticarət sahəsindəki iqtisadi münasibətlərin böyük bir qismi bu qurumlar vasitəsilə tənzimlənir.

Ümumdünya miqyasında ÜTT-nin rolunun artmasına baxmayaraq 1940-cı illərdən başlayaraq regional əsasda ticarətin liberallaşdırılması genişlənmişdir.

Regional iqtisadi qruplaşmalar əsasında inteqrasiya və əməkdaşlığın aşağıdakı formaları yaranmışdır:

– **Azad ticarət birliyi.** Burada üzv olan ölkələr öz aralarında olan bütün maneələri məhdudlaşdırır, ancaq xarici taarif dərəcələrini saxlayırlar. Daxili ticarətdə heç bir taarif fərqi olmur, bura daxil olmayan ölkələrlə himayədarlıq siyasəti saxlanılır.

– **Gömrük ittifaqı.** Bütün üzv olan ölkələr digər ölkələrdən idxal məhsulları üçün vahid taarif tətbiq edirlər. Deməli bütün daxili taariflər vahid xarici taariflərlə əvəz edilir.

– **Ümumi bazar.** Gömrük ittifaqının bütün bu kimi cəhətləri Kapitalın, işçi qüvvəsinin, xidmətlərin (bütün istehsal amillərinin) sərbəst hərəkəti ilə tamamlanır.

– **İqtisadi əməkdaşlıq.** İqtisadi inteqrasiyanın bu mərhələsində daha sabit inkişafa nail olmaq üçün iqtisadi siyasətlər razılaşdırılır, regiondaxili ticarət genişlənir, mərhələlər üzrə ümumi

bazar, azad ticarət zonası yaradılır, iqtisadi və sosial məsələlərin həlli üçün ümumi müddəalar hazırlanır. Buradan da tam iqtisadi ittifaqa keçidə zəmin hazırlanır. Belə bir dinamiklik və klassik ardıcıl gediş (tam iqtisadi inteqrasiya) hələki Aİ üçün xarakterikdir.

Üzv ölkələrin iqtisadi strategiyasını və siyasətini, istehsal amillərinin azad hərəkətini nəzərdə tutan **iqtisadi ittifaq** kimi formalar inkişaf etmişdir. Tam iqtisadi ittifaq zəminində kredit pul münasibətləri, sosial siyasət, iqtisadi inkişaf strategiyası, vergi qoyulması yeni əsasda həyata keçirilir, milli hüquqdan üstün olan qurumlar əmələ gəlir və bu ittifaqın bütün üzvləri üçün məcburi olur.

Beləliklə, iqtisadi ittifaq müəyyən dərəcədə siyasi inteqrasiyanın yaranmasını şərtləndirir.

Bu mənada Avropa İttifaqında Avropa parlamentinin təsis edilməsi Avropanın siyasi cəhətdən birləşməsi istiqamətində çox mühüm bir addımdır.

Ümumdünya miqyasında Ümumdünya ticarət təşkilatının rolunun artmasına baxmayaraq, 1940-cı illərdən başlayaraq regional əsasda ticarətin liberallaşması genişlənmişdir.

Beləliklə, iqtisadi inteqrasiya istehsal ehtiyatlarının bölgüsü effektivini artırır, istehsal və istehlakə təsir edir və bazarın həcminin dinamik inkişafına zəmin yaradır.

Nəticə etibarilə inteqrasiya milli təsərrüfatlar arasında iqtisadi əlaqələrin inkişafına yeni vüsət verir.

Ümumdünya ticarət təşkilatının baş direktoru R.Rudjero hələ 1996-cı ildə ÜTT-in fəaliyyəti çərçivəsində Beynəlxalq ticarət üzrə siyasətdən danışarkən göstərmişdir ki, son 15 ildə ayrı-ayrı qrup ölkələr arasında iqtisadi əməkdaşlığın və beynəlxalq əlaqələrin daha yetkin formaları genişlənmişdir.

Regional iqtisadi təşkilatların fəaliyyəti aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirilir:

üzv olan ölkələr arasında birgə fəaliyyət göstərilməsi, ömtə və kapitalın sərbəst hərəkəti;

Daha aparıcı sahələrin, o cümlədən – sənaye, kənd təsərrü-

fatı, maliyyə, nəqliyyat və s. inkişaf planlarının əlaqələndirilməsi;
– Ayrı-ayrı ölkələrdə və qrup ölkələrdə investisiya və innovasiya fəaliyyətinə köməklik göstərilməsi;

– Ayrı-ayrı müəssisələrdə sahibkarlığın inkişafına zəmin yaradılması, istehsal amillərinin sərbəst hərəkətinin, mülkiyyət hüququnun təmin edilməsi və s.

Regional İqtisadi Əməkdaşlıq sistemi **1940-1960**-cı illərdən sonra öz inkişafını bank işində də tapmışdır. Belə ki, **1949**-cu ildə Amerika ölkələrarası inkişaf Bankı yaradılmışdır.

Bu Bank 16 inkişaf etmiş və 27 inkişaf etməkdə olan ölkəni özündə birləşdirir.

1964-cü ildə Amerika inkişaf bankı yaradılmışdır. Bura həmin regionun 50 inkişaf etməkdə olan ölkəsi, 25 inkişaf etmiş ölkəsi daxildir.

1966-cı ildə Asiya İnkişaf bankı yaradılmışdır. Bu bank 31 inkişaf etməkdə olan, 14 inkişaf etmiş ölkəni özündə birləşdirir.

Regional inkişaf Banklarının xarakterik xüsusiyyətləri ondan ibarətdir ki, bu banklar maliyyələşmədə eyni məqsəd və metoda əsaslanırlar.

İnşaat sahəsinin, avtomobil yolunun modernləşdirilməsi, dəniz limanlarının, təyyarə limanlarının kreditləşdirilməsi daha çox üstünlük təşkil edir.

Regional inkişaf banklarının əsas məqsədi – inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi əməkdaşlığına və inteqrasiyasına nail olmaq və onların xarici asılılığını aradan qaldırmaqdan ibarətdir.

1980-ci illərdən sonra ayrı-ayrı regionlarda daha əlverişli investisiya şəraiti yarandığına görə struktur dəyişikliyinə və islahatlar keçirilməsinə kredit verilməsi xeyli genişlənməmişdir.

Bu banklar həm dövlət bölməsi ilə, həm də xüsusi bölmə ilə əməkdaşlıq edirlər.

Avropa yenidənqurma və İnkişaf Bankı isə xüsusi bölmə ilə daha geniş əməkdaşlıq edir. Burada xüsusi sahibkarların bank qarşısındakı öhdəçiliklərini məsuliyyətlə yerinə yetirmək üçün Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının praktikasından istifadə edilir.

II FƏSİL

BİRLƏŞMİŞ MİLLƏTLƏR TƏŞKİLATININ (BMT) YARADILMASI VƏ BEYNƏLXALQ İQTİSADI MÜNASİBƏTLƏRİN TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ ONUN ROLU

- 1. BMT-nin yaradılması tarixinə dair*
- 2. BMT-nin əsas vəzifələri, onun quruluşu və iqtisadi funksiyaları*
- 3. BMT-nin Baş Assambleyası*
- 4. İqtisadi və Sosial Şura*
- 5. BMT-nin İnkişaf proqramı və Azərbaycanla onun əməkdaşlığı*

1. BMT-nin yaradılması tarixinə dair

Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi sisteminin formalaşması ikinci dünya müharibəsindən sonrakı illərdə özünü daha aydın göstərirdi. Hər bir beynəlxalq qurumun konkret olaraq BMT-nin hansı sahələri tənzimləməsi barədə kifayət qədər danışıqlar, görüşlər, müqavilələr həyata keçirilmişdir. Beynəlxalq miqyasda mübadilə münasibətlərinin inkişafına öhdəçilik törədən amillərin aradan qaldırılmasına səylər göstərilirdi. BİM-in tənzimlənməsində bir sistem yaratmaq məqsədilə **1920-ci ildən 1933-cü ilə**dək 5 Ümumdünya İqtisadi konfrans olmuşdur. **1920-ci ildə Brüsseldə "Maliyyə və Xarici Ticarətə Dair"**; **1922-ci ildə Genyuda "Avropada İqtisadiyyatın Bərpası və Himayədarlığın Azaldılmasına Dair"**; **1927-1930-cu illərdə Cenevrədə "Himayədarlıq və Gömrük Dərəcələrinin Azaldılmasına Dair"**; **1933-cü ildə Londonda "Milli Valyutanın Sabitləşdirilməsi və Ticarət**

Siyasəti Barədə Məhdudiyət Problemlərinə Dair" və bu kimi digər razılaşmaları qeyd etmək olar. Qeyd etməliyik ki, sadaladığımız konfranslar və digər görüşlər o qədər də konkret nəticə verə bilmirdi. Bu da ondan irəli gəlirdi ki, hələ o vaxtlar dövlətlər arasında iqtisadi inkişaf baxımından fərqlər və kəskin ziddiyyətlər vardı. Müəyyən iqtisadi razılaşmalar beynəlxalq əmək bölgüsü sisteminin inkişafına əsaslanmışdı.

Eləcə də **1919-cu ildə** yaradılmış "Millətlər Həmrəyliyi" təşkilatı da BİM-in çoxtərəfli tənzimlənməsi işinə kifayət qədər səy göstərmişdir. Lakin "**Millətlər Birliyi**"nin, onun iqtisadi komitəsinin və həmin ildə yaradılmış "**Beynəlxalq Əmək Təşkilatı**"nın söyləri heç bir nəticə verməmişdir.

Beləliklə tam inamla deyə bilərik ki, BİM-in hərtərəfli tənzimlənməsi sistemində BMT-nin yaranması keyfiyyətcə yeni mərhələ təşkil etmişdir. Qeyd etməliyik ki, BMT-nin yaranması da tarixi baxımdan bir çox mülahizələr və müzakirələrlə bağlıdır. Belə ki, **1942-ci ildə Vaşinqtonda** 26 dövlətin iştirakı ilə faşizm əleyhinə dövlətlərin və xalqların qüvvələrinin birləşdirilməsi barədə qətnamə qəbul edilmişdir (Bu sənəd BMT-nin qətnaməsi adı ilə məşhurdur). **1943-cü ilin oktyabrında SSRİ, ABŞ, Böyük Britaniya və Çinin** xarici işlər nazirləri Moskvada qətnamə qəbul etmişdilər. Bu qətnamədə göstərilir ki, bütün müstəqil dövlətlərin hüquq, sülh və təhlükəsizliyi prinsiplərini qoruyan ən ümumi bir beynəlxalq təşkilat yaradılması zərurət təşkil edir.

1943-cü ildə (28.XI–1-XII) ABŞ, SSRİ və Böyük Britaniyanın hökumət başçılarının **Tehran** görüşündə qəbul edilmiş qətnaməyə əsasən bütün millətlər birliyinin sülhün həyata keçirilməsində əməkdaşlığının zəruriliyi əks etdirilmişdir.

1945-ci ildə Kırım (Yalta) konfransında BMT-nin nizamnaməsinin hazırlanması qərara alınmışdır.

Beləliklə, SSRİ, ABŞ, Böyük Britaniya və Çin nümayəndələrinin San-Fransisko (ABŞ) konfransı 26 iyun 1945-ci ildə BMT-nin Nizamnaməsini qəbul etmişdir. 1945-ci il 24

oktyabrda **SSRİ, ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa və Çin tərəfindən Nizamnamə** təsdiq edilmişdir. Beləliklə, ən ümumi və nüfuzlu təşkilat olan BMT yaranmışdır. Bütün bu kimi yüksək səviyyəli görüşlərdən sonra dünya miqyasında baş verən hadisə və proseslərin vahid bir mərkəzdən tənzimlənməsini həyata keçirə bilən ümumi bir təşkilatın yaradılması mümkün olmuşdur.

İctimai-iqtisadi həyatın bütün sahələrində BMT çox geniş fəaliyyət göstərir. Biz BMT-nin bütün fəaliyyətini deyil, ancaq iqtisadi fəaliyyətini araşdıracağıq. Aydındır ki, BMT-nin iqtisadi fəaliyyəti onun iqtisadi qurumları tərəfindən həyata keçirilir. Odur ki, bu mövzuda müəyyən ümumi mülahizələrin verilməsi ilə kifayətlənəcəyik. Ayrı-ayrı qurumların fəaliyyəti isə sərbəst mövzular şəklində şərh edilir.

BMT-nin Nizamnaməsində onun iqtisadi vəzifələri ilə yanaşı beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin qorunması, millətlərarası dostluq münasibətlərinin inkişafı, xalqların öz müqəddəratının həll edilməsi, iqtisadi, sosial, mədəni, humanitar xarakterli beynəlxalq problemlərin həlli kimi məsələlər də vardır. Bütün bu problemlərin həllində BMT, onun səlahiyyətli qurumları, eləcə də bir çox digər institut və təşkilatların birgə qarşılıqlı əməkdaşlığı mövcud olur. Beləliklə BMT-nin yaranması bütün başqa sahələrlə birlikdə iqtisadi sahədə də beynəlxalq əməkdaşlığın əsas prinsiplərini formalaşdırmaqla yanaşı bir çox beynəlxalq təşkilatların, institutların yaranmasına yol açmışdır. Bu kimi konkret qurumlar isə BİM-in Konkret bölmələrinin tənzimlənməsini genişləndirə bilmişdir.

2. BMT-nin əsas vəzifələri, onun quruluşu və iqtisadi funksiyaları

Ən ümumi və nüfuzlu Beynəlxalq təşkilat olan Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Nizamnaməsi Konstitutsiyalı bir sənəd olub bu təşkilatın bütün həyat fəaliyyətini tənzimləyir. Daha

doğrusu Kollektiv təhlükəsizlik sisteminin formalaşması, hərbi, siyasi, iqtisadi, ekoloji, humanitar və bütün digər sahələrdə hər bir dövlətin özünü necə aparması barədə özünə-məxsus qanun (Kodeks) hazırlayır.

BMT-nin Nizamnaməsi əsasında yüzlərlə çoxtərəfli müqavilə sistemi yaranıb.

Hazırda BMT-nin 185 üzvü vardır. Əslində bütün dünya dövlətləri BMT-nin üzvüdürlər. Ümumi şəkildə BMT-nin əsas vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir.

1. Kollektiv tədbirlər və münaqişələrin sülh yolu ilə həlli əsasında beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin təmin edilməsi;

2. Ayrı-ayrı xalqların özünü təyin etmək və bərabərlik prinsipi əsasında dövlətlər arasında dostluq münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi;

3. İqtisadi, sosial, mədəni, humanitar və digər sahələrdə yaranan beynəlxalq problemlərin həllində beynəlxalq əməkdaşlığın həyata keçirilməsi və insan hüquqlarına hörmət edilməsi;

4. Ümumi məqsədə nail olmaq üçün ayrı-ayrı ölkə və xalqların öz qüvvələrini birləşdirmək işində mərkəz rolunu oynaması və s.

Bu kimi vəzifələrin yerinə yetirilməsində BMT aşağıdakı prinsipləri nəzərdə tutur;

– öz üzvlərinin müstəqil bərabərliyi;
– nizamnaməyə əsasən götürülmüş öhdəliklərin vicdanla yerinə yetirilməsi;

– Beynəlxalq münaqişələrin sülh yolu ilə həlli;

– Beynəlxalq münasibətlərdə başqa dövlətlərə qarşı güc işlətməmək;

– Başqa ölkələrin daxili işlərinə qarışmamaq;

– Bu prinsiplər əsasında bu təşkilatın üzvlərinə hər hansı bir köməklikdə iştirak etmək.

Bütün bu kimi prinsiplər əsasında BMT müəyyən təkliflər, tədbirlər, konvensiyalar (beynəlxalq saziş) və s. işləyib hazır-

layır və müəyyən normativ aktlara uyğun olaraq həyata keçirir.

BMT sistemi əsas və köməkçi orqanlarla birlikdə BMT-nin özünü, 18 ixtisaslaşdırılmış müəssisəni, atom enerjisi üzrə Beynəlxalq agentliyi (MAQATE) və bir sıra proqram, şura və komissiyaları əhatə edir.

BMT-nin nizamnaməsinə uyğun olaraq əsas orqanlar sırasına **Baş Asambleya; Təhlükəsizlik Şurası; İqtisadi və Sosial şura; Beynəlxalq məhkəmə və Katiblik daxildir.**

Köməkçi qurumlar isə yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi müxtəlif proqramlar, şuralar və komissiyalardan ibarətdir.

Qeyd etdiyimiz kimi BMT ən nüfuzlu, ümumi, daha çoxtərəfli problemlərin həlli ilə məşğul olan bir təşkilatdır. Bütün bu problemlər BMT sistemində daxil olan qurumlar tərəfindən həyata keçirilir.

Ona görə də dünya iqtisadlığında, Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsində böyük rolunu oynayan bəzi ixtisaslaşdırılmış qurumları sadalamaq olar:

İqtisadi və Sosial Şura;

Ümumdünya intellektual mülkiyyəti təşkilatı;

Beynəlxalq inkişaf birliyi;

Beynəlxalq dəniz təşkilatı;

Beynəlxalq mülkü aviasiya təşkilatı;

Beynəlxalq əmək təşkilatı;

Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası;

Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı;

Beynəlxalq Valyuta fondu;

Beynəlxalq kənd təsərrüfatının inkişafı fondu;

İnvestisiya təminatı üzrə çoxtərəfli agentlik;

BMT-nin təhsil, elm və mədəniyyət üzrə təşkilatı (YUNESKO)

BMT-nin sənayenin inkişafı üzrə təşkilatı

BMT-nin orzaq və kənd təsərrüfatı təşkilatı

Bu təşkilatların bir çoxunun fəaliyyəti ayrı-ayrı mövzularda daha geniş öyrəniləcəkdir.

BMT-nin iqtisadi funksiyaları da elə bu kimi ixtisaslaşdırılmış qurumlar tərəfindən həyata keçirilir. BMT-nin Nizamnaməsinə uyğun olaraq onun iqtisadi sahədə də fəaliyyəti genişdir. Bu sahədə də çəxtərəfli əməkdaşlığın həyata keçirilməsinə zəmin yaradır.

BMT Sisteminin iqtisadi funksiyaları (ümumiləşdirilmiş şəkildə) aşağıdakı sahələri nəzərdə tutur:

- müasir dövrün global iqtisadi problemləri;
- inkişafa yardım edilməsi;
- zəif inkişaf etməkdə olan ölkələrin və keçid iqtisadiyyatı ölkələrinin iqtisadi inkişafına köməklik göstərmək;
- təbiətin mühafizəsi və ətraf mühitin qorunması;
- fəvqəladə hallarda humanitar yardım göstərilməsi və s.

Global iqtisadi problemlərdə əhali artımı, statistika, elm və texnika, dövlət idarəçiliyi və maliyyə sahələri üzrə yaranan çətinliklərin həllinə daha çox diqqət verilir. Global inkişafa yardım barədə 90-cı illərdə olduğu kimi müasir şəraitdə də çox güclü yardım göstərilir. Burada yardım edən (donor) ölkələrin sosial sahələrə olan diqqəti artırılır.

Qeyd etmək kifayətdir ki, müəyyən fondlar və BMT-nin inkişaf proqramı (PROON) tərəfindən göstərilən əvəzsiz yardımlar hər il təqribən 4-5 mlrd. dollar təşkil edir. Aydın ki, belə yardımlar əsasən kasıb ölkələrə göstərilir.

Hazırda təkcə inkişaf proqramının fəaliyyəti 150-dən artıq ölkəni əhatə edir. Bu ölkələrdə 7 minə qədər layihə həyata keçirilir.

Azərbaycan BMT-yə daxil olduqdan sonra 1992-ci ilin payızında İnkişaf Proqramı Bakıda öz nümayəndəliyini açmışdır. Həmin proqram çərçivəsində **1994-2003-cü illərdə** Azərbaycanda **65** layihənin yerinə yetirilməsi xətti ilə **36** mln. dollardan artıq yardım göstərilmişdir.

Son vaxtlar BMT-nin iqtisadi sahədə apardığı tədbirlər sırasında keçid iqtisadiyyatı ölkələrinin dünya təsərrüfatına inteqrasiya işinə və bazar iqtisadiyyatı institutları yaradılma-

na köməkliyi də xüsusi rol oynayır.

Eləcə də BMT-nin təbiətin mühafizəsi fəaliyyəti də çox genişdir. Burada BMT-nin "Ətraf mühitin mühafizəsi" proqramı mövcuddur. BMT-nin sabit inkişaf Komissiyası bu proqramla birlikdə ətraf mühitin qorunması, ekoloji norma və standartlar hazırlanması sahəsində (global iqlimin mühafizəsi, torpağın eroziyaya uğraması, havanın, dənizlərin, okeanların çirkənməsinə qarşı mübarizə, tullantıların zərərsizləşdirilməsi, meşələrdən qənaətlə istifadə edilməsi və s. sahədə) geniş iş aparılır.

Bu sahədə enerjidən, nəqliyyatdan sabit istifadə edilməsi, qənaətli su ilə təminat, xammala qənaət edilməsi modelinin yaradılması da vacib problemlər kimi ön plana çəkilir. Fəvqəladə hallarda zərər çəkən əhaliyə ildə 3-4 mlrd. dollar vəsait xərclənir.

3. BMT-nin Baş Assambleyası

BMT-nin əsas orqanlarından biri Baş Assambleyadır (Baş Məclis). Bu Məclis BMT-nin üzvü olan bütün dövlətlərin nümayəndələrindən ibarət təşkil olunur. BMT-nin nizamnaməsi çərçivəsində hər bir məsələni müzakirə etmək və müvafiq qərar çıxarmaq hüququna malikdir. Baş Məclisin qərarları o qədər də məcburi hüquqi qüvvəyə malik deyildir. Bununla yanaşı hər halda dünya ictimaiyyətinin fikirlərini əks etdirdiyi üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Baş Məclis BMT-nin siyasətini və proqramını müəyyən edir, büdcəni təsdiq edir, fəaliyyətin əsas istiqamətini hazırlayır və müxtəlif yığıncaqlar keçirir.

Nizamnaməyə uyğun olaraq Baş Məclis beynəlxalq əməkdaşlığa dair araşdırmalar aparır və dəyərli təkliflər verir. Bu təkliflər:

Siyasi sahədə daha mütərəqqi beynəlxalq hüququn inkişafına həvəs oymaq və onun sistemləşdirilməsini həyata keçirmək;

– İqtisadi, sosial, mədəni, təhsil, səhiyyə sahələrində və ir-qindən, cinsindən, dilindən, dinindən asılı olmayaraq insanların hüquq azadlığının həyata keçirilməsini əhatə edir. Bu baxımdan Beynəlxalq sənədlərin və hüququn hazırlanmasında Baş Məclis böyük təcrübə qazanmışdır. Bu təcrübəyə əsasən hər hansı bir məsələ barədə əvvəlcə bəyannamə (rəsmi bildiriş) qəbul edilir. Sonra isə bu bəyannamə əsasında beynəlxalq müqavilə və saziş hazırlanır. Onu da qeyd etməliyik ki, bu günədək Baş Məclis beynəlxalq hüququn sistemə salınmasına dair **10** mindən artıq qətnamə qəbul etmişdir.

Baş məclisdə **6** əsas komitə mövcuddur:

- tərksilah və beynəlxalq təhlükəsizlik üzrə;
- iqtisadi və maliyyə məsələləri üzrə;
- sosial, humanitar və mədəni məsələlər üzrə;
- xüsusi siyasət və müstəmləkəçilik əleyhinə məsələ üzrə;
- inzibati və büdcə məsələləri üzrə;
- hüquq məsələləri üzrə. Aydın ki, bunlardan əlavə cari işlərə baxan komitələr, daimi fəaliyyət göstərən komitələr, işçi qrupları, xüsusi qruplar da mövcuddur.

Baş Məclisin quruluşunda iqtisadi məsələlərlə aşağıdakı qurumlar məşğul olur:

- iqtisadi və maliyyə işləri üzrə komitə;
- Beynəlxalq ticarət hüququ üzrə BMT-nin komissiyası;
- Beynəlxalq hüquq üzrə komissiya;
- İnvestisiya üzrə komitə.

Bu komitələrin hər biri öz sahəsi üzrə təkliflər hazırlayır, qətnamə işləyir və Baş Məclisin müzakirəsinə təqdim edirlər.

1. İqtisadi və maliyyə məsələləri üzrə komitə – Bu komitə əsas komitələr sırasına daxildir, iqtisadiyyat və maliyyə üzrə olan məsələlərlə məşğuldur.

2. Beynəlxalq ticarət hüququ üzrə komissiya – 1966-cı ildə yaradılıb. Beynəlxalq ticarətdə eyni-bərabər hüquq normalarına rəyət edilməsinə köməklik göstərir.

Bu komissiya BMT-nin "ticarət və inkişaf" üzrə komis-

siyası (YUNKTAD) ilə əməkdaşlıq edir. **36** üzvü vardır. Bunlardan – **9** nümayəndə Afrikanın; **7-si** Asiyanın, **5-i** Şərqi Avropa ölkələrinin; **6-sı** Latin Amerikasını və Karib hövzəsinin; **9-u** Qərbi Avropa və ABŞ-ın payına düşür.

3. Beynəlxalq hüquq üzrə Komissiya. Bu komissiya 1947-ci ildə yaradılıb. Əsas məqsədi Beynəlxalq əməkdaşlıq, beynəlxalq hüququn inkişafı və sistem halına salınmasıdır.

Komissiyanın **34** üzvü vardır. Bunlardan – 8 nümayəndə Afrika ölkələrinə; **7-si** Asiya ölkələrinə, **3-ü** Şərqi Avropa ölkələrinə; **6-sı** Latin Amerikasını və Karib hövzəsi ölkələrinə; **8-i** Qərbi Avropa və ABŞ-a məxsusdur. Komissiya Beynəlxalq hüquqa dair məsələlər üzrə layihə işləyib hazırlayır.

4. İnvestisiya üzrə komitə – 1947-ci ildə yaradılıb. Bu komitə BMT-nin nəzarəti altında olan pensiya fondu və digər xüsusi fondlar hesabına olan vəsaitin investisiya kimi yerləşdirilməsinə köməklik göstərir. İldə 4-5 iclas keçirir (adətən Nyu Yorkda) 9 üzvü vardır.

4. İqtisadi və Sosial Şura (İ və SŞ)

İqtisadi və Sosial Şura BMT-nin Əsas orqanlarından biridir. **1946-cı** ildə yaradılıb. Bu şura Baş Məclis ilə birlikdə və onun rəhbərliyi altında BMT-nin bir çox vəzifələrinin yerinə yetirilməsində məsuliyyət daşıyır.

İqtisadi və Sosial şuranın **54** üzvü (ölkə) vardır. Bunlardan **14-ü** Avrika ölkələri; **11-i** Asiya ölkələri; **6-sı** Şərqi avropa ölkələri; **10-u** Latin Amerikasını və Karib hövzəsi ölkələri; **13-u** Qərbi Avropa ölkələri və ABŞ-dan ibarətdir.

Bu üzvlərin hər il **30%-ə** qədəri dəyişir – **3** illiyə yenidən seçilir. Şura ildə bir dəfə təşkilati, iki dəfə növbəti sessiya keçirir. Bu mənada İ və SŞ-daimi orqan hesab edilmir. BMT-nin daimi büdcə vəsaitinin **70%-ə** qədəri bu şuranın payına düşür.

Beynəlxalq İqtisadi Əməkdaşlığın inkişafı baxımından İ və

SŞ BMT-nin iqtisadi, sosial mədəni və hümanitar sahələri üzrə olan siyasətində aparıcı rol oynayır.

Belə ki, o BMT-nin iqtisadi və sosial fəaliyyətini digər ixtisaslaşdırılmış müəssisələrin və institutların fəaliyyəti ilə əlaqələndirir.

BMT sistemi üzrə və bütövlükdə global və sahələrarası iqtisadi-sosial xarakterli problemlərin müzakirəsində, təkliflər hazırlanmasında mərkəz rolunda çıxış edir.

– **İ və SŞ çərçivəsində** tədqiqat işlərinin hazırlanması iqtisadi, ekoloji, sosial, mədəniyyət, təhsil, səhiyyə, həvəsləndirilmə, hörmət və insan hüquqlarına riayət edilməsi sahəsində olan beynəlxalq məsələlər üzrə geniş iş aparılır və məruzələr hazırlanır. Baş məclisdə olduğu kimi burada da ayrı-ayrı dövlətlər üçün iqtisadi və valyuta-maliyyə məsələləri üzrə hazırlanan qətnamələr təklif xarakteri daşıyır.

Bütün bunlarla yanaşı İ və SŞ ümumiləşdirilmiş şəkildə əsasən aşağıdakı məsələlərlə məşğul olur:

– Dünya üzrə iqtisadi və sosial vəziyyətin durumu barədə əsaslandırılmış təhlil və xülasələr hazırlamaq (BMT-nin universiteti – 1972 və Elmi-tədqiqat institutu – yunitar – 1965 tərəfindən hazırlanır);

– **Beynəlxalq ticarətin** vəziyyətini təhlil etmək. Bu iş BMT-nin ticarət və inkişaf konfransı – və eləcə də beynəlxalq ticarət üzrə hüquq tərəfindən öyrənilir və əlaqələndirilir;

– **Ətraf mühit problemi.** Bu problem ətraf mühit proqramı (YUNEP - 1972) və təbii fəlakət zamanı yardım göstərilməsi üzrə BMT-nin əlaqələndirmə Bürosu tərəfindən öyrənilir.

– **İnkişaf etməkdə olan** ölkələrə iqtisadi və elmi-texniki yardım göstərilməsi. Bu problem BMT-nin inkişaf proqramı – PROON – 1966, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə sənayenin inkişafı üzrə komissiya – YUNIDO – 1967 və Beynəlxalq kənd təsərrüfatının inkişafı fondu – 1976 tərəfindən öyrənilir.

Müxtəlif səpkidə ərzaq problemləri. Bu problem Dünya Ərzaq Proqramı (1961), Ümumdünya Ərzaq Komitəsi (1974),

Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı – FAO (1945) tərəfindən öyrənilir.

Sosial-İqtisadi Statistika Problemi: Bu problem Statistika Komissiyası (1946) tərəfindən tədqiq edilir.

Əhali artımı və yaşayış məntəqələri problemi: Bu problem əhali artımı sahəsində BMT-nin Fondu – 1967, Beynəlxalq Əmək Təşkilatı – 1946, Qaçqınların işi üzrə Ali Komissarlıq İdarəsi – 1949, BMT-nin Uşaq Fondu – 1946 və Ümumdünya səhiyyə təşkilatı – 1946 tərəfindən öyrənilir.

Təbii Ehtiyatlar problemi: Bu problem Təbii Ehtiyatlar Üzrə Komitə – 1970, eləcə də Enerji Mənbələrinin Mənimənməsi və İstifadə edilməsi Komitəsi – 1982 tərəfindən öyrənilir.

Planlaşdırılma və maliyyə ehtiyatlarının səfərbər edilməsi problemi: Bu problem BVF, BY və İB, BMK, BİB kimi maliyyə Təşkilatları tərəfindən öyrənilir.

Sosial iqtisadi sənədlərin proqramlarının hazırlanması və onların həyata keçirilməsinə nəzarət edilməsi.

Regional əməkdaşlıq problemi: Qeyd etməliyik ki, İ və SŞ çərçivəsində 5 ərazi Komissiyası fəaliyyət göstərir.

Avropa İqtisadi Komissiyası, 1947 (30 Avropa ölkəsini, eləcə də ABŞ və Kanadanı birləşdirir) – katibliyi Cenevrədədir.

Asiya və Sakit okean üçün İqtisadi-Sosial Komissiya – 1947, 35 ölkəni birləşdirir – katiblik Banqkondadır (Tailand).

Afrika üçün İqtisadi Komissiya – 1958, 50 ölkəni birləşdirir.

Latin Amerikası üçün İqtisadi Komissiya – 1948, 40 ölkəni birləşdirir;

Qərbi Asiya üçün İqtisadi Komissiya – 1974, 14 ölkəni birləşdirir;

Bu regional Komissiyaların əsas məqsədi dünyanın ayrı-ayrı ərazilərində iqtisadi və texnoloji problemlərin öyrənilməsi, onların iqtisadi və sosial inkişafına yardım etmək, birgə siyasət yeritmək və s.-dən ibarətdir.

Bunlardan əlavə I və SŞ-in tərkibində iqtisadi məsələlərlə məşğul olan komitələr, xüsusi qruplar da az deyildir.

Belə ki, **6 işlək** komissiya və yarım komissiya mövcuddur.

Bunlar – Sosial inkişaf üzrə;

Narkotik vasitələr üzrə;

Elm və texnika üzrə;

İnkişaf üzrə;

Sabit inkişafa köməklik üzrə;

Statistika üzrə;

Transmilli Korporasiyalar üzrə

2 daimi Komitə fəaliyyət göstərir – Proqram və əlaqələndirmə üzrə; Qeyri dövlət təşkilatları üzrə.

7 ekspert orqanı fəaliyyət göstərir.

Bunlar: Planlaşdırılmanın inkişafı;

Vergiqoyma üzrə beynəlxalq əməkdaşlığa dair xüsusi ekspertlər qrupu;

Təhlükəli yüklərin daşınmasına dair komitələr;

İqtisadi, sosial və mədəni hüquqa dair;

Milli ehtiyatlara dair;

Enerji mənbələrinin bərpası və istifadəsinə dair;

Dövlət idarəçiliyi və maliyyə üzrə ekspertlərin görüşlərinə dair.

Onu da qeyd etməliyik ki, I və SŞ çərçivəsində Transmilli Korporasiyalar barədə də Komissiya yaradılıb. Bu komissiya Transmilli Korporasiyaların daha işlək olması üçün beynəlxalq müqavilələr bağlanmasına köməklik göstərir.

KATİBLİK

BMT-nin əsas orqanlarından biri katiblikdir. Katibliyə baş katib rəhbərlik edir. Baş katib əsas inzibati vəzifəli şəxs hesab olunur. Katibliyin tərkibində 7 departament fəaliyyət göstərir. Bunlardan ancaq biri iqtisadi problemlərlə məşğuldur.

"İqtisadi və Sosial Məsələlər üzrə Departament" - bu departament 1977-ci ildə yaradılıb. Beynəlxalq İqtisadi

Əməkdaşlıq sahəsindəki problemlərin hərtərəfli həllinə və eləcə də BMT-nin bütün digər qurumlarının qarşılıqlı fəaliyyətinə xidmət edir. Bunlarla yanaşı Katiblik inkişaf sahəsi üçün proqram işləyib hazırlayır. Elm və texnika sahəsinin inkişaf istiqamətini öyrənir. Beynəlxalq ticarət, nəqliyyat, sənaye və inşaat statistikasını barədə məlumatlar toplayır və təhlil edir, Standartlaşdırılma və Statistika baxımından təsnifat hazırlayır.

5. BMT-nin inkişaf proqramı (BMTİP) və Azərbaycanla onun Əməkdaşlığı

İqtisadi problemlərin tənzimlənməsi sistemində fəaliyyət göstərən əsas qurumlardan biri də BMT-nin inkişaf proqramıdır (PROON). Bu təşkilat 1966-cı ildən fəaliyyət göstərir. BMT-nin "Geniş texniki yardım və xüsusi fondunu" özündə birləşdirir. Bu qurum BMT sistemində iqtisadiyyatın çoxşaxəli maliyyələşdirilməsində və texniki yardım sahəsində fəaliyyət göstərən ən böyük təşkilatlardan biri hesab edilir.

İnkişaf Proqramının (İP) 48 üzvü var. İP-in rəhbər orqanı İcra Şurasıdır. İcraedici şura 3 ildən bir seçilir. BMT-nin Baş katibi **İP-ə 4 illiyə** inzibati rəhbər təyin edir. İcraedici Şura İP-in layihələrinə baxır, onu təsdiq edir, maliyyə vəsaitini bölüşdürür, ümumi rəhbərlik prinsipləri və direktiv göstərişlər hazırlayır.

Bütün bunlar barədə icraedici şura BMT-nin İqtisadi və Sosial Şurasına (EKOSOSa) vaxtaşırı məruzə təqdim edir. Sonra bu məlumat Baş Asambleyaya çatdırılır.

Bu təşkilatın əsas məqsədi inkişaf etməkdə olan ölkələrin sosial-iqtisadi inkişafına texniki yardım göstərmək və əhalinin həyat səviyyəsinin artmasına kömək etməkdən ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün BMTİP öz fəaliyyətini aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirir:

– ayrı-ayrı ölkələrdə yerli mütəxəssislərə məsləhətlər verir, seminarlar keçirir və onlara ekspert xidməti göstərir;

– bir çox global problemlərə dair qəbul edilən qərarların ye-

rinə yetirilməsi yollarını müəyyənləşdirir. Məsələn, **1992-ci** ildə ətraf mühitə və inkişafa dair RİO-de-Janero-da keçirilən forum; **1994-cü** ildə əhali artımı və inkişafa dair Qahirə Görüşü; **1995-ci** ildə sosial inkişafa dair Kopenhagen forumu; Qadınların vəziyyətinə dair 1995-ci il Pekin forumu; yaşayış məntəqələrinə dair **1996-cı** il İstanbul forumunun qərarları və s. göstərmək olar;

- İdarəçilikdə milli kadrların hazırlanmasına, iqtisadiyyatın dövlət bölməsində islahatların və iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsinə, eləcə də xüsusi bölmənin inkişafına şərait yaradılmasına köməklik göstərir;

- İnsan inkişafına, Yoxsuluğun ləğv edilməsinə məşğulluğun artmasına, ətraf mühitin yaxşılaşdırılması və s. problemlərin həllinə yaxından köməklik edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, BMT müxtəlif adlı fondları və proqramları vasitəsilə hər il 4-5 mlrd. dollar əvəzsiz yardımlar həyata keçirir.

BMTİP üzrə olan müxtəlif təyinatlı yardımlar çox vaxt uzun müddətə – 5 ilə nəzərdə tutulurlar. Məsələn, 1992-1996-cı illər üçün illik yardım fondu (büdcə) təqribən 1 mlrd. dollar təşkil etmişdi. Bu vəsaitin yaranmasında əsas donör ölkələri inkişaf etmiş sənaye ölkələrindən ibarət olmuşdur.

Cədvəl:1

Dövlətlər	İllik donor. mln. dollar	Dövlətlər	İllik donor. mln. dollar
ABŞ	199,5	Norvez	75,2
Yaponiya	98,1	Hindistan	5,1
Niderland	97,4	Çin	2,8
Danimarka	92,8	Səud. Ərəbistan	2,0
İsveç	79,2	Tailand	1,9
Almaniya	61,5		

Aydındır ki, donor ölkələrinin sayı dəyişməz deyil, artır, onların ayırdığı yardım da iqtisadi artımla bağlı olaraq artır-azalır.

1997-ci ildən başlayaraq beşilliyin əvvəlindən inkişaf proqramının mərkəzi büdcəsinin 55%-i ölkələrdə əhalinin hər nəfərinə düşər ÜDM-in həcminə görə, 11,8%-i regional prinsiplərə görə, 1,6% BMT-nin xüsusi maliyyə qurumları tərəfindən (proqrama əsasən), 0,5% inkişaf etməkdə olan ölkələrdə texniki əməkdaşlıq xətti ilə ödənilir.

Bunlarla yanaşı İnkişaf Proqramı bir çox digər beynəlxalq təşkilatların birgə fəaliyyəti zəminində çoxtərəfli fondlardan istifadə edir. Bunlardan:

"Qlobal ekoloji fond"u;

"XXI əsrin potensialı";

"BMT-nin qadınlar üçün inkişaf fondu";

"BMT-nin Kapital inkişafı fondu";

"Müəyyən xəstəliklərə qarşı mübarizə fondu" və s. qeyd etmək olar.

Bütün bunlarla yanaşı BMTİP öz strategiyasında ardıcıl olaraq əlavə ehtiyat mənbələrini də səfərbərliyə alır, iqtisadi və insan ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsində öz təcrübəsinə əsaslanır.

Hazırda İP-in fəaliyyəti 150-dən artıq ölkəni əhatə edir. Bu ölkələrdə 6500-dən çox layihə həyata keçirilir. Qeyd etməliyə ki, Azərbaycanın BMT-yə daxil olmasından bir qədər sonra, 1992-ci ilin payızında BMTİP Bakıda öz nümayəndəliyini yaratmışdır. BMTİP öz fəaliyyətinin ilk mərhələlərində humanitar yardıma, xüsusilə Dağlıq Qarabağ münaqişəsindən zərərçəkənlərə fəvqəladə humanitar yardıma üstünlük verirdi. Lakin vaxt keçdikcə BMTİP-in Azərbaycandakı fəaliyyəti genişlənmişdi.

Beləliklə BMTİP öz fəaliyyətində yoxsulluğun azaldılması, insan hüquqlarının təşviqi, ətraf mühitin mühafizəsi, torpaqların minalardan təmizlənməsi, informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinin artması və s. kimi problemlərə daha çox üstünlük verir.

Bu kimi problemlərin həlli üçün BMTİP **1994-2003-cü**

illərdə 65 layihənin yerinə yetirilməsi xətti ilə 36 mln. dollardan artıq yardım etmişdir.

Bu vəsaitin 30 faizi iqtisadi böhranların qarşısının alınması və bərpa işlərinə; 28%-i demokratik idarəçiliyin inkişafına; 22%-i enerji və ətraf mühitin qorunmasına; 12%-i yoxsulluğun azaldılması işlərinə, 6%-i informasiya və kommunikasiya texnologiyalarına sərf edilmişdir. Son vaxtlar Azərbaycanda inkişaf proqramının daha dinamik və ardıcılığı artmışdır. Azərbaycan ərazilərinin minalardan təmizlənməsi üzrə **milli Agentlik (ANAMA)** yaradılmışdır. Elə həmin vaxtdan bu sahədə milli proqram hazırlanmış və ərazilərin minalardan təmizlənməsi məqsədilə 7 mln. dollar maliyyə vəsaiti sərf edilmişdir. BMTİP, son dövrlərdə Azərbaycanda baş verən inkişafı və müəyyən dəyişiklikləri müşahidə etmək məqsədilə 1995-ci ildən başlayaraq, milli insan inkişafı üzrə hesabat da hazırlayır (Azərbaycan 1994-cü ildən BMTİP-in İnsan İnkişafı Konsepsiyasına qoşulubdur). İnkişaf Proqramının əsas nəşri olan bu hesabat Azərbaycanın humanitar yardımdan insan inkişafına doğru olan dəyişiklikləri özündə əks etdirmişdir.

1990-cı illərin ortalarından etibarən iqtisadi tərəqqi və siyasi sabitlik hesabına ölkədə daxili vəziyyət xeyli yaxşılaşmışdı. Başqa sahələrə nisbətən neft sektoru əhəmiyyətli dərəcədə inkişaf etmiş və nəticədə neft fondu yaradılmışdır.

Neft sektoru ilə Qeyri-Neft sektoru arasındakı fərq azaltmaq məqsədilə BMTİP-in Azərbaycandakı nümayəndəliyi "**qara qızılın**" "**insan qızılına**" çevrilməsi ideyasını irəli sürmüşdür. Bu fikir ilk dəfə 2002-ci ilin aprel ayında keçirilən BMTİP-in yoxsulluq və məşğulluq məsələləri üzrə olan konfransda səslənmişdir. BMTİP-in rezident nümayəndəsi cənab Marko Borsotti demişdir ki, sürətlə inkişaf edən Şərqi Asiyanın bəzi ölkələri kimi Azərbaycan da insan potensialının inkişafına kapital qoyuluşunu artırmalıdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün neftdən əldə edilən gəlirdən müxtəlif istiqamətlərdə istifadə etmək olar. Məsələn, xarici texnologiyalardan istifadə

bu sahənin öyrənilməsi üçün minlərlə Azərbaycanlı xaricə göndərmək olar. Bu isə insan Kapitalının inkişafını təmin edəcək.

BMTİP-in nümayəndəliyinin bu konsepsiyasına əsaslanaraq Azərbaycan yoxsulluğun azaldılmasına dair milli stratejiya hazırlamış və 2002-ci ilin oktyabr ayında Dövlət proqramını təqdim edilmişdir. Beləliklə BMTİP özünü bu proqramın icrasına yardım göstərmiş hesab edir. Bütün bu kimi nailiyyətləri nəticə etibarilə "qara qızılın" "insan qızılına" çevrilməsi tərzində əsas vasitə sayır.

BMTİP bütün sahələrdə olduğu kimi bu problemin icrasında da ardıcıl və dinamik iş aparılmasına köməklik edir. Belə ki, məsələn, yoxsulluğun azaldılması üzrə 2002-2003-cü illər üçün 366169 min dollar ümumi vəsait sərf edilmişdir. Bu vəsaitin 319669 min dolları BMTİP büdcəsi, qalanı isə digər tərəflər hesabına ödənilmişdir.

2003-2004-cü illər üçün isə yenə də yoxsulluğun azaldılması məqsədilə BMTİP üzrə "Əmək statistikasi və regional inkişaf sahəsində Azərbaycana texniki yardım" layihəsi hazırlanmışdır. Bu layihənin həyata keçirilməsi üçün 265100 dollar vəsait xərclənməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi BMTİP ən çoxşaxəli maliyyə-təşkilatı sistemində malik olan qurumlardan biridir. Bu münasibətdə həmin təşkilatın "fövqəladə halların qarşısının alınması və bərpa" üzrə də kifayət qədər layihələri həyata keçirilir.

Bu layihə "Azərbaycanda Mina Təhlükəsi ilə Mübarizə Proqramı" adı altında həyata keçirilir. Layihə 1999-2003-cü illər əhatə etmişdir. Bu layihənin maliyyələşdirilməsi üçün 6 048 340 dollar vəsait ayrılmışdır.

Bu vəsait aşağıdakı mənbələr hesabına həyata keçirilmişdir:

1. Avropa komissiyası	1.600.000 dol.
2. ABŞ	1.521039 dol.
3. BMTİP	1.013436 dol.

4. Azərbaycan	600000 dol.
5. Yaponiya	486725 dol.
6. Beynəlxalq əməkdaşlıq departamenti	450000 dol.
7. İtaliya	200000 dol.
8. Norveç	112140 dol.
9. Kanada	65000 dol.

Bu layihənin köməkliyi ilə 4.250000 kv.m şübhəli ərazi minalardan təmizlənilib, 3000 ədəddən çox partlamamış mərmilər, 53 tank əleyhinə mina məhv edilmişdir.

Bütün bu işlərin görülməsi üçün 10 nəfərdən ibarət texniki yoxlama dəstəsi və 106 nəfərdən ibarət minalardan təmizləmə dəstəsi yaradılıb və tam gücü ilə fəaliyyət göstərmişdir.

BMTİP-in fəaliyyətində həyata keçirilən layihələrdən biri də "Enerji və ətraf mühit" problemdir. Bu layihə "Xəzər Ekoloji Proqramı çərçivəsində Transsərhəd Ətraf Mühit Problemlərinin həlli" adlanmışdır. Bu layihə 1999-2003-cü illəri əhatə edir. Layihənin ümumi büdcəsi 5574124 dollara bərabər olmuşdur. Bu vəsaitin 5274603 dolları Qlobal Ekoloji Fond tərəfindən ödənilmişdir.

BMTİP həyata keçirdiyi layihələrdə "İnkişaf üçün milli informasiya kommunikasiya texnologiyaları Strategiyası və onun ilkin mərhələdə icrası" layihəsi də mərkəzi yerlərdən birini tutur. Bu layihə 2002-2004-cü illər üçün nəzərdə tutulmuşdur. Layihənin icrası üçün 1200000 dollar (BMTİP - 600000 dol., Azərbaycan - 600000 dol.) nəzərdə tutulmuşdur.

Onu qeyd etməliyik ki, BMTİP çərçivəsində və yaxud birgə fəaliyyət şəraitində BMT-nin "Qaçqınlar üzrə Ali Komissarlığının"; "Ümumdünya Ərzaq Proqramının"; "BMT-nin uşaq fondunun"; "BMT-nin Əhali fondunun"; "BMT-nin İctimai İnformasiya departamentinin"; "Beynəlxalq Miqrasiya təşkilatının"; "Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının"; "Qadınlar üçün inkişaf fondunun" və bu kimi qurumların böyük rolu vardır.

III FƏSİL

TİCARƏT ÜZRƏ BİM-İN TƏNZİMLƏNMƏSİ, BEYNƏLXALQ İQTİSADI TƏŞKİLATLAR

1. Ticarət üzrə BİM-in tənzimlənməsinin iqtisadi məzmunu.
2. Ticarət üzrə BİM-in tənzimlənməsində beynəlxalq iqtisadi təşkilatların yaradılmasının zəruriliyi.
3. Ümumdünya ticarət təşkilatının (ÜTT) fəaliyyəti.
4. Beynəlxalq ticarət mərkəzi.
5. BMT-nin ticarət və inkişaf üzrə konfransı (ЮНКТАД).

1. Ticarət üzrə BİM-in tənzimlənməsinin iqtisadi məzmunu

Dövlətlərarası tənzimləmə dedikdə, ayrı-ayrı sahələr üzrə dövlətlərin (hökumətlərin) birgə qərarı - razılığı əsasında həyata keçirilən iqtisadi siyasət nəzərdə tutulur.

Beynəlxalq miqyasda xarici ticarətin tənzimlənməsi də məhz bu cür birgə dövlətlərin işləyib hazırladıqları ümumi hüquqi müddəalara, normalara, qarşılıqlı razılaşdırılmış öhdəliklərə, təkliflərə və s. əsaslanır.

Dünya ticarətinin dövlətlərarası çoxtərəfli tənzimlənməsi dövlətlər arasında ticarət-iqtisadi və istehsal-texniki əlaqələrin daha da inkişafına güclü təsir edir.

Qeyd etməliyik ki, iqtisadi problemlərin çoxtərəfli tənzimlənməsi barədə müəyyən bir sistem yaradılması həmişə

maraq dairəsində olmuşdur. Belə ki, 1900-cü illərin əvvəllərindən, daha doğrusu **1920-1933-cü** illər ərzində elə bu məqsədlə 5 dəfə ümumdünya iqtisadi konfransı keçirilmişdir:

1920-ci ildə Brüsseldə (Belçika) "Maliyyə Məsələləri və Xarici Ticarətə" dair;

- 1922-ci ildə Genuyada (İtaliya) "Avropa İqtisadiyyatının Bərpa edilməsi və Himayədarlığın Zəiflədilməsinə" dair;

- 1927-ci ildə Cenevrədə (İsveçrə) "Gömrük Yükünün Azaldılmasına" dair;

- 1930-cu ildə Cenevrədə (İsveçrə) "Himayədarlığın Məhdudlaşdırılmasına" dair;

- 1933-cü ildə Londonda (İngiltərə) "Valyutanın tənzimlənməsi və ticarət-siyasi məhdudiyətlərin ləğv edilməsinə" dair.

Eləcə də həmin illərdə **"Millətlər Birliyi (1919-1939)** və onun iqtisadi komitələri də çoxtərəfli tənzimləmə sisteminin yaradılmasına cəhd etmişlər.

Həmin mərhələdə çoxtərəfli tənzimləmə işində müəssisələr səviyyəsində **kartel müqavilələri** də müəyyən rol oynayırdı.

İkinci mərhələ İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı dövrü əhatə edir. Bu mərhələdə beynəlxalq ticarətin tənzimlənməsində liberallaşmaya, ticarət məhdudiyətlərinin ləğv edilməsinə üstünlük verilirdi.

2. Ticarət üzrə BİM-in tənzimlənməsində beynəlxalq iqtisadi təşkilatların yaradılmasının zəruriliyi

İkinci Dünya müharibəsindən sonrakı ilk illərdə başqa sahələrdə olduğu kimi beynəlxalq ticarətin tənzimlənməsi yolunda da müvafiq qurumlar, institutlar yaradılması problemi ön plana çəkirdi. Odur ki, **1946-cı ildə BMT-nin "İqtisadi**

və Sosial Şurası" bəyannamə qəbul etmişdir. Bu bəyannaməyə əsasən BMT-nin **"ticarət və məşğulluq"** probleminə dair konfrans çağırılması zərurətə çevrilmişdir.

Konfransın çağırılması üçün hazırlıq komitəsi də yaradılmışdır. Bu komitə yaradılması nəzərdə tutulan Beynəlxalq ticarət təşkilatının nizamnaməsini hazırlamış və bu çərçivədə gömrük dərəcələrinin azaldılmasına dair danışıqlar aparmışdır. Beləliklə, 1947-ci ildə (oktyabrda) konfrans keçirilmişdir. Konfransda **"Taarif və Ticarət üzrə baş razılaşma" (QATT) yaradılması barədə yekun aktı qəbul edilmişdir.** Bu sənədi 30 oktyabr 1947-ci ildə Cenevrədə (İsveçrə) 23 ölkənin nümayəndəsi imzalamışlar. Müqavilə 1948-ci ilin yanvar ayının 1-dən qüvvəyə minmişdi. Qəbul edilmiş sənədə görə bu "Baş razılaşma" Beynəlxalq ticarət təşkilatının (BTT) nizamnaməsi yaranan müddətə qədər ticarət münasibətlərini tənzimləyən müvəqqəti bir razılıq hesab edilirdi.

Burada BTT-in nizamnaməsinin layihəsinə uyğun olaraq ticarət siyasətinin tənzimlənməsi məsələləri də öz əksini tapırdı.

Bununla yanaşı həmin konfrans 1947-ci ilin noyabr ayından 1948-ci ilin mart ayınadək Havanada (Kuba) **"Ticarət və məşğulluq"** barədə yekun aktı qəbul etmişdir. **Bu sənəd Havana Xartiyası** – (yazılı sənəd) BMT-nin nizamnaməsi adlanırdı. Həmin sənəd ticarət siyasətindən başqa iqtisadi inkişaf, tam məşğulluq, işgüzar fəaliyyətdə müəyyən məhdudiyət, kapital qoyuluşu, beynəlxalq əmtəə müqavilələri, inzibati-hüquqi müddəalar və digər məsələləri də özündə əks etdirirdi.

Bütün bunlara baxmayaraq BTT-in nizamnaməsini ABŞ təsdiq etmədiyi üçün o qüvvəyə minə bilməmişdi.

Beləliklə, "Baş razılaşma" beynəlxalq ticarətin tənzimlənməsi sahəsində yeganə çoxtərəfli sənəd kimi **(Baş razılaşma – 47)** qərarlaşmışdı.

Bu təşkilatın fəaliyyətində aşağıdakı prinsiplər əsas götürü-

rülmüşdür:

1. **Ticarətin həyata keçirilməsində** ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi, daha əlverişli şərait qaydası, milli şəraitin əsas götürülməsi;

2. **Milli istehsalçıların** mənafeyinin müdafiə edilməsi, gömrük rüsumlarının müəyyən edilməsi və tədricən qeyri taarif tənzimləmə vasitələrindən imtina edilməsi;

3. **Gömrük dərəcələrinin** ixtisar edilməsinə nail olmaq;

4. **Ticarət sahəsindəki** müəyyən problemləri tənzimləmək üçün üzv ölkələrinə lazımi məsləhətlər vermək;

5. **Ədalətli-düzgün** rəqabət əsasında beynəlxalq ticarətin inkişaf etdirilməsi;

6. **İnkişaf** etməkdə olan ölkələrə güzəştli şərtlər qoymaq;

7. **Ərazilər üzrə ticarət** müqavilələrinin bağlanması;

8. **Parça və paltar** ticarətinin tənzimlənməsi üçün xüsusi-olahiddə normalar müəyyən edilməsi və s.

"Taarif və Ticarət üzrə Baş Razılaşma" ikili statusa malik olmuşdur: **Bir tərəfdən** o beynəlxalq təşkilat kimi fəaliyyət göstərirdi. **Digər tərəfdən** isə bu təşkilat beynəlxalq ticarətin və eləcə də üzv olan ölkələrdə ticarətin dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin əsas normaları, prinsipləri və qaydaları barədə çoxtərəfli razılıqdan ibarət olmuşdur. Bu təşkilatın ən fərqli cəhətlərindən biri ondan ibarətdir ki, onun üzvləri daha tez razılığa gəlirdilər.

Bura daxil olan hər bir ölkə öz milli ticarət sistemini dəyişmək, yenidən qurmaq barədə öhdəlik götürmüşlər. Yarandığı vaxtdan ilk 30 ildə "Baş razılaşma" öz fəaliyyətində Beynəlxalq ticarətin liberallaşmasının artmasına daha çox üstünlük verirdi. Burada qarşılıqlı **Gömrük-Taarif** dərəcələrinin aşağı salınması əsas götürülürdü. Belə ki, idxal məhsulları üçün taarif dərəcələri 40-cı illərin axırlarından 1970-ci illərin əvvəllərinə olan müddətə 40-50%-dən 8-10%-dək, 1990-ci illərin əvvəllərinə isə 4-5%-dək azaldılmışdır.

Çoxtərəfli dövlətlərarası tənzimləmə sisteminin yaradıl-

ması prosesində tarixi baxımdan **1950-1960-cı illər üçüncü mərhələ təşkil edir**. Bu mərhələdə çoxtərəfli tənzimləmənin əsas obyektı maddi-əşya formasında idxal **olunan əmtəələrdən ibarət olmuşdur**. Burada sənaye məhsulları və xammal üstünlük təşkil edirdi.

Həmin dövrdə çoxtərəfli tənzimləmə sistemində dünya bazarında rəqabətin genişlənməsi tədbirləri artırdı.

1955-ci ildə "Baş razılaşmanın" nizamnaməsində müəyyən dəyişikliklər edilmiş və yeni əlavələr də nəzərdə tutulmuşdur.

1970-ci illər çoxtərəfli tənzimləmənin 4-cü mərhələsi hesab edilir.

Bu mərhələdə dünya və təsərrüfat əlaqələrinin quruluşunda ciddi dəyişikliklər baş verirdi. İstehsalın **beynəlmilləşməsi**, transmilli kompaniyaların rolu artırdı. İnkişaf etməkdə olan ölkələr təsərrüfat əlaqələrinə qoşulurdu.

Bu mərhələdə çoxtərəfli tənzimləmə sistemində əsas prinsip **"yığcam-təşkil olunmuş azad ticarət"** prinsipindən ibarət idi. **Bu prinsipdə əsas obyekt** – Milli səviyyədə istehsalın quruluşunun tənzimlənməsi idi. Eləcə də ixracın nisbətən məhdudlaşdırılması da ön plana çəkilirdi.

Həmin mərhələdə Şərqi ilə Qərbi arasında iqtisadi əməkdaşlığın genişlənməsi də diqqəti cəlb edirdi. Bu əməkdaşlıqda sənaye və onun inkişafı, ticarət mübadiləsi üzrə əsas prinsiplər, ticarət üzrə maneələrin məhdudlaşdırılması, hüquqi sənədlər hazırlanması və s. əsas götürülürdü.

BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyası (1947) çərçivəsində ekspertlərin seminarları, məşvərətlər keçirmə praktikaları, fikir mübadilələri əməkdaşlığa dair qərarlar çıxarılmasına köməklik edirdi.

Həmin vaxtlar Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlığa dair keçirilən müşavirələrdə (Helsinkidə, Belqradda, Madriddə, Nyu-Yorkda) ümumavropa ticarət-iqtisadi əməkdaşlığının əsas istiqamətləri və vəzifələri müəyyənləşdirilirdi. Bu mərhələdə baş məclisin qətnaməsində əsasən **1964-cü ildə BMT-nin**

daimi orqanı olan **"Ticarət və İnkişaf üzrə Konfransı - ЮНКТАД yaradılmışdır"**.

Bu konfransdan sonra "Baş razılaşma"nın fəaliyyəti daha da artmışdı. Onun fəaliyyətinə ticarət və inkişaf üzrə müəyyən əlavələr edilmişdi.

Beləliklə, əməkdaşlıq formaları, tənzimləmə sistemi, beynəlxalq təşkilatlar artdıqca ümumi hüquqi məkan formalaşdı. 1970-ci illərdən belə bir proses daha intensiv xarakter almışdır.

Son dövrlərdə çoxtərəfli tənzimləmə sistemi daha böyük əhəmiyyət kəsb edərək dövlətlərarası əməkdaşlığın bir çox sahələrini əhatə edir. Bu mərhələdə istehsalın beynəlmillət xarakteri, ixtisaslaşma və kooperasiya, milli iqtisadiyyatların qarşılıqlı asılılığı, elmi-texniki tərəqqinin güclənməsi prosesi genişlənməmişdir.

Beləliklə, **"Baş Razılaşma"nın** bütün fəaliyyəti ümumiləşdirilmiş şəkildə aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirilmişdir.

1. Çoxtərəfli beynəlxalq ticarət danışıqları;
2. Ticarət münaqişələrinin tənzimlənməsi;
3. Milli siyasətlərin izlənməsi;
4. İnkişaf etməkdə olan ölkələrlə iş aparılması və s.

Ticarət üzrə çoxtərəfli beynəlxalq danışıqları tarixi ardıcılıqla açıqlamaq daha çox maraqlıdır.

Göstərməliyik ki, 1994-cü ilədək 8 dəfə danışıq turu keçirilmişdir.

1947-1961-ci illərdə keçirilən ilk 5 turda gömrük dərəcələrinin azaldılması üzrə razılıqlar əldə edilmişdir.

Bu konfranslar belə adlanırlar:

1947-ci ildə Cenevrədə (İsveçrə) 23 dövlətin iştirakı ilə Cenevrə raundu;

1949-cu ildə 13 dövlətin iştirakı ilə keçirilən Annesi (Fransa) konfransı;

1950-ci ildə 38 dövlətin iştirakı ilə keçirilən Torki (Böyük Britaniya) konfransı;

1956-cı ildə 26 dövlətin iştirakı ilə keçirilən Cenevrə (sveçrə) konfransı;

1960-1961-ci illərdə 26 dövlətin iştirakı ilə Cenevrədə keçirilən – "Dillon-raundu".

1964-1967-ci illərdə 62 dövlətin iştirakı ilə Cenevrədə keçirilən 6-cı "Kennedi-raundu";

1973-1979-cu illərdə Cenevrədə 102 dövlətin iştirakı ilə keçirilən 7-ci "Tokio-raundu"; və s.

"Tokio raundu" gedişində bir çox taarif güzəştləri qəbul edilmiş, qeyri-taarif dərəcələri və "Baş razılaşma"nın fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi barədə razılıqlar əldə edilmişdir. Bundən artıq sənaye və kənd təsərrüfatı məhsullarının taarif dərəcələri azaldılmışdır. Bəzi hazır məhsulların gömrük üsulları 34% azaldılmışdır. Sənaye ölkələri kofe, çay, kakao, ədviyyat və digər yarıməməl məhsullar üzrə taarif dərəcələrini azaltmışlar. Bütün bunlardan əlavə "Baş razılaşma" ərqivəsində inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün müəyyən mətiyazlar nəzərdə tutan razılıqlar da əldə edilmişdir. Bunlardan:

1. Əmtəələrin gömrük qiymətləri barədə razılıq;
2. "Baş razılaşma" üzrə dempinq əleyhinə kompleksə yenilən baxılması;

3. Mülki aviasiya üzrə təyyarə ticarəti barədə;

Bu razılığa əsasən 1980-ci il yanvar ayının birindən mülki aviasiya təyyarələri və onlara aid hər cür ehtiyat hissələrinin bütün gömrük rüsumlarından azad olması barədə sənaye ölkələri razılığa gəlmişlər.

4. Dövlət satınalması barədə razılıq;
5. Mal ətinin ticarətinə dair razılıq;

Bu razılığa əsasən mal ətinin beynəlxalq ticarətinin artırılması, liberallaşdırılması, sabit xarakter alması və bu sahədə beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi nəzərdə tutulurdu.

6. Süd məhsulları üzrə beynəlxalq razılıq.

"Tokio raundunda" baş verən bütün bu kimi yeni proseslər

açıq-aydın onu göstərir ki, "Baş razılaşma" öz fəaliyyətində tam yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur.

Beləliklə "Baş razılaşma"nın növbəti 8-ci raundu Uruqvayın Punto-deleste şəhərində açılmışdır. 8-ci raund 1986-1994-cü illəri əhatə etmişdir. Bu raund-Uruqvay raundu adlanır. Bu raundun əsas danışıqları Cenevrədə keçmişdir. Danışıqların aparılması dövründə 590-dən artıq rəsmi iclas keçirilmişdir. Bu iclaslarda 1500-ə qədər təklif və işçi qruplarının hazırladığı sənədlər müzakirə obyektinə kimi təhlil edilmişdir. Bu danışıqların əsas mərkəzi aşağıdakı problemlər ətrafında qərarlaşırdı.

– Gömrük məncəçiliklərinin azaldılması;

– **"Baş razılaşma"** sisteminin təkmilləşdirilməsi (bir çox qeyri-tarif tədbirlərinin azaldılması və ləğv edilməsi, parça, kənd təsərrüfatı məhsulları, təbiət məhsulları dünyə ticarətinin, Baş razılaşmanın fəaliyyət dairəsinə verilməsi və s.);

– Ümumdünya Ticarət Təşkilatının (ÜTT) yaradılması barədə razılaşma;

Beynəlxalq Xidmət ticarətini tənzimləmək üçün xidmət üzrə "Baş razılaşma" işləyib hazırlamaq;

– İntellektual mülkiyyət hüququnun ticarət cəhətini aydınlaşdırmaq;

– İnvestisiya siyasəti tədbirləri.

"Uruqvay raundu"nda 111 ölkə iştirak edirdi.

Beləliklə 1993-cü ilin dekabr ayının 15-də ümumdünya ticarət təşkilatı (ÜTT) yaradılması barədə yekun aktı qərara alınmışdı.

Bu akt 1994-cü il aprel ayının 15-də Mərakeşdə 120 ölkənin nümayəndəsi tərəfindən imzalanmış və təsdiq edilmişdir.

Çoxtərəfli ticarət danışıqlarının "Uruqvay raundu"nın nəticələri üzrə yekun aktı aşağıdakı müddəaları özündə əks etdirir:

1. Bütün qərarları, danışıqları, bəyannamələri nəzərə alaraq Ümumdünya Ticarət Təşkilatının (ÜTT) yaradılması razılığı;

2. ÜTT yaradılması barədəki razılığı öz aidiyyəti orqanları qarşısında dəstəkləmək və nazirliklərin bəyannamələrini qəbul etmək;

3. Üzv olan iştirakçı dövlətlər ÜTT-nin yaradılması barədəki razılıqların və ona əlavə edilən ticarət üzrə çoxtərəfli razılaşmaların təsdiq edilməsi barədə öhdəlik götürmüşlər.

4. ÜTT-nin yaradılması barədəki razılaşma bütün iştirakçıların imzalaması məqsədi ilə 2 il müddətində açıq qalır.

5. ÜTT-nin yaradılması barədəki razılaşma çoxtərəfli danışıqların ön məhsuldar və zəruri nəticəsi hesab edilir. Uruqvay raundundan sonra Beynəlxalq Əmtəə ticarətinin liberallaşdırılması çərçivəsində 12 yeni çoxtərəfli razılaşma əldə edilmişdir. Mərakeş protokoluna (1994) əsasən İEO 5 il müddətində sənaye məhsulları üzrə (yanacaqdan başqa) idxal tarif dərəcələrinin – 38%, o cümlədən ABŞ və Yaponiya 33%, AI

38%, Kanada 45% azaldılmasına söz vermişlər. Bundan əlavə 11 əmtəə qrupu üzrə (inşaat, kənd təsərrüfatı və tibbi avadanlıqlar, dərman preparatları, qara metallar, kağız, pivə və s.) gömrük rüsumlarının ləğv edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

3. Ümumdünya ticarət təşkilatının (ÜTT) fəaliyyəti

Beləliklə ÜTT Baş Razılaşmanın hüquqi əsası kimi 1995-ci ilin yanvar ayının 1-dən fəaliyyət göstərir.

ÜTT – Baş razılaşmanın bütün səlahiyyətlərini yerinə yetirməklə yanaşı, bir çox yeni razılaşmalar, müqavilələr və qərarları da əhatə edir. Həmçinin "Xidmət ticarəti üzrə Baş razılaşma" (QATS) və eləcə də ticarət baxımından intellektual mülkiyyət hüququ da (TRİPS) bura daxildir. ÜTT daim fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatdır

Baş razılığın bir çox sənədləri ÜTT-də dəqiqləşdirilmiş və tamamlanmışdır. Bu sənədlərin əksəriyyəti üzv olan ölkələr üçün eyni dərəcədə məcburidir. Hazırda bu təşkilatın 148

üzvü var. Otuzdan artıq ölkə bura birləşmək barədə müraciət ediblər.

Öz sələfindən fərqli olaraq ÜTT BMT-nin ixtisaslaşmış müəssisəsi hesab edilir, hüquqi şəxs statusuna malikdir.

ÜTT-in əsas məqsədi beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılması, ona sabit xarakter verilməsi, iqtisadi artımın təmin edilməsi, insanların rifah halının yüksəldilməsindən ibarətdir.

ÜTT-in fəaliyyəti əsasən aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirilir:

- bu təşkilatın hüquqi əsasları olan çoxtərəfli ticarət müqavilələri üzərində nəzarət;
- ticarət üzrə çoxtərəfli danışıqlar aparılmasında forum rolunu yerinə yetirmək;
- üzv olan ölkələr arasındakı hər cür ticarət münaqişələrini tənzim etmək;
- üzv olan ölkələrin ticarət siyasətinə nəzarət etmək;
- beynəlxalq ticarət mexanizmi və ticarət siyasətinin inkişaf etdirilməsi üzrə informasiya toplamaq, təhlil etmək və öyrənmək.

ÜTT demək olar ki, beynəlxalq ticarət siyasətinin bütün sahələrini və eləcə də beynəlxalq kommertiya təcrübəsinin xeyli hissəsini əhatə edir, daha doğrusu: gömrük taarifiinin tənzimlənməsini; dempinq əleyhinə tənzimləmə; subsidiya və qarşılıqlı ödəmələrdən istifadə edilməsi; qeyri-taarif məhdudiyətləri; idxal və ixracın miqdarının tənzimlənməsi; idxal və ixracın qadağan edilməsi; dövlət ticarət müəssisələrinin fəaliyyəti; gömrük ittifaqları və azad ticarət zonaları; daxili vergilərin yığılması qaydası; ticarətdə mühafizə tədbirləri; ticarətdə texniki maneələr; sanitariya tədbirləri; ömtələrin mənşəyinin dəqiqliyi; xidmətlərin ticarəti; intellektual mülkiyyətin ticarəti qaydası; saxta ömtələrin ticarəti; parça və paltar, kənd təsərrüfatı mallarının satışı; dövlət satınalmasıının həyata keçirilməsi; mülkü aviatexnika satışı; satış baxımından investisiya tədbirləri; beynəlxalq ticarət və azad mühit.

ÜTT bütün bu kimi geniş fəaliyyətini reallaşdırmaqda müəyyən prinsiplərdən istifadə edir. Bu prinsiplərdən aşağıdakıları qeyd etmək olar.

1. **Hər bir üzv olan ölkə üçün** əlverişli şəraitin yaranması, ayrı seçkiliyə yol verilməməsi.

2. **Milli rejim prinsipi.** Bu prinsipə görə xarici mallar və milli mallara eyni vergi, sərəncam, qayda-qanun tətbiq edilməlidir.

3. **Milli sənayenin müdafiəsi prinsipi.** Bu prinsipə əsasən milli sənayenin müdafiəsi üçün ancaq idxala olan gömrük dərəcələrini dəyişmək təsirindən istifadə etmək olar. Digər ticarət-siyasi tədbirlər, qadağalar, məhdudiyətlərə icazə verilmir.

4. **Ticarətə sabit əsas yaradılması.** Bu prinsipə əsasən taarif dərəcələrinə sözsüz riayət edilməsi nəzərdə tutulur.

5. **Ədalətli rəqabət yaradılmasına kömək etmək.** Bəzən istehsalə və ixracata subsidiya verilməsi ilə onlar dünya bazasında müəyyən üstünlüyə malik ola bilirlər. Odur ki, ÜTT bu cür himayədarlıq məqsədi güdən tədbirləri yolverilməz hesab edir.

6. **İdxalın miqdar cəhətdən məhdudlaşdırılmasının qadağan edilməsi.** Bu kimi məhdudlaşdırmalar bu vaxtdək kənd təsərrüfatı məhsullarının, parça, polad və s. məhsulların satışına çox təsir etmişdir. Ancaq tədiyyə balansını müdafiə etmək məqsədi ilə, ölkədən xarici valyuta axınının qarşısını almaq məqsədi ilə belə tədbirlər həyata keçirilə bilər.

7. **Daimi ticarət müqavilələri bağlanması prinsipi.** Bu təşkilata daxil edilməsindən asılı olmayaraq ayrı-ayrı qrup dövlətlər öz aralarında ərazi üzrə gömrük ittifaqı, azad iqtisadi zona və s. yarada bilərlər.

8. **İnkişaf etməkdə olan ölkələr üçün sosial şərait yaradılması prinsipi.** Bu prinsipə əsasən həmin ölkələrin ömtələrinin dünya bazarına çıxması üçün daha əlverişli şərtlər tətbiq edilir.

9. **Bəzi məhsullara müəyyən istisna şərtlər qoyulması.**

Parça, geyim şeyləri, bir çox lif növləri üzrə (rəqabət qabiliyyətli inkişaf etməkdə olan ölkələrdən) idxala müəyyən kvotalar qoyulması nəzərdə tutulur.

Təşkilatı baxımdan ÜTT-nin ali orqanı konfransdır. Konfrans iki ildən bir çağırılır. Birinci konfrans 1996-cı ildə (dekabr) Sinqapurda, ikinci konfrans 1998-ci ildə Cenevrədə (İsveçrə) keçirilmişdir.

Cari işlərin yerinə yetirilməsi ÜTT-in Baş Şurası tərəfindən həyata keçirilir. Burada:

1. Əmtəə ticarəti üzrə şura;
2. Əmtəə baxımından intellektual mülkiyyət üzrə şura;
3. Xidmət ticarəti üzrə şura mövcuddur.

Baş Şuraya dörd komitə hesabat verir: ticarət və inkişaf üzrə; tədiyyə balansı ilə bağlı olaraq məhdudiyət problemləri üzrə; büdcə, maliyyə və inzibati məsələlər üzrə.

ÜTT-in büdcəsi üzv olan ölkələrin üzvlük haqları hesabına formalaşır.

4. Beynəlxalq Ticarət Mərkəzi (BTM)

Beynəlxalq Ticarət Mərkəzi 1964-cü ildə Taarif və Ticarət üzrə Baş razılığın (QATT) üzvü olan ölkələrin razılığı ilə yaradılıbdır. Bu mərkəzin yaradılmasında əsas məqsəd xarici ticarət barədə beynəlxalq kommersiya fəaliyyəti sahəsində və texniki xidmət göstərilməsində geniş informasiya əldə etmək, məsləhət xidməti göstərmək və konkret layihələr həyata keçirməkdən ibarətdir.

1968-ci ildən "Ticarət və İnkişaf üzrə Konfrans da ticarət mərkəzinin iştirakçısı kimi Taarif və Ticarət üzrə Baş razılığa - (QATTa) qoşulmuşdur.

1995-ci ildən isə bu mərkəz ÜTT-in mərkəzi adlanır. Ona görə də bu mərkəzin özünün əlahiddə üzvləri yoxdur. Yuxarıdakı təşkilatların üzvləri bu mərkəzin də üzvləridirlər.

1973-cü ildən BMT-nin İqtisadi və Sosial Şurasının qatna-

şdığı əsasən bu mərkəzə mərkəzi orqan funksiyası verilmişdir. Daha doğrusu ticarətin inkişafına köməklik göstərən bir şeydən əvvəl inkişaf etməkdə olan ölkələrin beynəlxalq mərkəzi orqan.

1984-cü ildən bu mərkəzə "**İnkişaf proqramının həyata keçirilməsi agentliyi**" statusu verilmişdir. Deməli BMT öz öhdəsinə düşən əsas vəzifələri əsas **proqramı olan "Ticarətə və ticarətin inkişafına kömək"** proqramı çərçivəsində yerinə yetirir. Bundan əlavə BTM "**Zəif inkişaf etmiş ölkələr ilə bərabər əməkdaşlıq**" və "**Milli ticarət palataları ilə texniki əməkdaşlıq**" **proqramları əsasında da iş aparır.**

1993-cü ildə İqtisadi və Sosial Şuranın - I və SŞ qatnaraq əsasən BTM-nin fəaliyyətində altı əsas həlledici sahə aydınlaşdır.

1. Məhsulun keyfiyyətinin və marketing fəaliyyətinin artırılmasına yardım etmək;

2. Ticarət əməliyyatlarının həyata keçirilməsinə texniki xidmət göstərmək;

3. Beynəlxalq ticarətin vəziyyəti barədə informasiya təmin etmək;

4. Xarici ticarətin effektivliyinin artırılması məqsədi ilə köməkçilik göstərmək;

5. İdxal üzrə əməliyyatların həyata keçirilməsinə köməklik göstərmək;

6. Tələbatların müəyyən edilməsi və ticarətin inkişafı proqramının işlənməsinə köməklik göstərmək.

Qeyd etmək lazımdır ki, **BTM** öz fəaliyyətinin bütün istiqamətlərində zəif inkişaf etmiş ölkələrə daha çox diqqət ayırır.

1993-cü ildə BTM **Birləşmiş texniki yardım "proqramı"** qəbul etmişdir. Burada "**Uruqvay Raundu**" bazası əsasında qərarlaşdırılan ticarət sistemi çərçivəsində "Afrika üzrə texniki əməkdaşlıq proqramı" nəzərdə tutulur. Bu proqramda beynəlxalq ticarətdə Afrika ölkələrinin və inkişaf etməkdə olan

digər ölkələrin iştirakı ilə onların rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına qayğı əks etdirilir.

Afrikanın 8 ölkəsi artıq bu proqramın reallaşdırılmasına qoşulubdular. Bunlar – Benin, Burkina-Faso, Got-d'İvuar, Qana, Keniya, Tanzaniya, Tunis, Uqandadan ibarətdirlər.

Bu mərkəzin rəhbərlik prinsiplərinin ÜTT-nin Baş şurası və ticarət və inkişaf üzrə şura müəyyən edirlər. Mərkəzin dövlətlərarası işinə isə Birləşmiş Məsləhət Qrupu nəzarət edir. Məsləhət qrupunun sessiyaları arasındakı müddətdə isə mərkəzin cari fəaliyyətinə Katiblik cavabdehdir.

BTM-nin fəaliyyətinin maliyyələşdirilməsi hər iki təşkilatın eyni miqdarda vəsait ayırması hesabına həyata keçirilir. Eləcə də İnkişaf Proqramının (PROON) vəsaiti hesabına BTM-nin inkişaf etməkdə olan ölkələr və keçid iqtisadiyyatı ölkələrinə texniki əməkdaşlıq fəaliyyəti maliyyələşdirilir.

5. BMT-nin ticarət və inkişaf üzrə konfransı (YUNKTAD)

BMT-nin ticarət və inkişaf üzrə konfransı **1964-cü ildə yaradılıb**. BMT-nin xüsusi orqanı kimi fəaliyyət göstərir. Bu çoxtərəfli nüfuzlu iqtisadi təşkilatdır. İqamətgahı Cenevrədədir (İsveçrədə), 191 üzvü var.

BMT-nin Ticarət və İnkişaf üzrə Konfransı adlanan bu təşkilatın əsas vəzifəsi: Beynəlxalq Ticarətin (xüsusilə inkişaf etmiş ölkələrlə inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında) genişləndirilməsinə maraqları qaydamaq; beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin inkişafına dair problemlər üzrə təkliflər hazırlamaq; iqtisadi inkişaf və ticarət məsələləri barədə ayrı-ayrı hökumətlərin və qruplaşmaların siyasətlərinin razılaşdırılmasında mərkəzi rolu oynamaq; BMT-nin Beynəlxalq ticarət üzrə olan digər müəssisələrinin fəaliyyətinin əlaqələndirilməsinə köməklik göstərmək və s.

ÜTT-nin yaradılması ilə bu təşkilatın qalıb-qalmaması

qərarında müxtəlif fikirlər mövcud olmuşdur. Lakin bununla yanaşı müəyyən aydınlıq da hasil olmuşdur ki, ÜTT xalis ticarət məsələləri ilə məşğul olduğu halda, bu təşkilat dünya iqtisadiyyatının inkişafına dair bir çox ümumi ticarət-siyasi prinsipləri işləyib hazırlayır.

1. "Ticarət və İnkişaf üzrə Konfrans"ın işi üç istiqamətdə qurulmuşdur:

1.1. Fəaliyyət olan ölkələr arasında aktual məsələlərə dair danışıqları və müzakirələri aparmaq;

1.2. Tədqiqat nümayəndələr üçün informasiya (analitik işləri yerinə yetirmək, müzakirə olunacaq məsələlərin xülasəsinin tərtib edilməsi) xidməti göstərmək;

1.3. İnkişaf etməkdə olan ölkələr üçün, son illərdə isə keçid iqtisadiyyatı ölkələri üçün texniki köməklik proqramları tərtib hazırlamaq.

Ünvan etmək lazımdır ki, bu təşkilatın qərarları hüquqi cəhətdən ÜTT-nin qərarlarına nisbətən o qədər də məcburi deyil. Bu qərarlar beynəlxalq ticarətin yaxşılaşdırılmasına səmərəlidir.

ÜTT-nin "Ticarət və İnkişaf üzrə Konfransının" fəaliyyəti əsasən aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirilir.

1. Dövlətlərarası ticarət və iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi. Burada Beynəlxalq ticarət münasibətləri və ticarət əlaqələri üzrə olan prinsiplərin işlənilib hazırlanması daha böyük rolu malikdir. Bu prinsiplərdə – ölkələrarası münasibətlərdə bərabərlik, daxili işlərə qarışmamaq, ölkənin müstəqilliyinə hörmət etmək, iqtisadi təzyiqlərdən imkən qədər qaçaqçıl ölkələrin inkişaf etməkdə olan ölkələrə iqtisadi və texniki yardımına zəmin yaratmaq və s.

2. Nəqliyyat məhsullarına dair beynəlxalq ticarətin tənzimlənməsi üzrə tədbirlər işlənilib hazırlanması;

3. Ticarət siyasəti və iqtisadi əməkdaşlıq üzrə tədbirlər və müxtəlif vasitələr hazırlanması;

4. İnkişaf etməkdə olan ölkələrə iqtisadi əməkdaşlığın inkişafına xüsusi köməklik göstərmək;

5. Dünya ticarətinin və bununla bağlı digər problemlərin həlli üçün siyasi dairələr, ekspertlər arasında yığıncaqlar, diplomatik danışıqlar, konfranslar keçirmək;

6. Bir çox problemlər üzrə təhlil işləri aparmaq. Bu sahədə həmin təşkilatın IX sessiyası 1996-cı ildə dörd əsas problemin təhlilini vermişdir:

- Qloballaşma və inkişaf problemi;
- İnvestisiya, müəssisələrin və texnologiyanın inkişafı;
- Ömtəə və xidmətlərin beynəlxalq ticarəti;
- Xidmət dairəsində infrastrukturun inkişafı.

7. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərə dair bir çox problemlərin həllində forum rolu oynamaq;

8. BMT çərçivəsində beynəlxalq ticarət, dünya təsərrüfatı əlaqələrinin inkişafı, digər ərazi komissiyaları ilə əməkdaşlıq və bu kimi problemlər üzrə fəaliyyətlərin əlaqələndirilməsini həyata keçirmək;

9. Bir-birini təkrarlamamaq və öz fəaliyyətlərində razılıq yaratmaq üçün Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlarla (xüsusi ilə ÜTT və Beynəlxalq ticarət mərkəzi ilə) əməkdaşlıq edir. Bu təşkilatın ali orqanı Konfransdır. Konfransın sessiyası dörd ildə bir dəfə keçirilir. Cəmi 11 sessiya keçirilibdir.

- I sessiya – 1964-cü ildə Cenevrədə (İsveçrə);
- II sessiya – 1968-ci ildə Dehlidə (Hindistan);
- III sessiya – 1972-ci ildə Santyaqoda (Çili);
- IV sessiya – 1976-cı ildə Nayrobidə (Kenya);
- V sessiya – 1979 -cu ildə Manilidə (Filippin);
- VI sessiya – 1983-cü ildə Belqradda (Yugoslaviya);
- VII sessiya – 1987-ci ildə Cenevrədə (İsveçrə);
- VIII sessiya – 1992-ci ildə Kartaxendə (Kolumbiya);
- IX sessiya – 1996-cı ildə Midrandədə (CAR);
- X sessiya – 2000-ci ildə Tailandda keçirilmişdir.
- XI sessiya – 2004-cü ildə Braziliyada (San-Pauli)

keçirilmişdir.

Deməli, bu təşkilatın sessiyası BMT çərçivəsində keçirilən çoxəhəmiyyətli iqtisadi forum hesab edilir.

İcraedici orqan ticarət və inkişaf üzrə Şuradır. Konfransın sessiyalararası işini Şura həyata keçirir. Hər il bu şura öz fəaliyyəti barədə **Baş Assambleyaya məruzə** edir.

Ticarət və İnkişaf üzrə Şura hər il payızda 10 gün müddətində sessiya keçirir. Bundan əlavə bir çox problemlər üzrə ayrı-ayrı komissiyaların, orqanların iclasları, yığıncaqları da keçirilir.

Qeyd etdiklərimizdən aydın olur ki, Konfransın fəaliyyəti heç də xalis ticarətlə məhdudlaşmır. Bu konfrans daha ümumi – universal xarakterə malik beynəlxalq bir təşkilat olub sosial-iqtisadi, siyasi və ticarət siyasəti istiqamətlərində iş aparır.

Aydındır ki, bir mövzuda "Konfransın bütün fəaliyyətini açıqlamaq mümkün deyildir.

Odur ki, daha ümumi – həlledici problemləri verməklə məhdudlaşırıq:

Belə ki:

1. 1960-cı illərdə "Beynəlxalq ticarət münasibətləri və ticarət siyasəti prinsipləri" işlənib hazırlanmışdır.

2. 1971-ci ildə ümumi imtiyaz sistemi barədə razılıq əldə edilmişdir. Burada İEOÖ-dən İEO-ə məhsul ixracında müəyyən güzəşt qaydası nəzərdə tutulur. Bu güzəştdən İEOÖ-lər ildə 70 mlrd. dollar gəlir əldə edirlər.

3. 1976-cı ildə "Dövlətlərin iqtisadi hüququ və vəzifələri Partiyası"nın əsaslarını təşkil edən prinsiplər işlənib hazırlanmışdır.

4. 1980-ci ildə işgüzarlıq əməliyyatlarında müəyyən məhdudlaşdırıcı qaydalarına əməl edilməsi razılaşmaları qərarlaşdırılmışdır.

5. 1989-cu ildə İEOÖ-lə qlobal sistemdə ticarət üzrə imtiyaz nəzərdə tutulması razılaşmaları olmuşdur.

6. 1976-cı ildə bir çox ömtəə növləri üzrə beynəlxalq razı-

laşmalar əldə edilmişdir (məsələn, kakao, şəkər, kauçuk, hind kəndiri, tropik ağaclar, qalay, zeytun yağı, buğda və s.). Bu razılıqlar əsasında həmin məhsullar üzrə beynəlxalq təşkilatlar fəaliyyət göstərirlər.

7. 1976-cı ildə xammal məhsulları üzrə inteqrasiya proqramları işlənib hazırlanmışdır.

8. Xammal məhsulları üzrə (dəmir filizi, volfram, mis, nikel və s. daxil olmaqla) dövlətlərarası tədqiqat qrupları yaradılmışdır.

9. Xammal əmtəələri üzrə inteqrasiya proqramlarını həyata keçirmək üçün 1989-cu ildə ümumi fond yaradılması, beynəlxalq bufer ehtiyatlarının maliyyələşdirilməsi işinin qoyuluşu başlanmışdır.

10. İEOÖ-in borclarının ödənilməsinə dair müəyyən güzəştə-getmə halları barədə razılıqlar əldə edilmişdir (50-dən artıq ölkə borcların ödənilməsindən azad edilmişdir). Ümumi məbləğ – 6,5 mlrd. dollara bərabər olmuşdur. 1980-ci ildə borcların ödənilməsi barədə beynəlxalq prinsiplər hazırlanmışdır.

11. 1992-ci ildə Kolumbiyada – Kartaxendə "Konfransın" VIII sessiyasında "optimal idarəçilik", "iqtisadi inkişafda bazarın rolu", "yoxsulluq problemi məsələləri", "demokratiya və insan hüququ" və bir çox məsələlər müzakirə olunaraq öhdəlik qəbul edilmişdir.

12. 1996-cı ildə CAR-da Konfransın IX sessiyası dünya iqtisadiyyatının qloballaşması şəraitində artıma və sabit inkişafa yardım məsələləri, ölkələr arasında yardım məsələləri, ölkələr arasında yaxın əməkdaşlıq yolları tədqiq edilmişdir.

13. 2000-ci ildə Tailandın paytaxtı Bankokda konfransın X sessiyasında qloballaşma məsələləri bir daha müzakirə olunmuş və qətnamə qəbul edilmişdir.

IV FƏSİL

DÜNYA ƏMTƏƏ BAZARININ ÇOXTƏRƏFLİ TƏNZİMLƏNMƏSİ SİSTEMİ

1. *Dünya əmtəə bazarının tənzimlənməsinin iqtisadi mahiyyəti.*
2. *Xammal istehsalı və ixracı üzrə dövlətlərarası təşkilatlar (OPEK).*
3. *Əmtəə bazarı üzrə bəzi beynəlxalq təşkilatlar.*
4. *Metal istehsalı və ixracı üzrə beynəlxalq təşkilatlar.*
5. *Dünya Əmtəə bazarının tənzimlənməsi və beynəlxalq Şuralar.*

1. Dünya əmtəə bazarının tənzimlənməsinin iqtisadi mahiyyəti

Aydındır ki, beynəlxalq miqyasda ticarət münasibətlərinin tənzimlənməsi mövcud beynəlxalq ticarət təşkilatları tərəfindən həyata keçirilir. Bununla yanaşı ümumi əhəmiyyətinə görə bir çox əmtəə növlərinin istehsalı, idxalı və ixracı ayrılıqda tənzimlənmə tələb edir. Bu tənzimlənmə də həmin məhsulların istehsalçıları ilə idxal və ixrac edən ölkələrin hökumətlərinin razılıqlarına əsaslanır. Burada müvafiq sabitlik və dinamik-ardıcılığın həyata keçirilməsi üçün beynəlxalq mexanizm və müəyyən təşkilati formaların yaradılması zərurət təşkil edir.

Odur ki, qanunauyğun olaraq **Dünya Əmtəə bazarının** tənzimlənməsi üçün Dövlətlərarası Beynəlxalq təşkilatlar yaradılır. **Bunlara Beynəlxalq Əmtəə təşkilatı deyilir.**

Beynəlxalq təşkilatların yaranmasında əsas məqsəd,

petroleum", "Poyal dat-Şell", "Kompani Fransez de petrol").

Bu kompaniyalar Fars körfəzində və digər ölkələrdə neft çıxarılmasından satışınadək olan bütün əməliyyatlara demək olar ki, tam nəzarət edirdilər. On illərlə bu kartelin siyasəti dünya bazarında neftin qiymətini aşağı salmaqdan ibarət olmuşdur. Bir barrel neftin qiyməti 1948-ci ildə 2,27 dol., 1960-cı ildə 1,8 doll. təşkil etmişdir. Bunun nəticəsində dünya üzrə energetikanın inkişafı duru yanacağa istiqamətlənirdi. İlk enerji mənbəi istehsalında neftin xüsusi çəkisi 1950-ci ildəki 31%-dən 1976-cı ildə 52%-ə çatmışdı. Bir məsələni də qeyd etmək maraqlıdır ki, dünya miqyasında 1900-cü ildə cəmi 20 mln. ton neft çıxarıldığı halda, 1960-cı ildə 1 mlrd. ton. 1969-cu ildə 2 mlrd. ton. 1974-cü ildə isə yenə xeyli artdığı halda, neft kartelinin siyasəti dəyişmədiyi üçün, neftin qiyməti də dəyişməmişdir.

Göstərilən dövrlərdə neft çıxarılmasının artımı əsasən inkişaf etməkdə olan ölkələrin hesabına baş vermişdir. Bu isə Qərbi dövlətlərinin öz-özünü təmin etmək imkanlarını kəskin azaltmışdır. Belə ki, 1950-1970-ci illərdə dünya üzrə neft çıxarılmasında Qərbi dövlətlərinin xüsusi çəkisi 53%-dən 25%-ədək, ABŞ-ın xüsusi çəkisi isə 51%-dən 21%-ədək azalmışdır.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz bütün asılılıqların nisbətən azaldılmasına, ədalətli qiymətlər yaradılmasına, təbii sərvətlərin talan edilməsinin qarşısının alınmasına nail olmaq üçün müxtəlif ölkələrin kollektiv birliyi tələb olunurdu. Hazırda bir çox məhsul növlərinin satışı üzrə dövlətlərarası beynəlxalq birliklər fəaliyyət göstərir. Bunlardan – **neft, mis, boksidlər, hind kəndiri, dəmir filizi, volfram, civə, qalay, gümüş, fosfat, təbii kauçuk, pambıq, qara bibər, kakao, kofe, çay, şəkər, banan, araxis** və s. göstərmək olar.

Bu birliklərdən daha çox gözə çarpanı neft istehsalı və ixracı ilə məşğul olan bəzi ölkələrin yaratdığı birlikdir.

1960-cı ildə Asiya, Afrika və latın Amerikasının neftçi-

varan bəzi ölkələri birləşərək neft ixrac edən ölkələr (OPEK) təşkilatını yaratmışlar (Bağdad konfransında), İqamətgahı Vyanadadır (Avstriya), Bura 12 ölkə daxildir:

Əlcəzair, İraq, Liviya, Venesuela, İran, Nigeriya, Qabon, Oqor, BƏƏ, İndoneziya, Küveyt, Səudiyyə Ərəbistanı.

1995-2000-ci illərin məlumatına görə bu təşkilata daxil olan ölkələr cəmi neft istehsalının 60%-ni, ixracın isə 80%-ni təşkil edirdilər.

Bu təşkilatın yaradıldığı ilk vaxtlardan neft karteli qiymətlərin azaldılmasını dayandırmışdır. 1973-cü ilin oktyabr ayında əsas ölkələrdə neft çıxarılması milliləşdirilmişdi. Odur ki, OPEK ölkələri qeyri-şərtsiz yeni qiymətlər müəyyən etmişlər. 1972-1981-ci illərdə neftin qiyməti – 14,5 dəfə, yanacağın qiyməti – 13,5 dəfə, bütünlükdə mineral xammalların qiyməti isə 12,5 dəfə artmışdır.

OPEK ölkələri neftin qiymətini lazımi səviyyədə saxlamaq məqsədi ilə onun çıxarılması həcmi barədə kvota razılığına gəlmişlər. Odur ki, bu ölkələrdə neft çıxarılması uzun müddət 70-ci illərin səviyyəsində saxlanılmışdır.

Nəticə etibarilə qiymətlərin aşağı olması xammal ixrac edən ölkələrin iqtisadiyyatına zərər vurduğu kimi, yuxarı olması da onu idxal edən ölkələrin işini çətinləşdirirdi. **Odur ki, 70-ci illərdə yanacaq-xammal böhranları baş vermişdir.** Bu isə faydalı qazıntılardan səmərəli istifadə edilməsi probleminə, mineral xammalların çıxarılması və istifadə edilməsində ekstensiv metoddan intensiv metoda keçirilməsinə zərurət yaratmışdır.

Bu təşkilatın əsas məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir:

– təşkilata üzv olan ölkələrin neft siyasətinin əlaqələndirilməsi;

– onların mənafeələrinin müdafiə edilməsində daha səmərəli kollektiv və ya fərdi vasitələrin müəyyən edilməsi;

– dünya bazarında neftin qiymətinin sabit saxlanılmasında onların vasitələrdən istifadə edilməsi;

- neft istehsal edən ölkələrin mənafeyini müdafiə etmək üçün onların sabit gəlirinin təmin edilməsi;
- neft istehlak edən ölkələrin vaxtında və dinamik təchizatının təmin edilməsi;
- neft sənayesinə kapital qoyuluşunu maraqlandırmaq;
- ətraf mühitin mühafizəsinin təmin edilməsi;
- OPEK-in üzvü olmayan ölkələrlə əməkdaşlığın təmin edilməsi.

1991-ci ildən OPEK bir çox digər təşkilatların əlaqələndirmə görüşlərində iştirak edir. Neft ixrac edən müstəqil təşkilatla (OPEK), Aİ ilə, Beynəlxalq Energetika Agentliyi ilə və digər sahələrdə əlaqələr yaradır.

OPEK-in ali orqanı konfransdır. Konfransın iclası iki ildən bir çağırılır. OPEK-in siyasətinin əsas istiqamətini konfrans müəyyən edir. OPEK-in baş katibi və katiblik fəaliyyət göstərir. Katibliyin tərkibində 3 departamentdən ibarət tədqiqat şöbəsi var – energetika tədqiqatı; iqtisadiyyat və maliyyə; məlumatlar bankı departamenti.

1976-cı ildə OPEK Beynəlxalq İnkişaf Fondu (OPEK fondu) yaratmışdır. Bu fond çoxtərəfli maliyyə institutu hesab olunur. OPEK-in üzvü olan ölkələrlə inkişaf etməkdə olan digər ölkələrin əməkdaşlığına yardım edir.

OPEK-in üzvləri eyni zamanda fondun üzvüdürlər. Öz fəaliyyəti ilə (OPEK-in üzvü olan və olmayan) inkişaf etməkdə olan ölkələrə fayda verən hər bir beynəlxalq institut fondun köməkliyindən istifadə edə bilər.

Bu fondun əsas məqsədində – OPEK üzvü olan ölkələrlə inkişaf etməkdə olan digər ölkələr arasındakı maliyyə əməkdaşlığının həyata keçirilməsinə daha çox üstünlük verilir.

Beləliklə fondun fəaliyyəti bir çox istiqamətlərdə həyata keçirilir. Bunlardan 1. Güzəştli şərtlərlə (aşağı faizlə) borc və subsidiya verilməsi. Bu borclar üç növdə olur:

a) Konkret inkişaf layihələrinin yerinə yetirilməsi üçün. Eləcə də kiçik və orta müəssisələrin maliyyələşdirilməsi

məqsədi ilə milli banklara kredit xətti ilə borc verilir;

b) Xammal, avadanlıq və bir çox zəruri malların alınması üçün, iqtisadiyyatın sahələrində modernləşdirmə və bərpa üçün aparılması üzrə proqramların maliyyələşdirilməsi üçün;

v) Tədiyyə balansının maliyyələşdirilməsi üzrə borc verilən ərzaq məhsulları və istehlak malları istehsalı üçün avadanlıqların alınmasının maliyyələşdirilməsi həyata keçirilir.

Bu kimi borclardan əlavə müəyyən tədqiqat işlərinə, kadr hazırlanmasına, texniki köməklik edilməsinə, ərzaq köməkliliklə subsidiya şəklində maliyyə yardımı göstərilir.

Bu beynəlxalq İnkişaf Fondu (OPEK-in üzvlərindən başqa) inkişaf etməkdə olan bütün ölkələrə növbə ilə yardım edir. Daha az inkişaf etmiş ölkələrə üstünlük verir.

Sənaye, energetika, nəqliyyat, kənd təsərrüfatı, su təchizatı, kanalizasiya, səhiyyə və bu kimi digər sahələrin inkişafına olan layihələrin həyata keçirilməsinə də borc verilir.

Bu fondun maliyyə ehtiyatları əsasən üzv olan ölkələrin üzvlük haqqı, investisiya və borclardan olan gəlirlər, OPEK-in üzvü olan ölkələrin ikitərəfli və çoxtərəfli kanallardan əldə etdiyi vəsaitlər hesabına yaranır. Fond dünya bazarından borc almır.

Yarandığı vaxtdan fondun fəaliyyəti müvəffəqiyyətlə genişlənir. İlk dövrlərdə fondun fəaliyyətində yanacaq ehtiyatının çıxarılmasına daha çox üstünlük verilmişdir. Bu təşkilat 90-cı illərin ortalarından Afrikanın, Asiyanın, Latın Amerikanın, Karib hövzəsi və Avropanın 93 ölkəsində fəaliyyət göstərmişdir. Bütün bunlarla yanaşı bəzi beynəlxalq təşkilatların məsələn OPEK-in iştirakçısı olan ölkələrin inkişaf agentliyinin (sosial və iqtisadi inkişafa dair Küveyt fondu, Ərəb fondu və s.) donoru və yaxud kreditörü kimi də çıxış edir.

Afrika, Asiya və Amerikanın ərazi üzrə inkişaf bankları da bu fondun maliyyə vəsaiti alırlar. 1994-cü ilin məlumatına görə fonda daxil olan vəsait 4277 mln. dollar, fondun verdiyi vəsait isə 3182 mln. dollar təşkil etmişdir.

Fondun fəaliyyətinin ən əsas prinsiplərindən biri də ondan ibarətdir ki, o digər donor dövlətlərlə də əməkdaşlıq edir. Burada Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankının, ərazi üzrə inkişaf banklarının əməkdaşlığını qeyd etmək olar.

Bu fondun fəaliyyətində maliyyələşdirilən layihələrin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasında ciddi dəyişikliklər həyata keçirilir. Belə ki, əvvəllər borc alan ölkələrin energetika sahəsində tədiyyə balanslarında olan kəsirin bərpasının maliyyələşdirilməsinə üstünlük verilirdisə, son vaxtlar sosial əhəmiyyətli sahələr – aclığın, Afrikada quraqlığın nəticələrinin aradan qaldırılması və bu kimi problemlərə kreditlər verilməsi ön plana çökülmüşdür. Aydınır ki, sosial layihələr böyük investolar üçün o qədər cəlbedici deyildir.

Ona görə də fond faktiki olaraq bu çatışmamazlığı aradan qaldırmağa çalışır, səhiyyə, təhsil və s. sahələrə köməklik göstərilməsinə diqqəti artırır.

Bəzi mülahizələrə görə OPEK-in fəaliyyətində müəyyən qeyri-qənaətbəxş cəhətlər də müşahidə olunur. Dünya üzrə bəzən neftin qiymətlərinin artıb-azalması da buna əyani misaldır.

Odur ki, müəyyən çatışmazlıqların aradan qaldırılması məqsədilə və eləcə də Fars körfəzinin neft çıxaran ölkələrinin dünya bazarına mənfi təsiri imkanlarına qarşı tədbir olaraq OPEK-in buraxılması kimi təkliflər irəli sürülür. Bunun müqabilində isə neft ixrac edən ölkələrin daha effektivliyi yaradılması təklif edilir. Bu birliyə aşağıdakı ölkələrin daxil edilməsi nəzərdə tutulmuşdur:

Səudiyyə Ərəbistanı, Meksika, Rusiya, Venesuela, İran, BƏƏ, Çin, Küveyt, Nigeriya.

Bununla yanaşı neft ixrac edən Ərəb ölkələrinin birlik yaratması ideyası da mövcuddur. Buna **OAPEK** deyilir. Yəni Neft İxrac edən Ərəb ölkələrinin təşkilatı.

OAPEK – 1968-ci ildə Küveyt, Liviya və Sudiyyə Ərəbistanı hökumətlərinin arasındakı razılığa əsasən yaradılmış-

dir. Onların nizamnaməsinə əsasən milli gəlirin əsas hissəsi neftdən olduqda, hər hansı bir Ərəb ölkəsi bu təşkilatın üzvlüyünə qəbul edilə bilər. Beləliklə Əlcəzair, Bəhreyn, Misir, İraq, Qətər, BƏƏ, Suriya, Tunis də bu təşkilata qoşulmuşlar. 11 ölkədən ibarət olan bu təşkilatın əsas məqsədi:

- neft sənayesinin müxtəlif sahələrinin iqtisadi inkişafında əməkdaşlıq etmək;
- neft sənayesinin inkişafında həmin ölkələrin məntəqlərinin qorunması yollarını müəyyən etmək;
- üzv olan ölkələrin neft satışında bərabər hüquqlu və ədalətli şəraitə nail olmaq;
- bu ölkələrin neft sənayesinə kapital axınına və texniki təcrübələrin ötürülməsinə əlverişli şərait yaradılmasını həyata keçirmək;
- BMT sistemindəki BİT-lərlə və OPEK ilə əməkdaşlıq etmək.

OAPEK-in ali orqanı Nazirlər Şurası hesab edilir. Bu şura həmin ölkələrin neft sənayesi nazirləri nümayəndələrindən ibarətdir. Aydınır ki, təşkilatın əsas fəaliyyəti və siyasəti direktiv qərarlar qəbul etməsi, şura tərəfindən həyata keçirilir.

Cari işlərin icra edilməsi üçün, təkliflər hazırlanması, şuranın gündəliyinin tərtibi və s. üçün İcraedici büro yaradılır. Baş katibin rəhbərliyi altında Katiblik inzibati vəzifələri həyata keçirir. Bu kitablik dörd departamətdən ibarətdir. Bunlar: maliyyə və inzibati məsələlər; iqtisadiyyat; texniki işlər; informasiya və kitabxana işləridir. Energetika sahəsində Ərəb Tədqiqat Mərkəzi və Neft üzrə ekspert aparatı da departaməntə daxildir.

3. Əmtəə bazarı üzrə Beynəlxalq Təşkilatlar

Beynəlxalq təşkilatlar əmtəə növləri üzrə beynəlxalq razılıqlar əsasında yaradılmışdır. Bu təşkilatlar müəyyən sub-

yekt hüququna malik olub, konkret məqsəd daşıyırlar. Hazırda BMT sistemində yüzlərlə bu cür Beynəlxalq Təşkilat fəaliyyət göstərir (Kakao, kofe, təbii kauçuk, şəkər, taxıl, hind kəndiri üzrə və s.).

Bu təşkilatlar öz təşkilatı quruluşuna görə demək olar ki, eyni tiplidirlər. Daha doğrusu Beynəlxalq Şura, İcraedici Komitə və İcraedici direktordan ibarətdirlər. Beynəlxalq şura ali orqan olub müqavilənin bütün üzvlərini əhatə edir. O, ardıcıl olaraq səsivələr keçirir, müqavilənin yerinə yetirilməsi vəziyyətini müzakirə edir.

İcraedici Komitə ali icra orqanıdır. Şuranın rəhbərliyinə tabedir və ona hesabat verir. Eləcə də icraedici komitə dünya bazarında Konyukturanın vəziyyətini izləyir və müəyyən təkliflər hazırlayır. Bəzi məhsul növləri üzrə yaradılmış Beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətinin şərhini ilə bu problem barədə daha anlaşılıq açığa vermək olar.

Kakao üzrə "Beynəlxalq" təşkilat. Bu təşkilat 1972-ci ildə yaradılıbdır. Sonrakı illərdə (1975, 1980, 1987, 1993) bu müqaviləyə baxılmış və yenidən öz qüvvəsini saxlamışdır. Bu təşkilat dövlətlərarası qurum olub dünya miqyasında kakao-nun iqtisadiyyatı, idxal və ixrac ölkələri arasındakı iqtisadi münasibətləri tənzimləyir.

1993-cü ildə Kakao üzrə Beynəlxalq sazişdə bu təşkilatın məqsəd və vəzifələrinə bir daha baxılmışdır. 2000-ci ilin məlumatına görə 16 ölkə ixrac, 21 ölkə idxal ölkələri sırasına daxilidirlər. Bunlar – Kot-d'İvuar, Braziliya, Qabon, Qana, Kamerun, Nigeriya, Toqo, Trinidad və Tobaqo, Ekvador və s. ölkələrdən ibarətdir. Bu təşkilatın fəaliyyəti ilə Kakao üzrə qiymətlərə nəzarət edilir, istehlakçılar tərəfindən sabit və ardıcıl ixraca zəmin yaradılır.

1975, 1980, 1987-ci illərdəki, müqavilələrə (razılığa) əsasən Kakao üzrə "**bufer ehtiyatı**" deyilən qayda nəzərdə tutulmuşdur. Bu qayda ilə Kakaonun qiymətinə müəyyən təsir etmək imkanı yaranmışdır. Lakin Kakao istehsalı artdığı

zamanında 1987-ci ildə qiymətlərin sabitləşdirilməsi cəhdi baş tutmamışdır. Odur ki, "Bufer ehtiyatı" ilə alış dayandırılmışdır. Bu isə təşkilatın işində böhrana səbəb olmuşdur. Ona görə də bu vəziyyətdən çıxmaq üçün 1987-ci ildə əldə edilmiş razılaşmaların bəzi müddəaları dayandırılmışdır. Bir çox müddəalar qalmaqla və Kakaoya olan tələb və təklif arasındakı məsələni saxlamaqla 1993-cü ildən müəyyən dəyişikliklər həyata keçirilmişdir. Burada aşağıdakı cəhətlər daha ön plana çıxarılmışdır:

Kakao üzrə dünya iqtisadiyyatının bütün sahələrində Beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafına və möhkəmlənməsinə töməklilik göstərmək;

Kakao istehsalçılarının hər birinin mənafeini gözləməklə bu sahədə dünya bazarının sabitləşməsinə zəmin yaratmaq, qiymətlərin səviyyəsini optimal səviyyədə saxlamaq, Kakao-nun Beynəlxalq ticarətinin artırılmasına şərait yaratmaq;

Kakao sahəsində elmi işlər və axtarışlar aparılmasına fəxrətli köməkliliklər göstərmək;

Kakao iqtisadiyyatına dair bütün problemlərin müzakirəsinə zəmin yaratmaq.

Bütövlükdə 1993-cü il razılaşmasının əsas məğzi komitə üzrə istehsalın tənzimlənməsi planını hazırlamaqdan ibarət olmuşdur. İxrac və idxal edən ölkələr də "İstehsalın tənzimlənməsi proqramı"nın üzvüdürlər və istehsalçı kimi onlar da məsuliyyət daşıyırlar. Lakin bu plan və proqram əsasən ixrac edən ölkələr tərəfindən maliyyələşdirilir. Həmin proqrama əsasən istehsal üzrə olan komitə bu sahədə milli siyasətləri və proqramları əlaqələndirir və müəyyən təkliflər hazırlayır.

Beləliklə komitə müəyyən proqnozlar əsasında kakao istehsalının illik səviyyəsini müəyyənləşdirir, tələb və təklif arasında tarazlıq yaradır. Müqavilənin bəzi müddəalarına əsasən bir çox digər ölkələrdə də kakao istehlakının yayılması, Kakao istehlakı komitəsi yaradılması nəzərdə tutulmuşdur. Kakao idxalçıları isə bu sahədə daxilə olan maneçilikləri

aradan qaldırmağa çalışırlar.

Daxili vergilərdə və Gömrük dərəcələrində müəyyən çətinliklər müşahidə olunurdu. İstehlak üzrə olan komitə də müəyyən konkret proqramlar hazırlamaq üçün özlüyündə əlavə komitə yarada bilər. Bu proqram iştirakçıların könüllü maliyyələşdirilməsinə əsaslanır. Bundan əlavə müqavilənin şərtlərinə əsasən kakao iqtisadiyyatında açıqlığın artmasına da xüsusi fikir verilir. Bu mənada xüsusi olaraq qeyd edilmişdir ki, müqavilənin iştirakçıları hər il təsərrüfat ilinin axırına (30 sentyabr) kakao ehtiyatı barədə məlumat versinlər.

Müqavilənin ayrı-ayrı müddəalarında qiymətlərin aşağı və yuxarı həddinin tənzimlənməsi də öz əksini tapmışdır. Qiymətlər aşağı həddə düşdükdə satış bufer ehtiyatı hesabına həyata keçirilir. Burada Bufer ehtiyatı 250 min ton nəzərdə tutulmuşdur. Bununla yanaşı Bufer ehtiyatının 100 min ton artırılması da planlaşdırılmışdı. Bufer ehtiyatının həyata keçirilməsi əməliyyatı da idxal və ixrac edənlər tərəfindən maliyyələşdirilir. Bu ödəniş hər ton üçün 30-45 dollara bərabərdir. Ödənişin əsas hissəsi ixrac ölkələri tərəfindən həyata keçirilir. İdxal edən ölkələr isə müqavilənin iştirakçısı olmayan ölkələrdən Kakao aldıqda müəyyən ödəniş verirlər.

Bütün bunlarla yanaşı 1993-cü ildən Bufer ehtiyatı ləğv edilmişdir. Qeyd etdiyimiz kimi Beynəlxalq Kakao təşkilatı (BKKT) öz funksiyasını BKKT-in şurası vasitəsi ilə həyata keçirir.

Şuranın nəzdində İcra, Maliyyə, Statistika komitələri fəaliyyət göstərir.

Bunlarla yanaşı:

1. İstehsal sahəsi üzrə siyasət;
2. İstehlak sahəsi üzrə siyasət;
3. Katiblikdə İcraedici direktorun dəftərxanası;
4. İqtisadi tədqiqatlar bilməsinin iqtisadiyyat şöbəsi;
5. İnzibati xidmət şöbəsi, maliyyə-hesab şöbəsi və s.-də mövcuddur.

Kofe üzrə Beynəlxalq Təşkilat (BKT). Bu təşkilat 1962-

ildə yaradılmışdır. 2000-ci ilin məlumatına görə 54 dövlət bu təşkilata daxildir. Bunlardan 18 dövlət ixrac, 36 dövlət isə idxal dövlətidir. Son illərin məlumatına görə 11 dövlət – Anqola, Benin, Braziliya, Kot-d'İvuar, Qabon, Qana, Keniya, Kolumbiya, Kosta-Rika, Meksika, Salvador cəmi kofe istehsalının və ixracının **80 faizini** öz əllərində cəmləmişlər.

Kakao üzrə olduğu kimi Kofe təşkilatı da ardıcıl olaraq görüşlər keçirir, müəyyən şərtlərə yenidən baxırlar və yeni tədbirlər planı hazırlayırlar. Son dövrlərdə bu təşkilatın qarşıya qoyduğu **vəzifələr aşağıdakılardan ibarətdir:**

Dünyada kofe ticarəti üzrə əməkdaşlığın inkişafına töhfə yaratmaq;

Dövlətlərarası görüşlər və danışıqlar aparılmasını təşkil etmək, münasib qiymətlər əsasında tələblə təklif arasındakı münaqişəni saxlamaq;

Dünya Kofe bazarı və qiymətinə dair statistik məlumatlar toplamaq, reklam etmək, ticarəti genişləndirmək;

Kofe bazarı barədə məlumat toplamaq, nəşr etdirmək və ehtiyatı mərkəz rolu oynamaq;

Kofe istehlakının artmasına maraq yaratmaq;

Kofe üzrə Beynəlxalq təşkilatı (BKT) da öz vəzifələrini Beynəlxalq Şura, İcra Komitəsi, İcraedici direktor və Katiblik vasitəsi ilə həyata keçirir.

Beynəlxalq Şura bu təşkilatın ali orqanı hesab edilir və iştirakçı dövlətlərlə əldə edilən bütün razılıqlar da nəzərə alınır. Beynəlxalq Şura ildə iki sessiya keçirir. Təşkilatın tənzimlənmə mexanizmində **Kvota və Kofe istehlakının inkişafı fonduna köməklik göstərilməsi** əsas götürülür. Tənzimlənmə mexanizmində qiymətlərin sabitliyi yaradıla bilmədikdə kvota üsulundan istifadə edilmir (Məsələn 1976-cı illərdə belə olmuşdur). 1980-ci illərdə bu sistem yenidən dəyişdirilmişdir. Dünya kofe bazarında iki sistem yaradılmışdır. Təşkilatın üzvü olan ölkələr üçün **Kvota sistemi**, təşkilatın üzvü olmayan ölkələr üçün isə **Kvotasız sistem nəzərdə**

tutulmuşdur. Bütövlükdə Kofe istehlakının inkişafına köməklik fondu məcburi olaraq ixrac ölkələri tərəfindən maliyyələşdirilir.

İdxal edən ölkələr isə könüllü olaraq müəyyən ödəniş həyata keçirirlər. Fondun vəsaiti əsasən kofe istehlakının artırılması məqsədilə keçirilən kompaniyalara, eləcə də bu sahədə olan tədqiqat işlərinə, araşdırmalara sərf edilir. Bu kimi tədbirlərə sərf edilən vəsaitin 50%-ə qədəri fond tərəfindən maliyyələşdirilir.

Bu fondun fəaliyyətini fondun komitəsi həyata keçirir. Bu işə icraedici direktor rəhbərlik edir. Fonda üzvlük haqq köçürən bütün iştirakçılar komitənin tərkibinə daxildir. Odur ki fondun vəsaitinin xərclənməsində tam dəqiqlik mövcuddur.

Qeyd etməliyik ki, kofe üzrə daha bir neçə qurum fəaliyyəti göstərir:

- **Ümumdünya Kofe təşkilatı.** Anqola, Kot-d'İvuar, Braziliya və Kolumbiya dünya üzrə Kofe istehsalı və ixracını 50%-nə sahibdirlər.

- **Kofe üzrə Afrika ölkələrarası təşkilat.** Bura Anqola, Benin, Kot-d'İvuar, Burundi, Qabon, Qana, Zair, Kamerun, Geniya, Konqo, Liberiya, Madaqasqar, Ruanda, Syerra-Leone, Tanzaniya, Toqo, Uqanda, MAR və Həbəşistan daxildir.

- **Amerika Kofe federasiyası.** Bura Venesuela, Qvatemala, Honduras, Dominikan respublikası, Kosta Rika, Meksika, Nikaraqua, Panama, Salvador, Ekvador daxildir. Kofe istehsalı və ixracının 20%-nə sahibdirlər.

- **Afrika-Malaqasiya Kofe təşkilatı.** Bura – Benin, Kot-d'İvuar, Qabon, Kamerun, Konqo, Madaqasqar, Toqo, MAR - daxildirlər. Cəmi istehsal və ixracın 10%-nə sahibdirlər.

Təbii Kauçuk üzrə Beynəlxalq Təşkilat (BTKT). Təbii Kauçuk Beynəlxalq Təşkilatı 1980-ci ildə yaradılıbdır. Bu təşkilat BMT-nin ticarət və inkişaf üzrə Konfransını (ЮНКТАД) xammal üzrə inteqrasiya proqramı çərçivəsində bağlanmış müqaviləyə əsaslanır. 1995-ci ildə Cenevrədə ke-

çirilən Beynəlxalq Konfransda yenidən müqavilə bağlanmışdır. 1987-ci il müqaviləsinə nisbətən 1995-ci il müqaviləsində bu təşkilata daxil olan ölkələrin sayı artmışdır.

Övvələ bu təşkilata – Vyetnam, Hindistan, İndoneziya, Malaiziya, Papua – Yeni Qvineya, Sinqapur, Tailand, Şri-Lanka daxil olmuşlar.

Bu ölkələr cəmi istehsalın 90; ixracın 95 faizinə sahibdirlər. İdxalın isə 50 faizə qədəri Aİ ölkələrinin payına düşür. 1996-cı ildə idxal ölkələrinin sayı artmışdır. Aİ – ölkələrinin payı 25%-ə enmişdir.

1979 və 1987-ci illərdə olduğu kimi 1995-ci il müqaviləsində də qiymətləri sabit saxlamaq üçün Bufer ehtiyatından istifadə edilir. O vaxtlar Bufer ehtiyatı **550 min** ton nəzərdə tutulardı. 1995-ci il müqaviləsinə əsasən isə adi Bufer ehtiyatı **400 min** ton, fəvqəladə ehtiyat isə **150 min** ton olmuşdur.

Təbii kauçuk üzrə Beynəlxalq razılıqda aşağıdakı vəzifələr nəzərdə tutulmuşdur:

Təbii kauçuka olan tələb və təklif arasında tarazlıq yaratmaq, bu sahədə olan müəyyən çatışmazlıqların aradan qaldırılmasına köməklik etmək;

Daha sabit ticarətə nail olmaq üçün qiymətlərin tez-tez dəyişilməsinə imkan verməmək, istər qısa müddətə və istərsə də uzun müddətə bazarın inkişaf meylini müəyyənləşdirmək və istehsalçılarla alıcıların mənafelərinin gözlənilməsinə zəmin yaratmaq; bununla da sabit artımı təmin etmək;

Təbii Kauçukun və ondan hazırlanan hazır məmulatların Beynəlxalq ticarətinin genişlənməsinə və bazarın yaxşılaşmasına nail olmaq;

Təbii Kauçuk üzrə olan problemlərin tədqiqatını genişləndirmək və onun rəqabət gücünü artırmaq;

Təbii Kauçukun emalının və satışının təşkilini yaxşılaşdırmaq;

Kauçukun tələb və təklifinə təsir edən problemlərə dair beynəlxalq əməkdaşlığın və məsləhətlərin genişləndirilməsi.

məsini təmin etmək;

– Kauçuk üzrə tədqiqat işləri proqramlarının əlaqələndirilməsini həyata keçirmək və s..

Bir çox digər təşkilatlarda olduğu kimi Kauçuk üzrə Beynəlxalq Təşkilatda da yuxarıdakı vəzifələr kauçuk üzrə **Beynəlxalq şura, icraçı direktor** və sabit ehtiyat yaratmaq üçün təşkil edilən idarə tərəfindən həyata keçirilir.

Burada da **Beynəlxalq şura ali orqan hesab edilir**. Beynəlxalq Şura hər il iştirakçı dövlətlərdən ibarət sədr və müavin seçir. Beynəlxalq şura ildə iki növbəti sessiya keçirir.

Beynəlxalq şuranın tərkibində aşağıdakı komitələr fəaliyyət göstərir:

- İnzibati məsələlər üzrə Komitə;
- Digər ehtiyat əməliyyatları üzrə Komitə;
- Statistika üzrə Komitə;
- Digər məsələlər üzrə Komitə.

Qeyd etdiyimiz kimi Bufer ehtiyatı (sabitləşmə ehtiyatı) əsas tənzimləmə mexanizmi hesab edilir.

Şəkər üzrə Beynəlxalq Təşkilat (BŞT). BŞT barədə ilk saziş 1937-ci ildə bağlanmışdır. Lakin ikinci Dünya Mühəribəsinin başlaması ilə bu təşkilatın fəaliyyəti dayanmışdır. Sonra BMT-nin şəkər üzrə konfransı bu sahədə yeni Beynəlxalq müqavilə bağlanması üçün material hazırlamış və 1954-cü ildə 5 il müddətinə razılaşma əldə edilmişdir. Bu müqavilədə 23 dövlət iştirak etmişdir (SSRİ-də daxil idi). 1959-cu ildə yenidən 5 illiyə razılıq əldə edilmiş, lakin 1961-ci ildə onun fəaliyyəti faktiki olaraq dayandırılmışdır.

1968-ci ildən BMT-nin Konfransında yenidən Beynəlxalq razılıq əldə edilmişdir (5 ilə). **Müqavilənin əsas məqsədi ixrac kvotası yolu ilə dünya bazarında qiymətlərin sabit saxlanılmasından ibarətdir.**

Demək olar ki, hər beş ildən bir müqavilənin şərtlərinə yenidən baxılır. Şəkər üzrə Beynəlxalq müqavilə 1974-1977-ci illərdə nisbətən yeni şərtlər əsasında fəaliyyət göstərmiş-

dir. Sonra 1978-1984-cü illər üçün müqavilə bağlanmışdır. Bu müqavilədə 44 ixrac ölkəsi, 15 idxal ölkəsi iştirak etmişdir.

1983-1984-cü il danışıqlarında bu sahədə o qədər də razılıq əldə edilməmişdir. Xüsusilə Aİ – ölkələri ilə inkişaf etməkdə olan ölkələr arasındakı qeyri müəyyənlik bu sahədə tənzimləmə mexanizminə malik razılaşma əldə edilməsinə imkan verməmişdi.

Beləliklə, 1987-ci ildən başlayaraq hər beş ildən bir yeni müqavilə bağlanmışdır.

Bu təşkilatın əsas məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir:

– inkişaf etməkdə olan ölkələrin ixracdan olan gəlirini artırmaq məqsədi ilə Beynəlxalq miqyasda şəkər ticarətini artırmaq;

– istehsalçılarla istehlakçıların mənafəinə uyğun ədalətli qiymətlərin müəyyən edilməsi;

– şəkərə olan tələb və təklif arasında tarazlıq yaradılması;

– şəkərin istehlakının artırılması;

– Şəkər üzrə dünya bazarı barədə informasiya mübadiləsinin genişləndirmək;

– şəkərin satışı üzrə ayrı-ayrı ölkələrin siyasətlərini əlaqələndirmək və s.

BŞT öz fəaliyyətini Beynəlxalq Şura, İcraçı direktor, ehtiyat fondunun maliyyələşdirilməsi idarəsi və katiblik vasitəsilə həyata keçirir.

BŞT-nin Şurası ildə iki sessiya keçirir. Şura – cari ildə və növbəti ildə şəkər istehsalı və istehlakına dair hesablaşma aparır.

– şəkər istehsalı sənayesinin inkişafına dair problemləri müzakirə edir, izləyir, bu sahədə tədqiqat işləri aparır;

– ayrı-ayrı sahələrdə şəkərdən istifadə və onun əvəzlənməsi barədə informasiya yığıb ümumiləşdirir;

– şəkər bazarı barədə ardıcıl olaraq nəşrlər olunmasını həyata keçirir.

Bütün bu kimi vəzifələri həyata keçirmək üçün aşağıdakı yardımçı komitələr mövcuddur.

İcraedici Komitə; Statistika Komitəsi; Şəkər İstehlakı üzrə Komitə; Qiymət Komitəsi; Xüsusi Kvota ehtiyatı Komitəsi; Mandat Komitəsi; Maliyyə Komitəsi. Bu müqaviləyə birləşmək üzrə iş aparan işçi qrupu və s.

BŞT-nin maliyyələşdirilməsi onun üzvlərinin ayrımaları hesabına həyata keçirilir.

4. Metal istehsalı və ixracı üzrə Beynəlxalq təşkilatlar

Neft istehsalı və ixracı sahəsində yaradılmış təşkilatların digər sahələrdə də birliklər yaradılmasına böyük təsiri olmuşdur. Belə ki, 1960-cı illərdə metal bazarı sahəsində yeddi Beynəlxalq birlik yaradılmışdır.

Mis ixracı üzrə hökumətlərarası Şura, **Boksid** çıxarılması üzrə Beynəlxalq birlik, **Civə** istehsalı üzrə ölkələr birliyi, **Gümüş** ixracı üzrə birlik, **Dəmir filizi** ixracı üzrə, **Qalay** ixracı üzrə və **Volfram** ixracı üzrə yaranan ölkələr birliyi və s.

Bu birliklərin hamısının ali orqanı hər il çağırılan konfrans hesab edilir.

İştirakçı ölkələrin nazirləri səviyyəsində konfrans keçirilir və müvafiq qərarlar qəbul edilir. Aydındır ki, hər bir təşkilat ölkələrin sayına, dünya miqyasındakı mövqeyinə görə fərqlənirlər. Ona görə də onların fəaliyyətinin nəticələri də fərqlənir. Bu təşkilatların hər biri haqqında qısa məlumat verək:

1. Mis ixracı üzrə hökumətlərarası Şura – SİPEK – 1968-ci ildə yaradılmışdır. Bu Şura Mis Kartelinin dağılmasından sonra yaradılmışdır. Əvvəlcə bura Mis çıxaran dörd ölkə daxil idi – Zair, Zambiya, Peru, Çili. (Bunlara "böyük dördlük" deyilir). Sonralar İndoneziya, Mavritaniya (1979-cu ildən burada mis çıxarılmır) və ayrıca birlik kimi Avstraliya, Papua-Yeni Qvineya və Yuqoslaviya da bu birliyə daxil olmuşlar.

Bura daxil olan doqquz ölkə dünya üzrə Mis istehsalının təqribən **50%-ni, ixracın isə 60%-ni** öz əllərində cəmləşdirmişlər.

Bu birlik həmin ölkələrdə Mis çıxarılması və satışı üzrə öz tələblərini birləşdirmək yolu ilə, öz ölkələrinin iqtisadi və sosial inkişafına zəmin yaradırlar.

Birliyin əsas məqsədi:

1. Mis ixracından olan gəlirlərin dinamikliyini təmin etmək üçün Mis istehsalı və satışı üzrə üzv olan ölkələrin siyasət və tələblərinin əlaqələndirilməsini təmin etmək;

2. Bu ölkələrin iqtisadi və sosial inkişafı üçün ehtiyatların artırılmasına zəmin yaratmaq;

3. Mis istehsalı və satışı üzrə həmin ölkələrə dəqiq statistik məlumatlar verilməsini həyata keçirməkdən ibarətdir.

2. Boksid çıxaran ölkələrin Beynəlxalq birliyi – (MABS). Bu təşkilat 1974-cü ildə yaradılmışdır. Alüminium əsaslı ixrac edən ölkələrin birliyidir. Bu birlik 11 ölkəni özündə birləşdirir. Haiti, Qayana, Qana, Qvineya, Dominikan Respublikası, İndoneziya, Surinam, Syerra-Leone, Yamayka, Yuqoslaviya, Avstraliya.

Dünya üzrə Boksid çıxarılmasının **80%-i**, ixracın isə **90%**-i həmin ölkələrin payına düşür. (Qlinozem – torpaqda olan alüminium oksid istehsalı və ixracının da 45%-i həmin ölkələrin payına düşür).

Bu təşkilatın fəaliyyəti göstərir ki, o mineral xammal bazarında ən fəal ömтə birliklərindən biridir.

Bu təşkilat öz praktiki fəaliyyətində boksidçixarma sənayesinin inkişafına kömək etmək, boksidlərin istismarı, emalı və satışı sahəsində düzgün, ədalətli şərait yaratmaq, bu sahədə beynəlxalq alüminium inhisarlarının təsirini məhdudlaşdırmaq, informasiya mübadiləsinə nail olmaq və bu kimi problemləri ön plana çəkir. Boksid çıxaran dövlətlər ilə alüminium istehsalçıları arasında mənfəətin daha ədalətli bölgüsünə nail olmaq üçün ilkin metallara olan qiymətlərlə boksidlərə və qlinozemlərə olan qiymətlər arasındakı asılılıqlar dəqiqləşdirilir. Bütün bunlara baxmayaraq bu birliyin dünya alüminium xammalı bazarına olan təsiri o qədər də güclü deyil.

Bu da ondan irəli gəlir ki, alüminium sənayesində geniş integrasiya əlaqələri mövcuddur və bu sahədəki TMK-rın və digər xarici firmaların mövqeləri daha güclüdür.

Bu birliyə üzv olan ölkələrin iqtisadi inkişaf baxımından, siyasi və sosial vəziyyəti baxımından bir-birindən kəskin fərqlənməsi də onların fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir.

3. Civə istehsal edən ölkələrin birliyi – (AMPK). Bu təşkilat 1974-cü ildə yaradılıb. Əlcəzair, İspaniya, İtaliya, Meksika, Türkiyə və Yuqoslaviyanı özündə birləşdirir. Civə istehsalının təqribən 70%-i, ixracın isə 50%-i bu ölkələrə məxsusdur (Yuqoslaviya istisna edilir).

Birliyin yaradılmasında əsas məqsəd bu məhsulun istehsalının həcmi tənzim etmək və bazar qiymətlərinin aşağı düşməsinə imkan verməməkdən ibarətdir.

Lakin bu təşkilatın bəzi üzvlərinin o qədər də ardıcıl olmamaları üzündən qiymətlərin sabitləşdirilməsi sahəsində effektivliyi şərait yarada bilmirlər. Mütərəqqi tənzimləmə mexanizminə malik deyillər. İstehsalın həcmi məhdudlaşdırılmasında könüllü fəaliyyətə üstünlük verirlər.

4. Gümüş ixracı birliyi ölkələri. Bu birlik 1974-cü ildə yaradılıb. Bu metalın istehsalı və ixracı üzrə ön qabaqcıl ölkə olan **Meksika və Perunu** özündə birləşdirir. Dünya üzrə **Gümüş istehsalının 38%-i, İxracın isə 16%-i** bu birliyə məxsusdur. Bu ölkələrin o qədər də böyük xüsusi çəkiyə malik olmaması üzündən Birlik bu sahədə Bazarın konyukturasına güclü təsir edə bilmir. Lakin həmin sahə üzrə vəziyyət barədə informasiya mübadiləsi tədbirləri həyata keçirilir.

5. Dəmir filizi ixracı ölkələri birliyi. Bu birlik 1975-ci ildə yaradılıb. Aşağıdakı 11 ölkəni özündə birləşdirir. Avstraliya, Əlcəzair, Venesuela, Hindistan, Tunis, Liberiya, Mavritaniya, Peru, Syerra-Leone, Çili, İsveç.

Dünya üzrə çıxarılan cəmi dəmir filizinin 45%-i, ixracın isə 54%-i birliyin payına düşür. Birliyin iştirakçısı olan ölkələr bu sahədə öz mənafehlərini möhkəmlətmək, ixracın artırıl-

ma imkanlarını araşdırmaq, dəmir filizinin çıxarılması və satılmasında ədalətli gəlir əldə etmək və öz ölkələrinin iqtisadi inkişafına zəmin yaratmağa çalışırlar.

Bu çox problemlərdə Avstraliya və İsveç daha həlledici iqtisadi siyasət yeridirlər. Beləliklə bu birliyin daha fəal bir təşkilata çevrilməsinə imkan vermirlər. Bu təşkilata "fikir mübadiləsi forumu" kimi baxırlar.

6. Volfram ixracı ölkələri təşkilatı – OTEK. Bu təşkilat 1975-ci ildə yaradılıb, Avstraliya, Boliviya, Braziliya, Zair, İspaniya, Peru, Portuqaliya, Ruanda, Tailand və Fransanı özündə birləşdirir.

Dünya filiz çıxarılmasının 55%-ə qədəri, volfram filizi və konsentratının isə 70-75%-ə qədəri bu təşkilata daxil olan ölkələrin payına düşür.

Bu təşkilatın yarandığı ilk vaxtlardan onlar volfram üzrə məhsul üzrə olan qiymətlərin sabitləşdirilməsinə dair təsirli tədbirlər işləyib hazırlamışlar.

Bu məqsədlə də perspektiv gələcəkdə volfram konsentratının üzrə yüksək və aşağı qiymət həddinin müəyyən edilməsi üçün hökumətlərarası müqavilə bağlanması hazırlığı nəzərdə tutulmuşdur. Lakin müəyyən fikir müxtəlifliyi üzündən belə müqavilə bağlanması baş tutmamışdır.

Odur ki, bu təşkilatın fəaliyyəti də statistik məlumatların toplanması, mübadiləsi və bazarın vəziyyətinin öyrənilməsi ilə məhdudlaşır.

7. Qalay istehsalı ölkələri birliyi – ASPO. Bu təşkilat 1983-cü ildə yaradılıb. Qalay üzrə Beynəlxalq razılaşmaya daxil olmayan qabaqcıl qalay istehsalçıları ölkələrinin əksəriyyəti bu birliyin üzvlüdürlər.

Bu birliyin yaradılmasının təşəbbüskarları Cənubi-Şərqi Asiya ölkələri – Malayziya, İndoneziya və Tailand olmuşlar. Sonraları Boliviya, Nigeriya, Zair, Avstraliya da bura qoşulmuşlar.

Lakin bu birliyin rəsmi nümayəndələri də dəfələrlə qeyd etmişlər ki, birlik Qalay üzrə Beynəlxalq razılaşmaya aid olan

vəzifələri yerinə yetirməməlidir, ancaq öz fəaliyyətləri ilə bu vəzifələri tamamlaya bilərlər.

Bu birliyin fəaliyyəti aşağıdakı istiqamətləri nəzərdə tutur:

– Qalayın istehsalı və istehlakı üzrə elmi-tədqiqat işlərinin təşkili;

– İnkişaf etməkdə ölkələrin istehsalda, satışda və üzv olan ölkələrin özündə bu metalın emalını və istehlakını artırmağa daha çox fikir verilməsi.

5. Dünya əmtəə bazarının tənzimlənməsi və Beynəlxalq Şuralar

Övvələn onu qeyd etmək lazımdır ki, Beynəlxalq təşkilatlardan fərqli olaraq **Beynəlxalq şuralar subyekt hüququna malik deyillər və ona** görə də bazarın tənzimlənməsinə o qədər də güclü təsir göstərə bilmirlər.

Onlar müəyyən əmtəələr üzrə olan müqavilələrin iştirakçıları barədə, qiymətlər barədə, bazarın vəziyyəti barədə, iqtisadi münasibətlər yaradılması barədə məlumatlar toplayır və tədbirlər sistemi hazırlayırlar.

Hazırda Zeytun yağı, Taxıl, Qalay və bir çox məhsullar üzrə Beynəlxalq şuralar fəaliyyət göstərir.

Zeytun yağı üzrə Beynəlxalq Şura (BZYŞ). Məlumdur ki, 1956-cı ildə zeytun yağı üzrə Beynəlxalq razılıq əldə edilmişdir. Bu razılıq çərçivəsində 1959-cu ildə Zeytun yağı üzrə Beynəlxalq şura yaradılmışdır. Bu sahədə olan razılıqlar ardıcıl olaraq (hazırkı dövrdə) bir neçə dəfə yeni müddəalarla zənginləşmişdir.

Nəhayət son dəfə 1994-cü ildə Aİ ilə şuranın 9 üzvü arasında kollektiv razılıq əldə edilmişdir.

Bu razılıq 2000-ci ilədək dinamik fəaliyyət göstərmiş, sonrakı dövrlərdə də ardıcıl olaraq təzələnməmişdir.

Zeytun yağı üzrə Beynəlxalq şura bu sahədə olan bütün danışıqların, təklif və şərtlərin yerinə yetirilməsini izləyir, bütün

şərtlərlə Zeytun yağı istehsalı və istehlakının artırılmasına, Beynəlxalq ticarətin genişlənməsində köməklik göstərir.

Lakin Zeytun yağı üzrə dünya bazarının, qiymətlərin tənzimlənməsi bu şuranın səlahiyyətinə daxil deyildir. Bu sahədə şura müəyyən razılaşmanın iştirakçılarına müəyyən təkliflər verə bilər. Beynəlxalq şuranın aşağıdakı işçi qurumları mövcuddur:

Şuranın plenar sessiyası;

İqtisadi komitə;

Texniki komitə;

Zeytun yağı üzrə kimyəvi komitə;

Orzaq üçün zeytunun ekspert komitəsi;

Zeytunun istehlakı üzrə təbliğat komitəsi və s.

Qalay üzrə Beynəlxalq Şura. Bir çox məhsullar üzrə əldə olunan kimi Qalay istehsalı və satışının tənzimlənməsi məqsədilə Beynəlxalq razılıqlar əldə edilmişdir. 1953-cü ildə ÜMİ-nin konfransında bu məsələyə baxılmış, 1956-cı ildə 5 il müddətinə müqavilə bağlanmışdır. Sonralar yardıcıl olaraq hər 5 ildən bir bu razılıq yeni müddəalarla təzələnməmişdir.

Son illərin məlumatına görə bu Beynəlxalq razılığa 6 istehsal edən, 19 istehlak edən ölkə daxildir.

Bu şuranın əsas məqsədi aşağıdakılardır:

Qalay üzrə qiymətlərin tez-tez dəyişməsinin qarşısının alınmasına köməklik etmək;

Dünya üzrə Qalay istehsalı və istehlakı arasında tarazlıq yaratmaq;

Qalay çatışmazlığı baş verdiyi hallarda, onun istehsalının artırılması və ədalətli bölgüsünə dair zəruri tədbirlər görmək və s.

Beynəlxalq şura həmin razılığın ali orqanı hesab edilir. Aydındır ki, razılığın üzvləri şuraya daxildirlər.

Beynəlxalq şura ildə 4 şura keçirir. **Bu şura öz funksiyalarını həyata keçirmək üçün qiymətləri tənzimləyən iqtisadi komitə, inzibati komitə, bufer ehtiyatını maliyyələşdirən komitə, qiymət və xərclər komitəsi, statistika komitəsi və s. fəaliyyət göstərir.**

Bu kimi qurumların vasitəsilə Beynəlxalq şura qalay istehsalı və satışı üzrə mövcud olan bütün problemlər barədə dolğun məlumat toplayır və təhlil edir.

Müxtəlif dövrlərdə Qalay üzrə Bufer ehtiyatı 20-25-30 min ton həcmində müəyyən edilmişdir.

Burada da Bufer ehtiyatı tənzimləyici mexanizm rolu oynayır. Bufer ehtiyatı kifayət etmədikdə Qalay ixracı məhdudlaşdırılır.

Taxıl üzrə Beynəlxalq Şura. Taxıl (xüsusilə buğda) üzrə ilk dəfə 1933-cü ildə müqavilə bağlanmışdır. Bu vaxtdan sonra hər 3-5 ildən bir müqavilə təzələnməmişdir. 1986-cı ilədək bu razılıq buğda üzrə, 1995-ci ildən isə sadəcə olaraq taxıl üzrə razılıq adlanmışdır.

Müəyyən vaxtlarda bu razılıq ticarət və taarif üzrə Baş razılışma (QATT), Ərzaq və Kənd təsərrüfatı təşkilatı (FAO) çərçivəsində, 1971-ci ildən sonra isə BMT-nin ticarət və inkişaf konfransı çərçivəsində fəaliyyət göstərir. Bu razılışma iki müstəqil hüquqi sənəddən ibarətdir: **Buğda ticarəti üzrə və ərzaq köməkliliyi üzrə razılıq.**

Taxıl ticarəti üzrə razılıqda 1995-ci il müddəalarına görə aşağıdakı məqsəd əsas götürülmüşdür.

- Ərzaq üçün taxıla dair müddəalar əsasında taxıl satışı barədə Beynəlxalq əməkdaşlığın artırılması;

- Taxıl satışına dair bəzi məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması, inkişaf etməkdə olan ölkələrə xüsusi güzəştlər edilməsi;

- Beynəlxalq Taxıl bazarının sabitləşdirilməsi və ərzaq təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsi;

- Taxıl satışına dair məlumat mübadiləsinin artırılması.

Bu müqavilənin hər bir üzvü şurada eyni səsə malikdirlər. Şura ildə iki dəfə sessiya keçirir. Şuranın icraedici komitəsi də bazarın konyukturasına nəzarət edir.

Beynəlxalq əmtəə bazarının tənzimlənməsi işində və eləcə də BİM-in inkişafında komitə təşkilində yaradılan Beynəlxalq məsləhət təşkilatları, Beynəlxalq tədqiqat qrupları və digər qurumlar da böyük rola malikdirlər.

V FƏSİL

BEYNƏLXALQ MALİYYƏ TƏŞKİLATLARI VƏ İQTİSADI ƏMƏKDAŞLIĞIN TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ ONLARIN ROLU

1. *Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF).*
2. *Ümumdünya Bankı qrupu:*
 - a) *Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BYİB).*
 - b) *Beynəlxalq İnkişaf Birliyi (BİB).*
 - v) *Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK).*
 - q) *İnvestisiya Təminatı üzrə Beynəlxalq Agentlik (İTBA).*
 - d) *İnvestisiya Mübahisələrinin Tənzimlənməsi üzrə Beynəlxalq Mərkəz (İMTBM).*
 - ı) *Beynəlxalq hesablaşmalar Bankı.*
 - l) *Paris klubu, London Klubu.*

1. Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF)

Ünvanı ilə cəmiyyətin ictimai-iqtisadi inkişafında Maliyyə sisteminin düzgün qurulması, valyuta-kredit münasibətlərinin hərtərəfli inkişafı, maliyyə ehtiyatlarından səmərəli istifadə olunması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Əlbəttə bütün bunlar Beynəlxalq maliyyə institutlarının yaranmasını şərtləndirir.

1929-1933-cü illərdə baş verən iqtisadi böhranlar dünya ticarəti və maliyyə sisteminin tarazlığını pozmuşdur. Minlərlə banklar müfəssəl olmuş, əmanətlər qaytarılmaq ümidini itirmiş, kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətləri maya dəyərindən aşağı düşmüş, qıymətin qiyməti azalmış, zavodlar dayanmış, işsizlik artmışdır.

Bütün bunlarla yanaşı beynəlxalq maliyyə sisteminə, valyuta birjalarında da tarazlıq kökündən pozulmuşdur. Kağız valyuta olan inamın azalması qızıla olan tələbatı artırırdı. Odur

ki, maliyyə orqanlarında olan qızıl ehtiyatı da çoxalır. Bu vəziyyətin təsiri altında başda Böyük Britaniya olmaqla bəzi dövlətlər qızıl standartından imtina etmişlər (hər vahid valyutanın dəyəri müəyyən qədər qızılı əks etdirirdi).

Ayrı-ayrı dövlətlər arasındakı mübadilə münasibətlərində pul vahidlərinin mübadiləsində qızıl standartından imtina edən və imtina etməyən ölkələrin olması, vahid sistemin olmaması ümumi vəziyyəti mürəkkəbləşdirirdi.

Bəzi hökumət orqanları milli pul vahidlərinin xarici pullara dəyişdirilməsini kəskinləşdirərək barter mübadiləsinə üstünlük verirdilər.

Pul ilə əmtəələrin dəyəri arasındakı nisbət əsaslı sürətdə pozulmuşdur. 1929-1932-ci illərdə dünya üzrə qiymətlər 48%, dünya üzrə ticarətin həcmi isə 63% azalmışdır. Belə vəziyyətdə hər hansı bir yarımçıq qərar kifayət etmirdi. Burada bütün millətlərin birliyinin, daha yeni valyuta sistemi və beynəlxalq maliyyə institutlarının yaradılması, güclü maliyyə nəzarətinin olması tələb edilirdi.

Dünya valyuta sistemi məsələlərinin həllinə dair 30-cu illərdə bir neçə dəfə beynəlxalq konfranslar keçirilsə də müəyyən nəticələr əldə edilməmişdi.

1940-cı ilin əvvəllərində ABŞ-dan Xarri Dekster Uayt və Böyük Britaniyadan Con Meynard Keyns demək olar ki, eyni vaxtda çox cəsarətli addım ataraq təklif vermişlər.

Bir çox danışıqlardan sonra Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) təşkilatı yaradılması təklifi qərarlaşmışdı.

1944-cü ilin iyul ayında Bretton-Vuds (ABŞ-Nyu-Xempşir ştatı) şəhərində BMT-yə daxil olan (ABŞ-ın Maliyyə Naziri Q.Morqentaunun rəhbərliyi ilə) 45 dövlətin Beynəlxalq Valyuta-Maliyyə Konfransı keçirilmişdir.

Odur ki, bu konfrans tarixə **Bretton-Vuds Konfransı kimi daxil olmuşdur.**

Konfransda qəbul edilmiş qərara əsasən 1945-ci ilin dekabr ayında BMT-nin iki xüsusişəkilənmiş (İxtisaslaşmış) təşkilatı

qəbul edilmişdir. Bu təşkilatlar **Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) və Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankıdır.**

BVF – 1946-cı ilin may ayından (Vaşinqtonda) fəaliyyətə başlamışdır.

Hər iki təşkilat həm global miqyasda (dünya iqtisadiyyatı qəbul etdikdə), həm də regional miqyasda (ayrı-ayrı ölkələr qəbul etdikdə) maliyyələşmə işləri aparırlar.

Bu təşkilatın iqamətgahı **Vaşinqtondadır.** Hazırda bu təşkilatın üzvlərinin **sayı – 185-dir.**

Fondun ali orqanı Müdirələr Şurasıdır. Bu şura üzv olan ölkələrin nümayəndələrindən (Maliyyə Nazirləri və yaxud Mərkəzi Bankın müdirləri və müavirlərindən ibarətdir) təşkil olunur. Bu şura beş illiyə seçilir. İldə bir dəfə yığıncaq keçirirlər.

Burada üzvlüyə qəbul edilmə məsələləri, üzv olan ölkələrdə valyuta bərabərliyində olan dəyişikliklər, Kvotaya baxılması, fondun xalis gəlirinin bölgüsü, icraedici direktorların seçilməsi və digər maliyyə məsələləri müzakirə edilir.

Fondun əməli fəaliyyəti icraedici şura (Direktorluq-Direktorlar Şurası) tərəfindən həyata keçirilir.

İcraedici şura 24 icraedici direktordan ibarətdir. Bundan 5 nəfər Kvotası çox olan qabaqcıl ölkələrin, 3 nəfər nisbətən böyük ölkələrin (Rusiya, Çin, Səudiyyə Ərəbistanı), 16 nəfər digər ölkələrin payına düşür.

İcraedici Şura sərəncam verən direktor seçir (bu bir qayda olaraq avropalı olmalıdır), bu Şuranın sədri sifətində çıxış edir.

BVF-in tərkibi 5 departamətdən ibarətdir:

1. Vergi məsələləri üzrə;
2. Hüquqi məsələlər üzrə;
3. Üzvülük məsələləri üzrə;
4. Əməliyyat, hesablaşma xidməti məsələləri üzrə;
5. Valyuta və mübadilə dəyişdirilmə məsələləri üzrə.

Fondun maliyyə vəsaiti üzv olan ölkələrin üzvlük haqlarından (kvota) ibarətdir.

BVF-in – maliyyə əməliyyatlarında xüsusi əvəzetmə

hüququ deyilən SDR valyuta vahidindən istifadə edilir (SDR-BVF – tərəfindən buraxılır, beynəlxalq ödənişlərdə və ehtiyat vəsaiti kimi istifadə edilir).

Qeyd etməliyik ki, 1969-cu ilə kimi qızıl və ABŞ – dollarından istifadə edilmişdir. Lakin BVF-in üzvü olan ölkələr istəməyirdilər ki, belə bir beynəlxalq təşkilat və global problem qızıl istehsalından və müəyyən dövrlərdə dollar bazarının dəyişilməsindən asılı olsun. 2003-cü ilin məlumatına görə 1 SDR = 1,41995 dollara və yaxud 1 dollar = 0,704249 SDR bərabərdir. Aydınır ki, bu nisbət dəyişilməz deyildir. Hər beş ildən bir SDR səbətində daxil olan valyutaların vəziyyəti – alıcılıq qabiliyyəti tədqiq edilir (Hazırda bu səbətə ABŞ – dolları, Fund Sterlinq, yapon yeni və avro daxildir).

BVF-in hər bir üzvü 250 baza səsə malikdir. Bundan əlavə hər üzv ölkə öz kvotasının hər yüz min SDR-ə bərabər olan hissəsi üçün də bir səs qazanır.

Hər bir ölkə üçün kvota müəyyən edildikdə – ölkənin ümumi iqtisadi vəziyyəti, dünya iqtisadiyyatındakı və beynəlxalq ticarətdəki xüsusi çəkisi əsas götürülür.

Kvotanın 25%-i dönrəli valyuta və SDR ilə, 75%-i isə milli valyuta ilə ödənilir. Ən çox kvota ABŞ-a (17,5%), yaponiyaya (6,3%), Almaniyaya (6,1%), Fransa və Böyük Britaniyaya (hər biri – 5,1%) məxsusdur.

Azərbaycan 1992-ci il sentyabr ayının 18-də BVF-in üzvlüyünə qəbul edilibdir. Üzvülük haqqı – kvotası 160,9 mln. SDR-dir (əvvəlcə 117 mln. SDR olmuşdu). Bu ümumi kvotaların 0,08%-inə bərabərdir. Hazırda BVF-in – cəmi kvotası 217,7 mlrd. SDR (280 mlrd. ABŞ dolları) təşkil edir.

Ayrı-ayrı ölkələrin milli valyutaları BVF-in balansında (qeyd etdiyimiz kvotanın 75%-i) olsalar da ölkədən kənarında istifadə edilə bilmirlər. Cəmisi təqribən 20 valyutaya müəyyən ehtiyac olur. Odur ki, hər bir borc alan ölkə dönrəli valyuta almağı nəzərdə tuturlar. Aydınır ki, hər bir ölkənin götürmək istədiyi kredit kvotanın həcmindən artıqdır. Odur ki, BVF – çox

vaxt öz üzvlərinə kredit vermək üçün özü də ayrı-ayrı ölkələrdən və yaxud pul-kredit orqanlarından kredit götürməli olur.

BVF-in əsas məqsədi:

1. Beynəlxalq valyuta sistemi əməkdaşlığına köməklik göstərilməsi;

2. Beynəlxalq ticarətin genişlənməsinə və balanslaşdırılmasına köməklik göstərmək. Məşğulluğun artmasına və iqtisadi şəraitin yaxşılaşdırılmasına zəmin yaratmaq;

3. Üzv olan ölkələrin valyuta siyasətlərini əlaqələndirmək və razılaşdırmaq. Bununla da beynəlxalq valyuta sisteminin fəaliyyətini təmin etmək və milli valyutaların valyuta məzənnəsinə və valyuta dönrəliyinə yardım göstərmək;

4. Valyutaların bərabərliyinin və valyuta məzənnəsinin müəyyən edilməsi yolu ilə hər hansı bir valyutanın rəqabət qabiliyyətinə yol verməmək;

5. Üzv olan ölkələr arasında çoxtərəfli ödəniş sisteminin təmin edilməsinə köməklik göstərmək və valyuta məhdudiyətini aradan qaldırmaq;

6. Üzv olan ölkələrdə tədiyyə balanslarının tənzimlənməsi və valyuta məzənnəsinin sabitləşdirilməsi üçün onlara xarici valyuta şəklinə borc və kredit verilməsini təmin etmək;

7. Üzv olan ölkələrdə maliyyə və valyuta məsələlərində məsləhət yardımı edilməsi;

8. Beynəlxalq valyuta münasibətlərində davranış kodeksi qəbul edilməsinə nəzarətin həyata keçirilməsi.

Qeyd etdiklərimizdən tam belə bir notici çıxarmaq olar ki, BVF – Əməli olaraq beynəlxalq valyuta sisteminin institutsioial əsasıdır. O bütün fəaliyyəti ilə dövlətlərarası valyuta hesablaşmaları münasibətlərinin tənzimlənməsini həyata keçirir.

BVF ümumi məqsədi və kreditləşmə şəraitindən asılı olaraq müxtəlif kreditləşmə mexanizmlərindən istifadə edir. Aydınır ki, bütün hallarda müəyyən limit və məbləğin həddi müəyyənləşdirilir.

Bu mexanizmləri 4 qrupa bölmək olar:

1. Adi mexanizm.
2. Xüsusi qarşılıqlı ödənişə əsaslanan mexanizm.
3. Fövqəladə yardım.
4. Aşağı gəlirə malik olan ölkələrə yardım mexanizmi.

Bütün bu mexanizmlər kreditin hansı sahəyə, nə məqsədə, neçə müddətə, neçə faizlə, kreditin həcmi və digər prinsipləri özündə əks etdirir. Hər halda kredit verilməsində aşağıdakı siyasi-iqtisadi şərtlər əsas götürülür.

1. Fondun verdiyi vəsaitin vaxtında qaytarılması. BVF-in vəsaiti onun bütün üzvlərinin əmlakıdır. Odur ki, onların hamısı kredit götürmək hüququna malikdirlər.

2. BVF – kredit verməzdən əvvəl öz qurumları vasitəsilə vəsaitin qaytarılma imkanlarını müəyyənləşdirir. Bu məqsədlə borc alan ölkə ilə razılaşma sənədi hazırlanır və icraedici şuraya təqdim edilir.

3. Borc alan ölkə müəyyən edilmiş vaxtdan faiz də daxil olmaqla krediti ödəməyə başlayır. Faiz norması bazar normalarından aşağıdır.

BVF – ardıcıl olaraq özünün Kreditləşmə sistemini təkmilləşdirir. 1970-ci illərin sonundan başlayaraq yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün ayrı-ayrı ölkələrə yardımlar edir, aşağı faiz dərəcələri ilə quruluş yenidənqurması (ESAF) fondu hesabına kredit verilir.

1999-cu ildə bu sahədə yenə əlavə tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur. 1999-cu ildən bu quruluş yenidənqurma kreditləri yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi artımın maliyyələşdirilməsi kreditləri ilə əvəz olunmuşdur.

Azərbaycan BVF ilə çox yaxından əməkdaşlıq edir. 1995-ci ildən başlayaraq ardıcıl olaraq müxtəlif təyinatlı kreditlər almışdır. məsələn, 1995-ci ildə transformasiya sistemi üzrə (STF) 29,25 mln. SDR (46 mln. dollar) kredit almışdır. Yenə 1995-1996-cı illərdə islahatlar proqramını həyata keçirmək üçün 58,5 mln. SDR (88 mln. – dollar) qısa müddətli tədiyyə balansları çətinliyi (STED-bay) üzrə 87,8 mln. SDR (132 mln.

dollar) kredit götürmüşdür.

Bunlardan əlavə yeni (1996-2000-ci illər üçün) təyinatlı 93,6 mln. SDR, 2001-2004-cü illər üçün 80,45 mln. SDR kredit ayrılmışdır.

2006-cı ildə ölkənin iqtisadi və sosial sahələrinin inkişafı üçün bütün maliyyə mənbələrindən əsas kapitalla 5985,7 mln. manat məbləğində investisiya yönəldilmişdir.

Əsas kapitalla yönəldilmiş xarici investisiyanın bütün məbləğindəki xüsusi çəkisi 54,0% və yaxud 3229,6 mln. manat təşkil etmişdir. BVF – Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı ilə çox yaxından əməkdaşlıq edir.

2. Ümumdünya Bankı qrupu

Ümumdünya Bankı qrupu bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan beş institutdan ibarətdir. Bura daxildir:

- a) *Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BYİB)*
- b) *Beynəlxalq İnkişaf Birliyi (BİB)*
- v) *Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK)*
- q) *İnvestisiya Təminatı üzrə Beynəlxalq Agentlik (İTBA)*
- d) *İnvestisiya Mübahisələrinin Tənzimlənməsi üzrə Beynəlxalq Mərkəz (İMTBM)*

a) **Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BYİB).** Belə bir dövlətlərarası, investisiya qrupu dünyada ən böyük investisiya institutuna çevrilmişdir.

Bu bank öz fəaliyyətində ilk əvvəllər qərbi Avropa dövlətlərinin iqtisadiyyatının bərpasını ön plana çəkirdi. 1960-cı illərdən sonra İEOÖ-rin iqtisadi inkişafı diqqət mərkəzinə gətirilmişdir. 1990-cı illərdən isə keçmiş sosialist ölkələrinə bəxtərəfli köməklik göstərilməsinə diqqət artırılmışdır.

Bu institutların ümumi məqsədi inkişaf etmiş sənaye

ölkələrinin inkişaf etməkdə olan ölkələrə maliyyə köməkliyi göstərmək, yoxsulluğa qarşı mübarizə və əhalinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına yardım etməkdən ibarətdir. **Bu məqsədlə də BYİB üzv olan ölkələrə kreditlər verir, iqtisadi siyasət məsələləri üzrə təkliflər hazırlayır, informasiya mübadiləsi üzrə köməklik və xidmətlər göstərir və s.**

Bütün dövlətlərarası təşkilatlar tərəfindən inkişaf etməkdə olan ölkələrə ayrılan illik vəsaitin təqribən 50%-ə qədəri məhz Dünya Bankının payına düşür. Dünya Bankı üzv olan bütün ölkələrin dünya sisteminin əsas mərkəzləri ilə iqtisadi inteqrasiyasına köməklik edir. Dünya Bankı qrupunda Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı daha böyük rolə malik olan bir institutdur. Bu bank **1945-ci ildə yaradılmışdır (1944-cü ilin iyulunda Amerikanın Bretton-Vuds şəhərində 28 ölkənin razılığına əsasən). İqamətgahı** Vaşinqtonda yerləşir. 185-dən artıq ölkəni birləşdirir.

Bank ilə BMT arasında münasibətlərin xarakterinə dair müddəalar, razılıqlar 1974-cü ildə BMT-nin Baş Assambleyasında təsdiq edilmişdir. Orada göstərilmişdir ki, Nizamnaməyə əsasən Bankın üzərinə düşən öhdəliklərin və müddələrin xarakterinə görə o, müstəqil beynəlxalq təşkilat kimi fəaliyyət göstərə bilər. Razılığa müvafiq olaraq BMT-nin Baş Assambleyasında, İqtisadi və Sosial Şurada, BMT-nin İnkişaf Programında, eləcə də ərazi üzrə iqtisadi komissiyalarda Bankın nümayəndəliyi vardır.

Beləliklə, bu Bank BMT-nin ixtisaslaşdırılmış müəssisəsi hesab edilir.

Nizamnaməyə əsasən bu Bankın üzvü olan ölkələr ancaq BVF-nin üzvlərindən ibarət olmalıdır.

Bankın ali orqanı Rəhbərlik Şurasıdır. Hər bir ölkənin bir nümayəndəsi Şurada təmsil olunur (onlar nazir səviyyəsindədir).

Bankın ümumi siyasəti, yeni üzvlər qəbul edilməsi, Bankın Nizamnamə kapitalının həcmi barədə qərar qəbul edilməsi, xalis gəlirin bölgüsü və s. bu kimi qlobal problemlər Şura

ölkələri tərəfindən həyata keçirilir.

Bankın icraedici orqanı Direktorluq hesab edilir. 24 direktor (sərəncam verən) mövcuddur. Bunlardan 5-i daha çox ölkənin sahibi olan Böyük Britaniya, Almaniya, ABŞ, Fransa və Yaponiyadır. Qalanları isə qoyduqları vəsaitin həcminə görə müvafiq olaraq seçilir (məsələn, ABŞ-ın 17% səsi var, bu ölkə inkişaf etməkdə olan 140 ölkəyə bərabərdir).

Bankın prezidenti Direktorluq tərəfindən seçilir. **Direktorluğun beş komitəsi vardır:**

1. Birgə auditor komitəsi;
2. Kadr siyasəti məsələləri üzrə komitə;
3. Müəyyən reqlament (qayda-qanun, üsul) hazırlayan komitə;
4. Xərclərin və büdcə praktikasının effektivliyi üzrə komitə;
5. İnzibati məsələlər üzrə olan komitə.

Bankın əməli fəaliyyətində aşağıdakı cəhətlər əsas götürülür:

1. Üzv olan ölkələrdə istehsal təyinatlı kapital qoyuluşunun artırılması vəsaiti ilə yenidənqurma və inkişafa köməklik göstərilməsi.
2. Xüsusi xarici kapital qoyuluşuna zəmin yaratmaq.
3. Beynəlxalq ticarətin artmasına köməklik göstərilməsi və s.

Bütün bu kimi geniş miqyaslı problemlərin həll edilməsi üçün **Bank öz fəaliyyətini aşağıdakı istiqamətlərdə aparır:**

İnkişaf etməkdə olan ölkələrə istehsalın inkişafı üçün onların müddətli borc və kreditlər verir. Bu kredit kənd təsərrüfatının və kənd rayonlarının, energetikanın inkişafına üzv olan ölkələrin borclarının ödənilməsinə təminat yaradılmasına, konkret layihələrə borc verilməsinə xidmət edir.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə infrastrukturanın yaradılmasına borc verilməsini həyata keçirir. Burada şose və dəmir yollarının, elektrik rabitəsinin, şəhər limanlarının, eləcə də təhsəlin, kadr hazırlığının inkişafı nəzərdə tutulur.

Bu kimi borclar bir çox hallarda TMK-rın fəaliyyətinə

ölverişli şərait yaradılması, milli valyutanın devalvasiyası (qiymətdən düşmüş kağız pulların tədavüldən götürülməsi – dəyişdirilməsi), ixrac üzərində nəzarətin liberallaşdırılması, xarici kapital sahiblərinin əmanət qoyuluşunun vergidən azad edilməsi, mənfəətin sərbəst aparılmasına zəmin yaradılması və s. məqsədlə də verilir.

- Faiz dərəcələrini ödəyə bilməyən ölkələrə də borc verilir.

- Bankın üzvü olan ölkələrə və eləcə də xüsusi firmalara uzunmüddətli borc və kreditlər verir.

- İnkişaf etməkdə olan ölkələrə texniki köməklik göstərir.

- İqtisadi və elmi-texniki problemlər üzrə tədqiqat işləri aparılır. Bu tədqiqat işlərində konkret proqramlar hazırlanması və həyata keçirilməsi, kredit siyasəti məsələləri, investisiya qoyuluşu siyasəti və texniki yardım göstərilməsi, tədqiqat potensialının artırılması işində inkişaf etməkdə olan ölkələrə köməklik göstərilməsi problemləri daha ön plana çəkilir.

Onu qeyd etmək maraqlıdır ki, bu **Bank 40 digər** təşkilatla birlikdə kənd təsərrüfatı tədqiqatı ilə məşğul olan **18 beynəlxalq** mərkəzə köməklik göstərir. Bu mərkəzlərdə digər problemlərlə yanaşı ərzaq istehsalında daha müasir səviyyədə yüksək effektivli texnologiyaya keçilməsi işlənilir.

- Ətraf mühitin qorunmasında inkişaf etməkdə olan ölkələrə maliyyələşdirmə köməkliliyi göstərilir.

- İnkişaf etməkdə olan ölkələrin nümayəndələri üçün seminarlar keçirilir, tədris kursları təşkil edilir. Tədris materialları nəşr edilib yayılır.

- Kreditor ölkələrin fəaliyyətini əlaqələndirmək məqsədi ilə **Kanada, Fransa, Niderland və ABŞ** birlikdə məsləhətverici orqan yaradıbdır. Bank bu orqanın üzvü kimi inkişaf etməkdə olan ölkələrin proqramının maliyyələşdirilməsini ardıcıl həyata keçirir.

Ayrı-ayrı ölkələrin inkişaf proqramı barədə öz üzvlərinə hərtərəfli məlumatlar verir. **BYİB, BVF ilə yaxından əmək-**

dəşliq edir. Onların fəaliyyəti İnkişaf Komitəsi çərçivəsində əlaqələndirilir.

Bankın maliyyə vəsaiti üzv olan ölkələrin üzvlük topları, beynəlxalq borc və bank mənfəəti hesabına yaradılır. Hər bir ölkə ÜDM-in müəyyən hissəsini üzvlük haqqı (kənd) kimi ödəyirlər. Bu kvotanın 18%-i milli, 82%-i isə dövlət valyuta ilə ödənilir.

BYİB-in Nizamnamə kapitalı ilk əvvəllər 10 mlrd. dollar-
dan artıq deyildi. Lakin bu Bankın fəaliyyətində daha geniş bir əraziyə malik inkişaf etməkdə olan ölkələrin ön plana çəkilməsi kredit ehtiyatlarının artırılmasına daha ciddi zərurət yaratdı. Odur ki, Nizamnamə Kapitalı ardıcıl olaraq 1959, 1960, 1988-ci illərdə artırılmışdır. **1997-ci ildə bu kapital 100 mlrd. dollar təşkil olmuşdur. 2002-ci ilin sonuna isə 191 mlrd. doll. olmuşdur.**

Bankın təkliflərində iqtisadiyyatın xüsusi bölməsinin inkişafına və inkişaf etməkdə olan ölkələrə xarici kapitalın cəlb edilməsinə daha çox üstünlük verilir. Kredit istəyən hər hansı bir ölkə bu kimi təklifləri qəbul etmədikdə həmin kredit dayandırılır.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, verilən kredit hər hansı bir obyektə lazım olan vəsaitin ancaq **30%-ni təmin edə bilir**, qalan vəsait isə daxili ehtiyatlar və yaxud digər xarici mənbələr hesabına ödənilir. BYİB-nin fəaliyyətində nəqliyyat, enerji, energetika və bu kimi infrastruktura obyektlərinin kreditləşdirilməsinə üstünlük verilir.

80-ci illərdən sosial sahələrin inkişafına, xüsusilə yoxsulluq qarşı mübarizə işlərində kredit artırılmışdır. Səhiyyə, təhsil, ailənin planlaşdırılması, kənd təsərrüfatının inkişafı, ətraf mühitin mühafizəsi, özəlləşdirmə problemləri kimi sahələrə kredit artırılır.

2003-cü ilin məlumatına görə bu bankın cəmi kreditinin həcmi **383 mlrd. dollar** təşkil edir. Təkcə 2003-cü il üçün kreditləşmənin həcmi **11,2 mlrd** dollar nəzərdə tutulmuşdur. Bu məqsədlə 99 yeni əməliyyat həyata keçirilmişdir.

Bütövlükdə BYİB öz mənfəətini artırmağa o qədər də cəhd göstərmir. Lakin 1948-ci ildən başlayaraq hər il bank xalığı gəlir götürür. Həmin mənfəət hesabına müəyyən fəaliyyət növlərinin maliyyələşdirilməsi həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikası 1992-ci ilin sentyabr ayında Dünya Bankının üzvlüyünə qəbul edilmişdir. Bu bankın hər bir ölkədəki fəaliyyətinin istiqamətləndirilməsi üçün əsas sənəd olan "**Ölkəyə Yardım Strategiyası**"nın (ÖYS) illik variantı **1996-cı ildə** müzakirə olunmuşdur. həmin vaxtdan etibarən Dünya Bankı qrupu Respublikanın ictimai-iqtisadi inkişafına dəstək verir. Burada əsasən aşağıdakı istiqamətlər qeyd etmək olar:

- Bazar iqtisadiyyatına keçidə yardım;
- Makroiqtisadi sabitləşdirməni və neft gəlirlərinin idarə olunmasını nəzərdə tutan iqtisadi islahatlar proqramının həyata keçirilməsində ölkəyə yardım göstərmək;
- Qaçqın və məcburi köçkünlərin problemlərinin həllində infrastrukturun bərpa olunmasında, səhiyyə və təhsil xidmətləri göstərilməsində;
- Enerji sektoruna xarici investisiyanın cəlb edilməsində;
- Dövlət idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsində, kənd təsərrüfatında, qeyri-neft sektorunda, bütövlükdə iqtisadi artımın və məşğulluq imkanlarının təmin olunmasında köməklik göstərilməsi həyata keçirilir.

b) Beynəlxalq İnkişaf Birliyi (BİB). Bu birlik 1960-cı ildə yaradılıbdır. Formal olaraq müstəqil Nizamnaməyə və maliyyə bazasına malikdir. Lakin əslində bu vəsait BYİB-in fondu, BİB isə onun filialı hesab olunur. BYİB-in prezidenti eyni zamanda BİB-in prezidenti sayılır. BİB BMT sistemində ixtisaslaşdırılmış müəssisə kimi fəaliyyət göstərir. BYİB və BİB arasında fərqli cəhət ondan ibarətdir ki, bankın maliyyə vəsaiti, qeyd etdiyimiz kimi, əsasən dünya maliyyə bazarından daxil olur və aşağı faizlə inkişaf etməkdə olan ölkələrə

onun müddətə borc kimi verilir. BİB isə donor ölkələrin üzvlük haqqı hesabına inkişaf etməkdə olan ölkələrə faizsiz kredit verir. 2001-ci ildən hər nəfərə düşən ÜDM 885 dollar az olan ölkələrə faizsiz borc verilir və texniki yardım kimi BİB-in tərkibinə **164** ölkə daxildir (2005). Onun da 28-i inkişaf etmiş sənaye ölkəsindən, 136-sı isə nisbətən az inkişaf etmiş ölkələrdən ibarətdir.

BİB-in əsas məqsədi yoxsul ölkələrə uzun müddətli kredit vermək, birliyin üzvü olan yoxsul ölkələrin iqtisadi inkişafını onların həyat şəraitinin yaxşılaşmasına kömək etməkdən ibarətdir.

BİB 50 il müddətinə kredit verir. Kreditin ödənilməsi 10 ildən sonra başlanır. İlk başlanğıcda ikinci 10 il müddətində ölkə kredit 1% hesabı ilə, son 30 ildə isə 3% ilə qaytarılır. Kredit faizsiz verilir. Lakin bank xərclərini ödəmək üçün əmlak haqqı olaraq 0,75% nəzərdə tutulur.

Kredit xarici valyuta ilə verilir. Bununla da xaricdən olan əmtəə idxalı və xidmətlərin ödənilməsi mümkün olur.

Ayodur ki, ölkədə edilmiş razılaşmalara uyğun olaraq BİB kredit verdikdə hər hansı bir ölkədən müəyyən əmtəə alınmasını təkid edə bilməz. Kreditin xərclənməsi ticarət, turizm və s. vasitəsi ilə həyata keçirilməlidir.

Kredit verilən ölkələrdə dörd meyar, cəhət əsas götürülür:

1. Hər nəfərə düşən illik gəlirin həcmi 1305 dollardan aşağı olmalıdır.

2. Uzunmüddətli kreditdən səmərəli istifadə edilməsi üçün ölkədə iqtisadi, maliyyə və siyasi sabitlik olmalıdır.

3. Ölkədə tədiyyə balansının vəziyyəti aşağı olmalıdır.

4. Ölkənin əsas siyasəti iqtisadi inkişafa istiqamətlənməlidir.

Bu kimi tələblərin təsiri altında faktiki olaraq BİB-nin ayırdığı kreditin demək olar ki, əsas hissəsi hər nəfərə düşən illik gəlirin həcmi 800 dollaradək olan ölkələrə verilir.

"Xüsusi köməklik proqramı" çərçivəsində daha aşağı gəlirlə və borcu çox olan ölkələrə köməklik göstərilir.

Bu birliyin maliyyə vəsaitinin əsas hissəsi üç mənbəyə hesabına formalaşır:

1. BYİB-in mənfəətindən köçürmələr;
2. Üzv olan ölkələrin kapitalı;
3. BİB-in üzvü olan varlı və orta səviyyəli ölkələrin üzvlük haqları.

BYİB-in rəhbər işçiləri də bu birlikdə də müvafiq vəzifələri yerinə yetirirlər.

Göstərməliyik ki, bu birliyin həyata keçirdiyi cəmi kreditləşdirmə **142 mlrd. dollara** bərabərdir. Təkcə **2003-cü ildə** kreditləşdirmənin həcmi **7,3 mlrd. dollar olmuşdur**. Həmin ildə 55 ölkədə 141 maliyyə əməliyyatı həyata keçirilmişdir.

BİB-in maliyyə ehtiyatlarının köməkliyi sayəsində milyonlarla uşaq ibtidai təhsil almağa nail ola bilmişlər. Təhsil, səhiyyə, su təchizatı və digər sahələrdə xidmət işlərinin yaxşılaşdırılması həyata keçirilir.

Bu birliyin büdcəsinə üzvlük haqqı kimi olan köçürmələr, Ümumdünya Bankına imkan verir ki, ildə 7-8 mlrd. dollar kredit verə bilsin.

2003-cü ildə həmin kredit 81 yoxsul ölkəyə yüksək güzəştli şərtlərlə verilmişdir. Çox kasıb ölkələrə BİB faizsiz kredit verir. Bəzən də qaytarmamaq şərti ilə köməklik edir.

v) Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK). BMK 1956-cı ildə yaranmışdır. Müstəqil hüquqi şəxs olmaqla özünün Nizamnaməsi və maliyyə vəsaiti vardır. İqamətgahı Vaşinqtondadır (ABŞ). Bundan əlavə onun bir neçə bürosu fəaliyyət göstərir: Almaniyada (Frankfurt), Böyük Britaniyada (London), Fransada (Paris), Yaponiyada (Tokio).

Lakin faktiki olaraq BYİB-nin filialı və BMT-nin ixtisaslaşdırılmış müəssisəsi hesab edilir. Maliyyə təşkilatı olmaqla Ümumdünya Bankı qrupuna daxildir. 175 ölkəni özündə birləşdirir.

BMK BYİB-dən fərqli olaraq ölkə üzrə deyil, müəssisə üzrə maliyyələşdirmə aparmaqla "mikrosəviyyədə" fəaliyyət göstərir.

Beləliklə, BMK inkişaf etməkdə olan ölkələrdə xüsusi kapital qoyuluşu layihələrini birbaşa maliyyələşdirən dünyada ən böyük mənbə hesab olunur. Deməli:

xüsusi sahibkarları maliyyələşdirir;

hər yerli investisiya və istərsə də xarici kapital hesabına qoymuş müəssisələrin idarə edilməsinə köməklik göstərir;

intehsal sahələrinə xüsusi kapitalın axmasına maraq göstərir.

BMK-nin 102 ölkənin maliyyələşməsinə qoyduğu cəmi kapital 1997-ci ilə 84,3 mlrd. dollara bərabər olmuşdur. 2003-cü ildə 64 ölkədə 204 layihə üzrə 3,9 mlrd. dollar təminatında vəsait xərclənmişdir.

Xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, BMK xüsusi bölmənin təminatı daha çox üstünlük verir. Xüsusi bölmədə öz fəaliyyətini genişləndirməklə, dövlət təminatına o qədər də ehtiyac duymur. BMK öz müştərilərinə səhm kapitalı və uzunmüddətli borc verir, investisiya risklərinin idarə edilməsinə köməklik edir və məsləhət xarakterli xidmətlər göstərir.

Bu birliyin əsas maliyyələşdirmə mənbəyi üzv olan ölkələrin üzvlük haqları və Nizamnamə kapitalı (2,4 mlrd dollar), BYİB-nin kreditləri, mənfəətdən ayırmalar, kreditlərin qaytarılmasından yaranan vəsait və eləcə də beynəlxalq maliyyə bazarından cəlb olunan vəsaitlər hesab edilir.

Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası krediti 5-15 il müddətinə yüksək rentabelli xüsusi müəssisələrə verir. BYİB-dən fərqli olaraq burada hökumət kreditlərə təminat vermir.

Beləliklə, BMK xüsusi bölmələrdə həyata keçirilən layihələrin əlavə olaraq maliyyələşdirilməsinə köməklik etmiş olur. BMK hər hansı bir konkret layihənin dəyərini 25%-i çərçivəsində öz iştirakını məhdudlaşdırır.

Bu vaxtlar BMK özünün əsas vəzifəsi olan xüsusi kapital qoyuluşunun genişləndirilməsi ilə yanaşı texniki yardım sahələrində də öz fəaliyyətini artırmışdır. Burada əsasən iqtisadiy-

yatda, idarəçilikdə müəyyən yeniliklər, bilik əldə edilməsinə köməklik edilməsi, müəssisələrə məsləhətçilər göndərilməsi ilə yardım göstərilməsi nəzərdə tutulur. Bu sahənin maliyyələşdirilməsi texniki yardım fondu tərəfindən həyata keçirilir.

BMK-nin fəaliyyətinin əsas istiqamətləri. Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının fəaliyyəti onun məqsəd və vəzifələrinin reallaşdırılması istiqamətində həyata keçirilir. Burada aşağıdakı istiqamətləri qeyd etmək olar:

Bu təşkilata daxil olan ölkələrdə (xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə) xüsusi kampaniyalara borc verilməsi yolu ilə onların maliyyələşdirilməsini həyata keçirmək, sahibkarlığın inkişafına zəmin yaratmaq, öz xüsusi vəsaiti hesabına investisiya qoymaq (bu borclar 7-12 il müddətinə verilir);

emal və hasilat sənayesi, kənd təsərrüfatı müəssisələri və turizm sahələrinə öz xüsusi vəsaiti hesabına investisiya qoyuluşunu həyata keçirir;

- infrastruktura və ətraf mühitin mühafizəsinin inkişafı üçün xüsusi maliyyə vəsaitlərinin cəlb olunmasına köməklik edir;

- xarici tərəfdaşlarla birlikdə müştərək müəssisələrə yaradılmasına, kiçik biznesdən ibarət sahibkarlığın inkişafına köməklik edir, texniki və məsləhət xarakterli yardım göstərir;

- istehsal təyinatlı obyektlərin layihəsini hazırlayır, qiymətləndirir, investisiyaya olan tələbatı müəyyən edir, xüsusi investorlar axtarılmasına köməklik göstərir;

- xüsusi və qarışıq kapital əsasında yaradılmış müəssisələrə müasir idarəçilik metodlarının mənimsənilməsində köməklik göstərir;

- üzv olan ölkələrin milli strateji inkişaf məsələlərində maliyyə bölməsində, vergi qoyma sistemində BYİB ilə əməkdaşlıq edir;

- iqtisadi inkişafın və iqtisadi siyasətin hazırlanması, sahibkarlıq fəaliyyətlərinin əsas məqsədinin müəyyən edilməsi, marketing planlarının tərtibi, xüsusi bölmənin inkişafı üçün maliyyə mənbələrinin müəyyən edilməsi, texniki yardım al

maq imkanlarının öyrənilməsi və bu kimi problemlərin öyrənilməsində üzv olan ölkələrin hökumət və işgüzar dairələrinə məsləhət, məsləhətlər verir;

BMK çərçivəsində yaradılan "**Texniki yardım fondu**" tərəfindən maliyyələşdirilən xüsusi firmalara texniki yardım edilir.

BMK-nin fəaliyyəti barədə yeni layihələr, yeni bazarlar barədə informasiya fəaliyyəti həyata keçirir.

BMK-nin ali orqanı Müdirlər Şurası hesab edilir. BYİB-nin Müdirlər Şurasının üzvləri eyni zamanda həmin Şuranın üzvü hesab edilirlər. BYİB-nin prezidenti BMK-nin da prezidenti sayılır.

İdarəedici Direktorlar da BYİB və BMK-da eyni vəzifəni icra edir. BMK-nin ümumi idarəçiliyi və cari əməliyyatlar 5 ərazi sahəvi və bir əməli departament tərəfindən həyata keçirilir.

Ərazi departamentləri aşağıdakı qrup dövlətlər üzrə bölünür:

1. Saxaradan Cənuba olan Afrika;
2. Asiya;
3. Orta Asiya; Yaxın Şərq və Şimali Afrika;
4. Avropa;
5. Latın Amerikası və Karib hövzəsi.

Sahələr üzrə olan departamentlər isə müəyyən fəaliyyət sahələri üzrə qruplaşdırılır. Burada:

1. Aqrar sahə üzrə sahibkarlıq;
2. Kimya, neftkimya, gübrə üzrə olan sahələr;
3. İnfrastruktura sahələri;
4. Neft, qaz və qaz-mədən sənayesi sahələrini qeyd etmək üçün

funksional baxımdan olan departament isə Kapital bazarı və Korporativ Maliyyə Xidməti kimi dövlət müəssisələrinə və xidmətlərə özəlləşdirmə üzrə, xüsusi kampaniyalara isə təkmilləşdirmə məsələləri üzrə pullu məsləhət xidməti göstərir.

BMK-nin idarə heyəti BYİB-nin məsləhət şurasının nüma

yöndöləri ilə vaxtaşırı görüşlər keçirir və BMK-nın siyasətini və fəaliyyətini işləyib müzakirə edilir.

BMK-nın maliyyə vəsaiti əsasən üzv olan ölkələrin üzvlük haqqlarından, borc verilməsi müqabilində alınan faizdən, səhmlərin satışından olan gəlirlərdən, xidmət haqqlarından, BYİB-nin maliyyə yardımı və kreditlərdən ibarətdir.

q) İnvestisiya Təminatı üzrə Beynəlxalq Agentlik (İTBA). Bu Agentlik Dünya Bankının filialı hesab edilir. 1988-ci ildə yaradılmışdır. Lakin maliyyə cəhətdən asılı deyildir. İxtisaslaşdırılmış müəssisə kimi BMT sistemində daxildir.

Beynəlxalq Agentliyin ali orqanı Müdirlər Şurası hesab olunur. Agentliyin işinin operativ fəaliyyətinə Direktorluq cavabdehdir.

Direktorluq 209 üzvdən ibarətdir. BYİB-nin prezidenti direktorluğun sədridir. BYİB-nin vəzifəli şəxsləri və ştat üzvləri işçiləri bu Agentlikdə rəhbər işlərdə işləyirlər.

Agentliyin 164 üzvü vardır (2005). Agentliyin əsas məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir:

- istehsal məqsədi ilə həyata keçirilən investisiyaların təminat verilməsi;
- qeyri-kommersiya risklərindən sığortalanmanı həyata keçirmək;
- hər hansı bir ölkənin tələbatına uyğun olaraq müəyyən layihələrin işlənməsi və iqtisadi cəhətdən əsaslandırılmasını təmin edilməsi;
- inkişaf etməkdə olan ölkələrə xarici kapital axınının stimullaşdırılması məqsədi ilə texniki yardım göstərilməsi;
- informasiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi;
- investisiyanın birgə sığortalanmasını təmin edir;
- Beynəlxalq Konvensiyalara təminat verir;
- inkişaf etməkdə olan ölkələrə təminat verilməsi üçün layihələr və sifarişlər hazırlanmasına, bu sifarişlərin texniki-iqtisadi, ekoloji cəhətdən əsaslandırılmasına köməklik göstərir;
- inkişaf etməkdə olan ölkələrə birbaşa xarici kapital

verilməsi üçün lazım olan xidmətlər göstərir, yeni investisiya təhdidləri barədə informasiya yayır, marketing proqramları tərtiblənməsinə köməklik göstərir və s.

Bütün bu məqsədləri üçün BİA çərçivəsində investisiya marketing xidməti yaranıb. Bu marketing xidməti vasitəsi ilə investorlar və üzv olan ölkələr arasındakı əlaqələr gücləndirilir və zəruri tədbirlər həyata keçirilir.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, yerli valyutanın dövrəli dövranı üzündən yaranan çətinliklər zamanı, mülkiyyətin qorunması üçün edilmiş hallarda, yerli ixtişaşlar üzündən dəyər itirirlər, yerli ölkə tərəfindən müqavilənin pozulması və bu kimi hallarda Agentlik təminat verməyi öz öhdəsinə götürür.

Agentliyin maliyyələşdirilmə mənbəyi üzv olan ölkələrin üzvlük haqqlarından ibarət Əsas Kapital hesab olunur.

d. İnvestisiya Mübahisələrinin Tənzimlənməsi üzrə Beynəlxalq Mərkəz (İMTBM). Bu Mərkəz 1966-cı ildə yaradılmışdır. Dünya bankı qrupuna daxildir. 2003-cü ildə 139 ölkə tərəfindən özündə birləşdirir. Bu vaxta qədər 129 mübahisəli məsələnin (arbitraj) həllinə baxılmışdır.

Mərkəz əsasən xarici investisiyaların artımını stimullaşdırır, onların beynəlxalq tənzimlənmə mexanizminə malikdir, investisiyaların üzrə mübahisələrin həllini arbitraj yolu ilə həyata keçirir.

Odu ki, investisiya barədə bir çox beynəlxalq razılaşmalar bu mərkəzin arbitraj yolu ilə araşdırmalarına arxalanırlar.

Bu mərkəz arbitraj hüququ və qanunvericiliyi (xarici investisiyanın tənzimlənməsi barədə) sahəsində tədqiqat ilə və hesabləri ilə də məşğul olur.

3. Beynəlxalq Hesablaşmalar Bankı (BHB)

Dünya miqyasında valyuta sisteminin tənzimlənməsində BHB böyük rola malikdir. Bu Bank Dünya Bankı və BVF-dən də ayrılaraq yaranmışdır. Deməli daha köhnə maliyyə qurumu hesab edilir.

BİB 1930-cu ildə Bazeldə (İsveçrədə) (Niderlandda-Haaqada) 6 ölkənin razılığı əsasında yaradılmışdır (Belçika, Böyük Britaniya, Almaniya, İtaliya, Fransa və Yaponiya). Faktiki olaraq bu bank həmin ölkələrin mərkəzi bankları tərəfindən yaradılmışdır. Bunlarla yanaşı burada ABŞ-nin bəzi xüsusi kommersiya bankları da iştirak etmişlər. ABŞ-in federal ehtiyat bankı, Nyu-Yorkun federal ehtiyat bankı bu bankın işində yaxından iştirak edir. Dünya bankı və BVF-dən fərqli olaraq burada ABŞ deyil, **Avropa ölkələri liderlik edir**. Səhim kapitalının çoxu Avropa dövlətlərinin iri mərkəzi banklarına məxsusdur.

1931-1932-ci illərdə yenidən Avropa dövlətlərinin 19 mərkəzi bankı bu banka birləşmişdir. 2001-ci ilin axırlarına həmin bankın tərkibində 50-yədək bank səs hüququna malikdirlər. Bunlar aşağıdakı dövlətlərin mərkəzi banklarından və yaxud maliyyə qurumlarından ibarətdir:

Argentina	İspaniya	S.Ərəbistanı
Avstraliya	İtaliya	Sinqapur
Avstriya	Kanada	Slovakiya
Belçika	Çin	Sloveniya
Bolqarıstan	Koreya	ABŞ
Bosniya və	Latviya	Tailand
Hersoqovina	Litva	Türkiyə
Braziliya	Makedoniya	Filippin
Böyük Britaniya	Malayziya	Fransa
Macarıstan	Meksika	Xorvatiya
Almaniya	Niderland	Çexiya
Yunanıstan	Norveç	İsveç
Hon-Konq	Polşa	İsveçrə
Danimarka	Portuqaliya	Estoniya
Hindistan	Rumıniya	Yuqoslaviya
İrlandiya	Rusiya	C.Afrika

Bu bank səhmdar cəmiyyəti hüququna malikdir, öz səhmlərini buraxmaq hüququ almışdı. Lakin Haaqa razılığına əsasən Beynəlxalq təşkilat kimi Beynəlxalq hüquq normaları

qanunlarında fəaliyyət göstərir.

Bankın İsveçrədə yerləşməsinə baxmayaraq o, Bazelin tələb edilmir və Bazelin federal qanunçuluğuna əsaslanmır.

BİB-nin yaradılmasında və fəaliyyətində əsas məqsəd aşağıdakılardan ibarətdir:

mərkəzi banklar arasında əməkdaşlığın inkişafına tövəqül etmək;

beynəlxalq maliyyə əməliyyatlarının təmin edilməsini həyata keçirmək;

üzv olan tərəflər arasında ehtibarlı hüququ şəxs kimi qoruyub saxlamaq və s.

Bu məqsədlə də bank mərkəzi bankların təqdimatına əsasən müəyyən əməliyyatlar aparır, qızılın alınıb-satılması, mübadilə edilməsi, saxlanması, eləcə də xarici valyutaların müqəvətlə kağızların alınıb-satılmasını həyata keçirir.

Bütün bunlar üçün bu bank mərkəzi banklardan cari hesablara və əməliyyat vəsait qəbul edir, onların qısa müddətli maliyyələşməsinə həyata keçirir.

BİB-in ali orqanı səhmdarların ümumi iclası hesab edilir. Aydındır ki, ancaq mərkəzi bankların nümayəndələrinin iştirakı ilə hər il çağırılan yığıncaqlar keçirilir. Səslərin qədəri müqavilə vaxtı ayrılan vəsaitin həcminə görə müəyyən edilir. Hər dəfə müqavilə vaxtı sahib olduğu səhmlərin həcmi rol oynayır. Hər il ümumi yığıncaq Bankın maliyyə hesabatını təsdiq edir. **Bankın idarə edilməsi direktorlar şurası** tərəfindən həyata keçirilir. Direktorlar Şurası **13 mərkəzi bankın** idarə müdiri tərkibində müəyyən edilir. Demək olar ki, yarandığı dövrdən BİB-in işində mütərəqqi təkmilləşdirmələr həyata keçirilir.

Bank geniş miqyasda maliyyə üzrə tədqiqat işləri aparır. Maliyyə-kredit müəssisələrinin fəaliyyətinə nəzarət etmək üçün "**Bank nəzarəti üzrə Bazel komitəsi**" yaradılmışdır.

Beynəlxalq və daxili ödəniş və hesablaşma sisteminin təkmilləşdirilməsi və ehtibarlı olması tədbirləri hazırlamaq məqsədilə "**Ödəniş və hesablaşma sistemi üzrə Komitə**"

fəaliyyət göstərir. Dünya maliyyə bazarını qısa və uzun müddətə təhlil etmək üçün "**Qlobal Maliyyə sistemi üzrə komitə**" mövcuddur.

Beləliklə Dövlətlərarası Beynəlxalq İnstitut kimi BHB-in tənzimləyici rolu ardıcıl olaraq genişlənməmişdir.

1960-cı illərdən BHB Avropa valyuta sisteminin sabitliyinin saxlanması üçün müxtəlif razılaşmaların, danışıqların mərkəzinə çevrilmişdir.

1970-ci illərdən bu bank avropa valyuta əməkdaşlığı fondu vəsaitini özündə saxlayır və Avropa valyuta sistemi daxilində valyuta kursunun sabitliyinə kömək edir.

1982-ci ildən BVF-dən kredit almaq istəyən ölkələrin banklarına müəyyən müddət üçün təminat verməyi və lazım gəldikdə kredit verməyi öz öhtəsinə götürmüşdür. Belə bir krediti Macarıstan, Meksika, Braziliya, Argentina, Yuqoslaviya götürmüşlər.

BHB – **Avropa Kömür-Polad Birliyinin, Avropa İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının, Avropa valyuta institutunun** agentliyi rolunu oynayır və beynəlxalq valyuta Klirinqləri (dövlətlərarası bankların nəqdsiz əməliyyatlarında) vasitəçisi kimi çıxış edir.

Bank mərkəzi bankların müdirlərinin ardıcıl görüşlərini təşkil edir və bununla da dünya valyuta və kredit siyasətinin əlaqələndirilməsinə yardım göstərir.

Bank BVF və Dünya bankı ilə yaxından əlaqə saxlayır.

Faktiki olaraq BHB beynəlxalq valyuta-kredit təşkilatına çevrilmişdir.

1998-ci ildən BHB və "bank nəzarəti üzrə Bazel Komitəsi"nin birgə gücü ilə "**Maliyyə Sabitliyi İnstitutu**" yaradılmışdır. Bu institut vasitəsi ilə dünya maliyyə sisteminin yaxşılaşdırılması və möhkəmləndirilməsinə köməklik göstərilir.

1998-ci ildə "Maliyyə sabitliyi forumu" (Mərkəzi) yaradılmışdır. Bu mərkəz vasitəsi ilə beynəlxalq maliyyə institutlarının, maliyyə bazarlarının, mərkəzi bankların agentlərinin tənzimlənməsi həyata keçirilir.

4. Paris Klubu

Kreditlər ölkəsi adlanan **Paris Klubu** iqtisadi ədəbiyyatında "Onluqlar ölkəsi" kimi də vurğulanır. Bu Klubun yaradılması 1956-cı ildə Argentinanın xarici borc böhranı ilə əlaqədardır. Bu dövlətlərarası təşkilat **1961-ci ildə** Beynəlxalq valyuta fondu Müdirlər Şurasının qərarı ilə **Parisdə** yaradılmışdır.

ABŞ, İngiltərə, Fransa, Yaponiya, Almaniya, İtaliya, Belçika, Niderland və İsveç nümayəndələri imzaladıqdan sonra **1962-ci ilin** oktyabrından bu müqavilə qüvvəyə minmişdir.

1964-cü ildən **Kanada**, 1982-ci ildən isə **İsveçrə** həmin qrupa daxil olmuşdur. Hazırda 19 dövlət daxildir. 1997-ci ildə **Portoqal** da bura daxil olmuşdur. Üzv olan ölkələrin Maliyyə nazirləri növbə ilə klubun sədri seçilir.

Bu qrupun ilkin Kredit fondu **6 mlrd. dollar** təşkil edirdi.

Sonralar bu vəsait bir neçə dəfə artmışdı. Bu qrupun yaradılmasının əsas məqsədi BVF-in valyuta-kredit ehtiyatlarını artırmaqdan ibarətdir.

"**Onluqlar qrupu**" o qədər də müntəzəm fəaliyyət göstərmir. Bura üzv olan ölkələrin maliyyə nazirləri, mərkəzi bankların idarə müdirləri, İsveçrə bankının prezidenti İƏ və Həmin Baş Katibi, Aİ Komissiyasının sədr müavini və digər vəzifəli şəxslərin iştirakı ilə yığıncaqlar keçirirlər. Yığıncaqlar çox məxvi keçirilir.

Faktiki olaraq demək olar ki, bu qrup Qərb ölkələrinin valyuta-maliyyə çətinliklərini aradan qaldırmağa və BVF-in siyasətinə köməklik göstərir.

Qeyd etmək lazımdır ki, BVF-in bir çox qərarları, o cümlədən valyuta kursunun müəyyən edilməsi, BVF-in qızıl ehtiyatının satışı, borc və kredit verilməsi şərtlərinin müəyyən edilməsi və s. bu qrupun təsdiqindən sonra qəbul edilir. Bütün bunlarla yanaşı son vaxtlar 7-lər ölkəsinin iqtisadi məsələlərə dair apardığı danışıqlar həmin qrupun rolunu nisbətən azaltmışdır.

London Klubu

Bəzi Kommersiya bankları Paris klubunun təcrübəsindən istifadə edərək hər hansı bir ölkənin xarici borclarının bu və ya digər formada tənzimlənməsi məqsədi ilə belə bir razılığa gəlmişlər. London Klubuna 400-ə qədər böyük xüsusi kredit institutu daxildir. Bu klub 1980-ci illərin əvvəllərində yaranmışdı. Bu klub da BVF ilə yaxından əlaqə saxlayır. Paris klubuna nisbətən London klubu ilə müəyyən əlaqə yaradılması, danışıq aparılması daha çətindir. Çünki bunun üzvləri demək olar ki, tamamı ilə xüsusi banklardan ibarətdir.

VI FƏSİL

IQTİSADI ƏMƏKDAŞLIQ VƏ İNKİŞAF TƏŞKİLATI – İƏ VƏ İT

- 1. *İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının yaradılması zəruriliyi.*
- 2. *İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının əsas idarəçilik qurumları.*

1. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının yaradılması zəruriliyi

BIM-in hərtərəfli tənzimlənməsi sistemində 1960-1970-ci illərdə yaradılmış ən böyük beynəlxalq iqtisadi təşkilatlardan biri də iqtisadi əməkdaşlıq və inkişaf təşkilatıdır. Bu təşkilat BIM-in tərkib hissəsinə daxil olmasa da hər halda onun əsas prinsipləri çərçivəsində fəaliyyət göstərir. Bu təşkilat beynəlxalq dövlətlərarası iqtisadi təşkilatdır.

Qeyd etməliyik ki, hələ **1948-ci ildə "Marşal planının"** müddəalarının həyata keçirilməsinə köməklik göstərilməsi məqsədilə **Avropa iqtisadi əməkdaşlığı təşkilatı** yaradılmışdır. Bu təşkilat ABŞ-ın köməkliyi əsasında Avropa dövlətləri iqtisadiyyatının ikinci dünya müharibəsindən sonrakı dövrdə bərpa edilməsi işlərinin həyata keçirilməsi məsələlərini öyrənmədi. Bir müddətdən sonra bu təşkilatın fəaliyyətinin genişləndirilməsinə obyektiv zərurət yaranmışdı. **Dünyada sabit iqtisadi artımın təmin edilməsi, beynəlxalq ticarətin genişlənməsinə şərait yaradılması, inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi inkişafına köməklik göstərilməsi və bu kimi digər problemlərin tədqiq edilməsi tələb olunurdu.** Belə dünyəvi problemlər Avropa iqtisadi əməkdaşlıq təşkilatı çərçivəsindən kənara çıxırdı. Odur ki, elə siyasi, hüquqi və iqtisadi baxımdan bu təşkilatın bazası əsasında başqa təşkilat

turizm üzrə; dəniz nəqliyyatı üzrə;

beynəlxalq investisiya və çoxmillətli müəssisə yaradılmasına dair; enerji siyasəti; elmi və texnoloji siyasət; kompüterləşdirmə və kommunikasiya; təhsil işləri üzrə, işçi qüvvəsi və sosial siyasət məsələləri üzrə dövlət idarəçiliyi məsələlərinə dair;

ətraf mühitin mühafizəsi üzrə; kənd təsərrüfatı üzrə; balıqçılığa dair; əmtəələr üzrə və s.

Deməli, həmin təşkilatın bütün işləri praktiki olaraq bu komitələr tərəfindən həyata keçirilir. Məhz komitələr üzv olan ölkələrin ümumi iqtisadi siyasətini müəyyən edirlər.

onların iqtisadi və maliyyə vəziyyətlərini izləyirlər;

bu ölkələr barədə hər il iqtisadi yekun məlumatları hazırlayırlar;

iqtisadi proseslərin beynəlxalq dövlətlərarası tənzimlənməsi problemləri üzrə təkliflər hazırlayırlar;

inkişaf etməkdə olan ölkələrə borc verilməsi, subsidiya ayrılması və digər maliyyə vəsaiti verilməsi, texniki köməklik göstərilməsi barədə üzv olan ölkələrin hökumətlərinə məsləhət xidmətləri göstərirlər.

İƏ və İT öz fəaliyyətində daha hərtərəfli işlər görmək üçün müəyyən mərkəzlər də yaratmışdır. Bunlardan:

1. **1962-ci ildə yaradılmış inkişaf mərkəzi.** Bu mərkəz üzv olan ölkələrin iqtisadi inkişafa dair bilik və təcrübələrinin birləşdirir, iqtisadi yardım barədə ümumi siyasət hazırlayıb həyata keçirir. Bütün üzv olan ölkələr həmin mərkəzin də üzvüdürlər.

2. **1968-ci ildə yaradılmış təhsil sahəsində tədqiqat və yenilik mərkəzi.** Bu mərkəz isə təhsil sahəsində tədqiqat və yeniliyin artırılması işlərinə yardım edir.

3. **1990-cı ildə yaradılmış Avropa dövlətlərinin keçid iqtisadiyyatı ölkələri ilə əməkdaşlıq mərkəzi.** Bu mərkəzin əsas məqsədi İƏ və İT ilə Şərqi Avropa ölkələrinin əlaqələrini artırmaqdır.

Bu mərkəz hazırda iki istiqamətdə iş aparır.

1. Təşkilatın işində bir qrup ölkələrin açıq iştirakı proqramını həyata keçirir – bura 13 ölkə daxildir:

Albaniya, Bolqarıstan, Macarıstan, Qazaxıstan, Latviya, Litva, Monqolustan, Rumınyaya, Rusiya, Slovakiya, Sloveniya, Ukrayna, Estoniya

2. **Müvafiq razılıqlarla həmin təşkilatla əlaqə yaratmaq** üçün digər ölkələr üçün proqram. Mərkəz bir çox problemlər üzrə, o cümlədən – iqtisadi inkişafda quruluş dəyişikliyi etmək, rəqabət, əmək bazarı, banklar və sosial siyasət, bank işi və maliyyə sistemi, vergi qoyma, ticarət, investisiya, sənaye, kənd təsərrüfatı, energetika, təhsil, ətraf mühit, statistika və ya bu kimi sahələrin problemləri barədə qərarlar keçirir, kadrlar hazırlayır.

İƏ və İT bir çox beynəlxalq təşkilatlarla rəsmi əlaqə saxlayır. Bunlardan – Beynəlxalq Əmək Təşkilatı – BƏT; İT-UNESCO; BVF; ÜTT və s. qeyd etmək olar.

Bu təşkilatın maliyyələşdirmə fəaliyyəti üzv olan ölkələrin ümumi gəlir haqqı hesabına həyata keçirilir. İƏ və İT-in şurası 1993-cü ildə bu təşkilata yeni üzvlərin qəbul edilməsi barədə qərar qəbul etmişdir. İqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq bu təşkilata qoşulmaq imkanları artmışdır. Üzv olan ölkələrin sayının artması isə onun vəzifələrinin genişləndirilməsinə zəmin yaratmışdır.

Bu təşkilat çərçivəsində mövcud olan ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi, elmi tədqiqatların və təhsilin genişləndirilməsi, maliyyə sabitliyi barədə öhtəçilik götürülmüşdür. İƏ və İT – üzvlərinin daxili və xarici siyasətlərinin koordinasiya edilməsi beynəlxalq sazişə əsaslanır.

BİM-in hərtərəfli tənzimlənməsi işində bu təşkilatın qəbul etdiyi qərarlardan biri kimi kapitalın beynəlxalq hərəkətinin koordinasiya edilməsi aktı da böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İƏ və İT öz fəaliyyətində 40-dan artıq hüquqi qərar və 100-dən artıq təklif, bəyannamə və razılaşmalar həyata keçiribdir.

turizm üzrə; dəniz nəqliyyatı üzrə;

beynəlxalq investisiya və çoxmillətli müəssisə yaradılmasına dair; enerji siyasəti; elmi və texnoloji siyasət; kompüterləşdirmə və kommunikasiya; təhsil işləri üzrə, işçi qüvvəsi və sosial siyasət məsələləri üzrə dövlət idarəçiliyi məsələlərinə dair;

ətraf mühitin mühafizəsi üzrə; kənd təsərrüfatı üzrə; balıqçılığa dair; əmtəələr üzrə və s.

Deməli, həmin təşkilatın bütün işləri praktiki olaraq bu komitələr tərəfindən həyata keçirilir. Məhz komitələr üzv olan ölkələrin ümumi iqtisadi siyasətini müəyyən edirlər.

onların iqtisadi və maliyyə vəziyyətlərini izləyirlər;

bu ölkələr barədə hər il iqtisadi yekun məlumatları hazırlayırlar;

iqtisadi proseslərin beynəlxalq dövlətlərarası tənzimlənməsi problemləri üzrə təkliflər hazırlayırlar;

inkışaf etməkdə olan ölkələrə borc verilməsi, subsidiya ayrılması və digər maliyyə vəsaiti verilməsi, texniki köməklik göstərilməsi barədə üzv olan ölkələrin hökumətlərinə məsləhət xidmətləri göstərirlər.

İƏ və İT öz fəaliyyətində daha hərtərəfli işlər görmək üçün müəyyən mərkəzlər də yaratmışdır. Bunlardan:

1. **1962-ci ildə yaradılmış inkışaf mərkəzi.** Bu mərkəz üzv olan ölkələrin iqtisadi inkışafa dair bilik və təcrübələrinin birləşdirir, iqtisadi yardım barədə ümumi siyasət hazırlayıb həyata keçirir. Bütün üzv olan ölkələr həmin mərkəzin də üzvüdürlər.

2. **1968-ci ildə yaradılmış təhsil sahəsində tədqiqat və yenilik mərkəzi.** Bu mərkəz isə təhsil sahəsində tədqiqat və yeniliyin artırılması işlərinə yardım edir.

3. **1990-cı ildə yaradılmış Avropa dövlətlərinin keçid iqtisadiyyatı ölkələri ilə əməkdaşlıq mərkəzi.** Bu mərkəzin əsas məqsədi İƏ və İT ilə Şərqi Avropa ölkələrinin əlaqələrini artırmaqdır.

Bu mərkəz hazırda iki istiqamətdə iş aparır.

1. Təşkilatın işində bir qrup ölkələrin açıq iştirakı proqramını həyata keçirir – bura 13 ölkə daxildir:

Albaniya, Bolqarıstan, Macarıstan, Qazaxıstan, Latviya, Litva, Monqolustan, Rumınyaya, Rusiya, Slovakiya, Sloveniya, Ukrayna, Estoniya

2. **Müvafiq razılıqlarla həmin təşkilatla əlaqə yaratmaq** üçün digər ölkələr üçün proqram. Mərkəz bir çox problemlər üzrə, o cümlədən – iqtisadi inkışafda quruluş dəyişikliyi etmək, rəqabət, əmək bazarı, banklar və sosial siyasət, bank işi və maliyyə sistemi, vergi qoyma, ticarət, investisiya, sənaye, kənd təsərrüfatı, energetika, təhsil, ətraf mühit, statistika və ya bu kimi sahələrin problemləri barədə qanunlar keçirir, kadrlar hazırlayır.

İƏ və İT bir çox beynəlxalq təşkilatlarla rəsmi əlaqə saxlayır. Bunlardan – Beynəlxalq Əmək Təşkilatı – BƏT; İT-NEKO; BVF; ÜTT və s. qeyd etmək olar.

Bu təşkilatın maliyyələşdirmə fəaliyyəti üzv olan ölkələrin üsluk haqqı hesabına həyata keçirilir. İƏ və İT-in şurası 1993-cü ildə bu təşkilata yeni üzvlərin qəbul edilməsi barədə qərar qəbul etmişdir. İqtisadi inkışaf səviyyəsindən asılı olmayaraq bu təşkilata qoşulmaq imkanları artmışdır. Üzv olan ölkələrin sayının artması isə onun vəzifələrinin genişləndirilməsinə zəmin yaratmışdır.

Bu təşkilat çərçivəsində mövcud olan ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi, elmi tədqiqatların və təhsilin genişləndirilməsi, maliyyə sabitliyi barədə öhtəçilik götürülmüşdür. İƏ və İT – üzvlərinin daxili və xarici siyasətlərinin əlaqələndirilməsi beynəlxalq sazişə əsaslanır.

BİM-in hərtərəfli tənzimlənməsi işində bu təşkilatın qəbul etdiyi qərarlardan biri kimi kapitalın beynəlxalq hərəkətinin tənzimlənilməsi aktı da böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İƏ və İT öz fəaliyyətində 40-dan artıq hüquqi qərar və 100-dən artıq təklif, bəyannamə və razılaşmalar həyata keçiribdir.

Son dövrlərdə xarici investisiya sahəsində də çoxtərəfli razılıqlar işlənilib hazırlanmışdır. Bu sahədə hüquqi tənzimləmə sənədləri işlənmişdir.

İlk addım 1976-cı ildə atılmışdır. Həmin ildə "Birbaşa Xarici İnvestisiya əməkdaşlığı barədə çoxtərəfli və regional alətlər" adlı sənədə müəyyən yeniliklər edilmişdir. İnvestorlar və investisiya qəbul edən ölkələr üçün ədalətli rəqabət şəraiti yaradılması müəyyənləşdirilmişdir.

Beləliklə, 1995-ci ildən İƏ və İT çərçivəsində investisiya üzrə çoxtərəfli əlaqələr, investisiyanın liberallaşdırılması və onun qorunması mexanizmi genişlənir.

İƏ və İT çərçivəsində **"Beynəlxalq energetika agentliyi"** və **"Nüvə enerjisi üzrə agentlik"** də yaradılmışdır.

VII FƏSİL

BMT-NİN SƏNAYENİN İNKİŞAFI TƏŞKİLATI (SİT) (UNIDO)

1. *Sənayenin İnkişafı*
 1. *Təşkilatının yaradılması*
 2. *Sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Əməkdaşlıq Təşkilatı*

1. Sənayenin İnkişafı Təşkilatının yaradılması

Sənayenin İnkişafı Təşkilatı (UNIDO) Baş məclisin qərarı ilə 1966-cı ildə yaradılmışdır. 1985-ci ildən BMT-nin üzvləşdirilmiş müəssisəsi hesab olunur. İqamətgahı Vyana şəhəri (Avstriya) – 170 ölkəni özündə birləşdirir.

Bu təşkilatın aşağıdakı qurumları fəaliyyət göstərir:

Baş Konfrans:

Sənayenin inkişafı üzrə şura;

Katiblik; Baş direktor; yerlərdə SİT-in nümayəndəliyi. Bunlarla yanaşı proqramlar və büdcə üzrə, eləcə də texniki təməllər də köməkçi qurum kimi fəaliyyət göstərirlər.

Baş konfrans 2 ildə bir dəfə növbəti sesiya keçirir. Sesiya təşkilatın işinin əsas prinsiplərini və siyasətini müəyyən edir, bütçəni təsdiq edir və maliyyə ehtiyatlarının istifadəsi üzərində nəzarəti həyata keçirir.

Sənayenin İnkişafı Şurası – 53 üzvdən ibarətdir. Bunun 33-ü inkişaf etməkdə olan ölkələrin, 15-i inkişaf etmiş ölkələrin, 5-i isə keçid iqtisadiyyatı ölkələrinin nümayəndələridirlər.

Şura: Təşkilatın öz məqsədinə çatmaq barədəki siyasətini və prinsiplərini işləyib hazırlayır; bu prinsiplərin həyata keçirilməsi üçün təkliflər hazırlayır; təşkilatın fəaliyyət proqramına baxır və onu qəbul edir; BMT – sisteminin sənayenin inkişafı barədəki fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi məsələlərini

müzakirə edir; təşkilatda olan ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsi üzərində nəzarəti həyata keçirir.

Beləliklə nəticə etibarilə təşkilatın fəaliyyəti barədə hər il məruzə hazırlayıb **İqtisadi və Sosial Şura** vasitəsilə BMT-nin Baş Məclisinə təqdim edir. Beləliklə, SİT-in əsas məqsədi:

- BMT – sistemində sənayenin inkişafı üzrə koordinasiya rolunu həyata keçirir;

- Qlobal miqyasda regional, milli və eləcə də sahəvi səviyyədə sənayenin inkişafına və əməkdaşlığa köməklik göstərir;

- İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə təbii ehtiyatların işlənilməsi üçün hazırlanması və infrastrukturunun inkişafı da daxil olmaqla onların sənayeləşdirilməsinə köməklik göstərir;

- Keçid iqtisadiyyatı ölkələrində və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə iqtisadiyyatın quruluşunun yeniləşdirilməsində və özəlləşdirmədə onlara köməklik göstərir;

- Bəzi proqramların həyata keçirilməsində inkişaf etməkdə olan ölkələrə texniki yardım göstərir.

Həmin təşkilat öz fəaliyyətində aşağıdakı istiqamətlərdə üstünlük verir:

- İEOÖ-rin sənayeləşdirilməsində iştirak edir;

- Afrika ölkələrinin sənayeləşdirilməsini daha ön plana çəkir;

- İEOÖ-də müasir istehsal metodlarının, proqramlaşdırma və idarəçiliyin həyata keçirilməsinə köməklik göstərir;

- Texniki informasiyaların yayılmasına, təbii ehtiyatlardan səmərəli istifadə edilməsinə, milli kadrlar hazırlanmasına, müəyyən sənaye layihələri üçün maliyyə vasitələri cəlb edilməsinə köməklik göstərir;

- Sənaye avadanlıqları göndərmək yolu ilə İEOÖ-yə maddi və maliyyə yardımı ilə hərtərəfli texniki köməklik göstərir. Onlara mühəndis-məsləhət və texnoloji xidməti göstərir.

Aşağıdakı sahələr üzrə texniki əməkdaşlıq həyata keçirilir:

- yeyinti, gön-dəri, parça və ağac emalı sahələri üzrə;

- kimya sənayesində – biotexnologiya, su ehtiyatlarının idarə edilməsi – əczaçılıq, inşaat materialları, üzvü kimya və

elektronika sahələri üzrə;

- maşınqayırma sahələrindən – elektronika, metalemalı və plastik istehsalı, kənd təsərrüfatı maşınqayırması sahələri üzrə;

- yeni texnologiyalar barədə informasiya verməklə beynəlxalq miqyasda sənaye üzrə əməkdaşlıq edilməsinə köməklik göstərir;

- sənaye obyektlərinin inşa edilməsində ekspertlər və məsləhətçilər göndərilməsi yolu ilə texniki yardım edir;

Bu təşkilat çərçivəsində **sənaye və texnoloji məlumat bankı** fəaliyyət göstərir.

Bu bank da texniki məlumatların toplanmasında, sistemləşdirilməsində və sorğu əsasında yerlərə göndərilməsində iştirak edir.

UNIDO çərçivəsində İEOÖ-rin inkişaf proqramları sırasında aşağıdakı proqramları fərqləndirmək olar:

- 1993-2002-ci illəri əhatə edən onillikdə Afrika sənayesinin inkişafı;

- Ortaşərq ölkələri və ASOR-u ölkələrində sənayenin inkişafına dair xüsusi proqram;

- Latın Amerikası və Karib hövzəsi ölkələrində sənayenin inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə regional əməkdaşlıq proqramı;

- Daha az inkişaf etmiş 47 ölkənin sənayeləşdirilməsi proqramı.

- Sənayenin inkişaf etdirilməsi prosesində qadınların iştirakı proqramı;

- UNIDO xarici investisiyanın artırılması və texnologiya verilməsində də ciddi iş aparır. Bu məqsədlə xüsusi büro fəaliyyət göstərir.

İnvestisiyaya stimül yaradar belə ixtisaslaşdırılmış bürolar **Atakada, Kölnə, Milanda, Parisdə, Seulda, Tokioda, Vyanada, Varşavada, Vaşinqtonda və Sürixdə** fəaliyyət göstərir.

UNIDO çərçivəsində beynəlxalq Komissiya təcrübəsinin tətbiq edilməsi üzrə elmi-tədqiqat işləri də aparılır. UNIDO Sənaye və Texnoloji İnformasiya Bankı ilə birlikdə

İNTİBNET vasitəsilə sənaye, biznes texnologiya məsələləri barədə hərtərəfli məlumat yayılmasını həyata keçirir.

2. Sənaye Mülkiyyətinin Mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Əməkdaşlıq Təşkilatı

Sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi problemi beynəlxalq əməkdaşlıq sistemində əsas yerlərdən birini tutur. Bu problemə əsasən beynəlxalq təşkilatlar və ilk növbədə «**Ümumdünya intellektual mülkiyyəti təşkilatı**» (BOİS) vasitəsilə həyata keçirilir. Bununla yanaşı sənaye mülkiyyətinin hərtərəfli tənzimlənməsində ikitərəfli, çoxtərəfli razılaşmalar və eləcə də ərazi üzrə bəzi təşkilatlar da mühüm əhəmiyyət kəsb edirlər.

Məlumdur ki, son dövrlərdə elmi-texniki inqilabın inkişafı ilə elmdə, texnikada, istehsalatda və bütün digər sahələrdə bir çox yeni nailiyyətlər əldə edilmişdir. Beləliklə, mülkiyyət hüququna malik olma obyektləri artmışdır. Buradan da sənayenin və hüquqların qorunması zərurəti meydana çıxmışdır.

Deməli bu təşkilat yaradıcı əmək nəticələrinin mülkiyyət hüququnun qorunmasında yeganə əlaqələndirici bir beynəlxalq mərkəzdir.

ÜİMT – universal beynəlxalq bir təşkilat olub. İntellektual və sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi üzrə dövlətlərarası beynəlxalq əməkdaşlığın bütün tərəflərini özündə əks etdirir.

Bu təşkilat BMT-nin ixtisaslaşdırılmış müəssisəsi olmaqla xüsusi statusa malikdir. ÜİMT – BMT-nin digər ixtisaslaşdırılmış təşkilatları olan UNİDO, ÜNKİTAD və UTT ilə yaxından əməkdaşlıq edir. Bununla yanaşı, bu təşkilatların mövcudluğu onun vəzifələrini məhdudlaşdırır.

Burada intellektual mülkiyyət dedikdə Sənaye mülkiyyəti və müəlliflik hüququnun obyektini nəzərdə tutulur. Hər cür ixtiralar, faydalı modellər, sənaye nümunələri, əmtəə nişanələri, xidmət nişanələri, firma adlanmaları sənaye mülkiyyətinə aid edirlər.

Bu sahədə həyata keçirilən əməkdaşlıq elmi-texniki sahədə – **patentlərin, lisenziyaların, Nou-Xaunun kəşfə məxsus olmasını əsas götürür.**

Patent hüququ və sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sahəsində bir çox beynəlxalq razılaşmalar olmuşdur. Bunlardan: «sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi» üzrə **Paris razılaşması (1883)**, bu Paris sazişi adlanmışdır; yenə **1883-cü ildə «Əmtəələrin mənşələri üzrə saxtakərliyə qarşı mübarizə»** barədə **Madrid razılaşması; 1886-cı ildə isə İsveçrənin paytaxtı Bern şəhərində** Beynəlxalq konfransda ədəbiyyat və incəsənət əsərləri üzrə mülkiyyət hüququnun qorunması barədə beynəlxalq razılaşma əldə edilmiş və Bern sazişi adlandırılmışdır; **1891-ci ildə «Əmtəə Nişanələri»** barədə də Madrid razılaşması; **1925-ci ildə sənaye nümunələri və modelləri barədə Haaqa razılaşması; 1957-ci ildə** yenə Fransada əmtəə və xidmətlərin təsnifatı barədə razılaşma; **1958-ci ildə** Əmtəələrin mənşələri haqqında məlumatların qorunmasına dair **Lissabon (Portuqaliya)** razılaşması; **1968-ci ildə** İsveçrədə «sənaye nümunələri və modellərin beynəlxalq təsnifatı» barədə **Lokarn razılaşması; 1970-ci ildə** Vaşinqtonda diplomatik konfransda «beynəlxalq sənayenin sistem halına salınması barədə patent kooperasiyası» müqaviləsi bağlanmışdır; **1971-ci ildə** Beynəlxalq patent təsnifatı müqaviləsi; **1973-cü ildə «Əmtəə nişanələrinin elementlərinin Beynəlxalq təsnifatı»** barədə Vyana (Avstriya) müqaviləsi və bu kimi rəsmi sənədləri qeyd etmək olar.

Beləliklə **1967-ci ildə İsveçin paytaxtı Stokolm şəhərində Paris və Bern sazişləri** iştirakçısı dövlətlərinin konfransı olmuşdur. Konfransda «Ümumdünya intellektual mülkiyyəti təşkilatının» yaradılmasına dair saziş bağlanmışdı. Konfransda 31 dövlət iştirak etmişdir. Müqavilə 1970-ci ildən qüvvədə olmuşdur. 1974-cü ildən isə həmin təşkilat BMT-nin ixtisaslaşdırılmış müəssisəsi hesab edilir.

İdarəetməgahı Cenevrədədir (İsveçrə). 160-a qədər dövləti təmsil edir.

VIII FƏSİL

ƏRZAQ VƏ KƏND TƏSƏRRÜFATI TƏŞKİLATI – Ə VƏ KTT (FAO)

1. *Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının yaradılmasının zəruriliyi.*
2. *Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının quruluşu.*
3. *Beynəlxalq kənd təsərrüfatının inkişafı fondu.*

1. Ərzaq və kənd təsərrüfatı təşkilatının yaradılmasının zəruriliyi

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı – sisteminin ixtisaslaşdırılmış bir müəssisəsi – təşkilatı hesab edilir. 1945-ci ildə yaradılıb, İqamətgahı Romadadır (İtaliya). Hazırda 174 ölkəni və AL-ni özündə birləşdirir. Bu təşkilatın əsas məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir:

- Kənd təsərrüfatı məhsullarının, meşə təsərrüfatının, balıqçılıq məhsullarının və bütünlükdə ərzaq məhsulları istehsalı, emalı, satışı və bölgüsünü təkmilləşdirmək;
- Aclığın ləğv edilməsinə yardım etmək və qida məhsullarının keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq;
- Kənd təsərrüfatına kapital qoyuluşunun artmasına, inkişaf etməkdə olan ölkələrə texnologiya verilməsinə, kənd təsərrüfatında elmi-tədqiqat işlərinin aparılmasına kömək etmək;
- Texniki köməklik göstərmək və texniki əməkdaşlıq proqramının həyata keçirilməsinə yardım etmək;
- Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı, balıqçılıq və digər sahələrdə investisiya layihələri hazırlanmasında inkişaf etməkdə olan ölkələrə köməklik göstərmək;
- Kənd təsərrüfatının planlaşdırılması və digər iqtisadi

siyasət məsələlərində məsləhətverici köməkliklər göstərmək. Bütün bu kimi məqsəd və vəzifələri həyata keçirmək üçün bu təşkilat müxtəlif istiqamətlərdə fəaliyyət göstərməli olur.

Burada:

1. Sabit inkişaf strategiyasına nail olmaq üçün təbii ehtiyatların səmərəli istifadə edilməsinə köməklik göstərir.

2. Kənd yerlərində yeni enerji mənbələrinin mənimsənilməsinə kömək edir.

3. İqtisadi siyasət və plandaşdırma məsələlərində xidmət məsləhətlər verilməsi üçün FAO üzvlərini maliyyələşdirir.

4. BMT-nin inkişaf proqramı olan PROON ilə kənd rayonlarını, eləcə də hökumətə texniki əməkdaşlığa köməklik göstərir.

5. Investisiya layihələri və inkişaf proqramları hazırlanmasında milli hökumət və digər təşkilatlarla əməkdaşlıq edir.

6. Ərzaq məhsulları üzrə hər nəfər üçün normativlər tərtiblənməsində Ümumdünya səhiyyə təşkilatı ilə (1962-ci ildə yaradılıb) əməkdaşlıq edir.

FAO öz fəaliyyəti dairəsində daha aktual problemlər barədə beynəlxalq konfranslar keçirir. **1974-cü ildə Ümumdünya "Ərzaq Konfransı"; 1979-cu ildə "Aqrar islahatı və kənd təsərrüfatının inkişafı barədə Ümumdünya Konfransı"; 1984-cü ildə "Balıq ehtiyatlarının inkişafı və səmərəli istifadə edilməsi üzrə" Ümumdünya Konfransı; 1974-cü ildə – "Qida üzrə" (Ümumdünya səhiyyə təşkilatı ilə birlikdə) Ümumdünya Konfransı; 1996-cı ildə – "Ərzaqla təmin olunma üzrə" Ümumdünya zirvə görüşü və bu kimi Beynəlxalq tədbirləri misal çəkmək olar.**

8. Kənd təsərrüfatının, kənd təsərrüfatı üzrə olan iqtisadi siyasətin müxtəlif problemləri üzrə kənd təsərrüfatı məhsulları, ərzaq məhsulları üzrə dünya ticarətinin həcmi və s. barədə informasiya toplayıb təhlil edilməsini həyata keçirir.

Qeyd etməliyik ki, Romada olan kənd təsərrüfatı üzrə Ümumdünya İnformasiya Mərkəzi FAO-nun bütün məlumat-

larını öyrənmək, təhlil etmək üçün böyük kompüter bazasını malikdir. Bir çox məsələlərdə əvvəlcədən xəbərdarlıq etməkdə güclü informasiya sistemi mövcuddur. Bu sistem vasitəsilə dünya miqyasında ərzağın vəziyyəti müəyyənləşdirilir ki, bununla da ərzaq çatışmazlığı qorxusu olan ölkələr aşkar edilə bilər. Bu isə ərzaq köməkliyi edəcək ölkələrin ehtiyatlarının ölçülüb-biçilməsinə imkan verməli olur.

Beləliklə FAO ərzaq təhlükəsizliyi sistemi vasitəsilə inkişaf etməkdə olan ölkələrə köməklik göstərilməsində milli ehtiyatları yaradılması işinə rəhbərlik edir.

Dünya miqyasında ərzaq təhlükəsizliyi yaradılması üçün FAO hesab edir ki, keçən ilin məhsulundan dünya üzrə istehlakın 17%-i həcmində fond yaradılmalıdır. Bu iki ay müddətində istehlaka kifayət edə bilər.

Məlumat üçün qeyd etməliyik ki, 80-ci illərdə bu ehtiyat taxıl həmin səviyyədə olduğu halda, 90-cı illərdə 40 günlük kifayət edə biləcək həddə olmuşdur. 1995-ci ildə isə həmin taxıl ehtiyatının həcmi cəmi istehlakın 14%-i həcmində azalmışdır.

Beləliklə milli səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyi konsepsiyası heç də o demək deyil ki, o özünü ərzaqla təmin etməlidir.

Aydın ki, hər bir ölkə özünü zəruri məhsullarla təmin etməlidir. Lakin müqayisəli üstünlük buna imkan vermir, məhsulun müəyyən hissəsi idxal hesabına ödənilə bilər.

2. Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının quruluşu

FAO-nun Ali rəhbər orqanı Konfransdır. Konfrans iki ildə bir dəfə çağırılır.

Konfransın adından Şura çıxış edir. Şuranın 49 üzvü vardır, Şura öz tərkibində 3 əsas (Programlar üzrə, Maliyyə üzrə, Qanunçuluq və Hüquq üzrə) və 5 ixtisaslaşmış komitəni (kənd təsərrüfatı məhsulları, kənd təsərrüfatı, balıqçılıq, meşə təsərrüfatı, umumdünya ərzaq təhlükəsizliyi komitəsi) birləşdirir.

Dünya miqyasında kənd təsərrüfatının vəziyyəti barədə bütün məlumatı hazırlamaq, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, bölgüsü və istehlakı ilə bağlı əmtəə bazarı və s. problemlərlə məşğul olan dövlətlərarası təşkilatların əməkdaşlığında həmin şura məsuliyyət daşıyır.

Konfrans 7 illik müddətində direktor seçir. O, katibliyə rəhbərlik edir. Katiblik 7 departamentdən ibarətdir: Kənd təsərrüfatı, balıqçılıq, meşə təsərrüfatı, inkişaf, iqtisadi və sosial siyasət, umumi məsələlər və informasiya, idarəçilik və maliyyə.

FAO-nun beş ərazi şöbəsi vardır:

1. Afrika üzrə;
2. Asiya-Sakit okean üzrə;
3. Avropa üzrə;
4. Latın Amerikasını və Karib hövzəsi üzrə;
5. Yaxın şərq üzrə;

Bunlardan əlavə FAO - çərçivəsində nisbətən kiçik şöbələr təsis edilən Cənubi və Şərqi Afrika, Sakit Okean adaları, Şərqi Avropa, Karib hövzəsi ölkələri, Şimali Amerika üçün də şöbələr vardır.

FAO-nun 100-dən çox dövlətdə nümayəndəliyi vardır.

FAO-nun fəaliyyəti əsasən aşağıdakı mənbələr hesabına maliyyələşdirilir.

1. Üzv olan dövlətlərin üzvlük haqqı.
2. Üzv olan dövlətlərin trust fondu.
3. İnkişaf proqramının yardımı.
4. Ümumdünya Bankının ayırmaları.

3. Beynəlxalq Kənd Təsərrüfatının İnkişafı Fondu

Beynəlxalq Kənd Təsərrüfatının İnkişafı Fondu 1976-cı ildə yaradılmışdır. 1977-ci ildən fəaliyyət göstərir. İqamətgahı Romadadır. Həmin fondada 160 ölkə iştirak edir. Bunları 3

qrupa bölmək olar:

1. 22 – inkişaf etmiş ölkələrdir ki, bunlara donör ölkələri deyilir.

2. 12 - inkişaf etməkdə olan ölkələr. Bunlar da donör ölkəsidir:

Əlcəzair, Venesula, Qabon, İndoneziya, İrak, İran, Qatar, Küveyt, Liviya, Nigeriya, BƏƏ, Səudiyyə Ərəbistanı.

3. 126 – inkişaf etməkdə olan ölkələr.

Fondun əsas məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir:

a) Ərzaq məhsulları istehsalının artırılması məqsədinə yönəldilmiş layihə və proqramların maliyyələşdirilməsini həyata keçirmək.

Fonda üzv olan ölkələrdə ərzaq istehsalı və qidanın səviyyəsinin artırılması üçün əlavə yardım göstərilməsi.

b) Aclıq və dilənçiliyin ləğv edilməsinə çalışmaq, əhalinin daha yoxsul təbəqəsinə köməklik göstərilməsi.

Bu fond öz fəaliyyətini əsasən aşağıdakı istiqamətlərdə aparır:

Fonda üzv olan ölkələrdə ərzaq məhsulları istehsalının artırılmasında həyata keçirilən tədbirlər üçün güzəştli şərtlərlə borc və kredit verilməsi. Burada Kənd təsərrüfatının kompleks inkişafı layihəsi (heyvandarlığın inkişafı, məhsulların saxlanması, satışı, gübrə göndərilməsi, bölgüsu, meliorasiya işləri, balıqçılıq və s.) nəzərdə tutulur.

Bu fondun bankı üç növdə borc verir:

1. Çox əlverişli şərt olan faizsiz borc. Bu borc 50 illiyə verilir. Ödəmə müddəti 10 ildən sonra başlanır. İllik komisyon xidməti 1%-dir.

2. Aralıq müddətinə olan borc. Bu borc 20 illiyə verilir. İllik borc faizi 4%-dir (ödəmə vaxtı 5 il uzadıla bilər).

3. Adi borclar. Bu cür borclar 8% dərəcəsi ilə verilir. Ödəmə müddəti 15-18 ilə nəzərdə tutulur. Lazım gəlsə 3 il uzadıla bilər.

– Kənd rayonlarında yaşayış məntəqələrinin inkişafını

maliyyələşdirilməsi. Bu məqsədlə Saxaranın cənubunda yerləşən ölkələrdə quraqlıqdan zərər dəymiş kənd təsərrüfatının bərpası üçün 1986-cı ildən xüsusi proqram da fəaliyyət göstərir.

Afrikanın, Asiyanın, Latin Amerikasının, Karib Hövzəsinin, Yaxın Şərqi və Şimali Afrikanın inkişaf etməkdə olan ölkələrində kiçik fermerlərə, torpaqsız kənd əhalisinə maliyyə yardımını göstərmək və onları kənd təsərrüfatının inkişafı prosesinə cəlb etmək;

Ümumdünya bankı, ərazi bankları və eləcə də digər maliyyələşdirmə işləri ilə məşğul olan müəssisələrlə birlikdə layihələr həyata keçirmək və s.

Bu fondun ali orqanı idarə müdirləri şurası hesab olur. Bu şura fondun bütün əməliyyatlarına rəhbərlik edir, nəzarət edir. Ümumdünya Ərzaq Şurasına informasiya verir.

Prezident icraedici şuranın və müdirlər şurasının nəzarəti altında fonda rəhbərlik edir.

Fondun tərkibi altı departamətdən ibarətdir:

- Təhlil və tədqiqat;
- Ehtiyatlara dair iqtisadi siyasət və strategiya;
- Proqramların idarə edilməsi;
- İdarəçilik və kadr məsələləri üzrə xidmət;
- Daxili audit;
- Hüquqi xidmət.

Həmin fondun fəaliyyəti əsasən bura daxil olan dövlətlərin əvəzlilik haqqı hesabına həyata keçirilir. Eləcə də həmin dövlətlərin xüsusi köçürmələri də vardır.

Aydın ki, əsas donör yuxarıda qeyd etdiyimiz dövlətlər hesab edilir.

Fond ancaq bura daxil olan dövlətlərə köməklik göstərir.

1997-ci ilin əvvəlinə bu fond 461 layihənin işində iştirak etmiş və bu layihələri 110 inkişaf etməkdə olan ölkəyə vermişdir.

IX FƏSİL

Beynəlxalq Millətlər Təşkilatı – SİSTEMİ ÜZRƏ REGIONAL İQTİSADI TƏŞKİLATLAR

1. *BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyası.*
2. *BMT-nin Asiya və Sakit okean ölkələri üçün İqtisadi və Sosial Komissiyası (ESKATO).*
3. *BMT-nin Qərbi Asiya ölkələri üçün İqtisadi və Sosial Komissiyası.*
4. *BMT-nin Latin Amerikası və Karib hövzəsi üçün iqtisadi Komissiyası.*
5. *BMT-nin Afrika ölkələri üzrə İqtisadi Komissiyası.*

1. BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyası

İqtisadi təşkilatların təsnifatında qeyd etdiyimiz kim BMT-nin birbaşa öz qurumları ilə yanaşı bu sistemə daxil olan və yaxud BMT çərçivəsində fəaliyyət göstərən regional iqtisadi təşkilatlar da mövcuddur. Bu təşkilatlar BMT sisteminin çərçivəsində olduğu üçün xalis regional təşkilatlardan fərqlənirlər, **onlar daha geniş fəaliyyət dairəsinə malikdirlər.**

Bu təşkilatlarda hökumət səviyyəsində iqtisadi siyasətə əlaqələndirilməsi məsələləri həll edilir.

BMT-nin EKOSOS Orqanı çərçivəsində 5 regional iqtisadi təşkilat (komissiya) fəaliyyət göstərir. Bunlar aşağıdakılardır:

BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyası. Əvvəlcədən qeyd etməliyik ki, bu iqtisadi komissiyanı Aİ-nin Komissiyası ilə eyniləşdirmək olmaz.

Bu komissiya BMT Baş Assambleyasının qərarı ilə **1947-ci ildə** yaradılıb. **1951-ci ildə** BMT-nin daimi orqanı olmaq statusu almışdır. Katiblik Cenevrədədir. **55 dövləti özündə birləşdirir.**

Avstriya	İtaliya	Rumıniya
Azərbaycan	İsveç	San-Marino
Albaniya	İsveçrə	Slovakiya
Almaniya	Gürcüstan	Sloveniya
Andorra	Latviya	Tacikistan
Ermənistan	Litva	Türkmənistan
Belorusiya	Estoniya	Türkiyə
Belçika	Lixtenşteyn	Özbəkistan
Bolqarıstan	Kanada	Ukrayna
Bosniya və Herseqovina	Lüksemburq	Finlandiya
Böyük Britaniya	Malta	Fransa
Qazaxıstan	Moldova	Xorvatiya
Qırğızıstan	Monako	Çexiya
Danimarka	Niderland	Yuqoslaviya
İsrail	Norveç	Macarıstan
İrlandiya	Polşa	Makedoniya
İspaniya	Portuqaliya	Yunanıstan
	Rusiya	

Beləliklə, demək olar ki, Avropanın bütün ölkələri və eləcə də ABŞ, Kanada və İsrail də bu komissiyanın üzvüdürlər.

BMT-nin üzvü olan hər bir ölkənin nümayəndəsi bu komissiyada iştirak edə bilər və yaxud məsləhətçi kimi iştirak edə bilər.

Avropa iqtisadi komissiyasının fəaliyyəti ümumavropa məkanında baş verən proseslərlə və eləcə də Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq barədəki yığıncağın təklifləri ilə sıx bağlıdır.

Avropa iqtisadi Komissiyasının əsas məqsədi aşağıdakı məqsədlərlə xarakterizə edilir:

Bu komissiyanın üzvü olan ölkələr və digər dövlətlər arasında iqtisadi münasibətlərin inkişafına və möhkəmləndirilməsinə köməklik etmək;

Regionda yeni texniki və ticarət üzrə iqtisadi əməkdaşlığın əlaqələndirilməsi;

Elm və texnika, iqtisadi proqnozlaşdırma və planlaşdırma, ticarət, ətraf mühit, energetika, sənayenin ayrı-ayrı sahələri, nəqliyyat, kənd təsərrüfatı, statistika, standartlaşdırma və digər sahələr üzrə əməkdaşlığın artırılması;

AİK iqtisadiyyat və texnika üzrə tədqiqat aparır, statistik məte-

riallar üzrə informasiya toplayır və onu yayır. Bu sahədə ayrı-ayrı hökumətlərə təkliflər vermək hüququna malikdir. Lazım olduqda daha yüksək orqan olan EKOSOS ilə razılaşmalar aparır.

AİK-BMT-nin bir çox digər müəssisələri – qurumları ilə əməkdaşlıq edir. Bu əməkdaşlıq ayrı-ayrı proqram və layihələrin hazırlanması, informasiya mübadiləsi, müəyyən sənədlərin hazırlanması təqdim edilməsi və digər sahələrdə həyata keçirilir.

AİK-in ali orqanı plenar sessiya hesab olunur. Onun bütün üzvləri sessiyanın işində iştirak edirlər. Regionda iqtisadi siyasət vəziyyəti ümumi şəkildə sessiyada müzakirə olunur və Komissiya bütün orqanlarının gələcək fəaliyyəti istiqamətləndirilir.

Plenar sessiya Komissiyanın əlaqələndirmə orqanı hesab edilir. Plenar sessiya xarici işlər nazirlərinin müavini səviyyəsində çağırılır.

AİK-ə katiblik xidmət edir, bu katiblik də BMT-nin katibliyinin bir hissəsi hesab edilir. AİK-in katibliyinin tərkibində aşağıdakı qurumlar daxildir:

- məlumatlar sistemi qrupu;
- iqtisadi sorğu xidməti;
- ümumi iqtisadi təhlil şöbəsi;
- iqtisadi təhlil və proqnozlaşdırma şöbəsi;
- ticarət və texnika şöbəsi;
- energetika şöbəsi;
- nəqliyyat şöbəsi;
- ətraf mühit və yaşayış məntəqələri şöbəsi;
- statistika şöbəsi;
- kənd təsərrüfatı və meşə materialları şöbəsi.

AİK-in fəaliyyətində baş məsləhətçilər, işçi qrupları, ayrı-ayrı komitələr, statistiklər geniş iştirak edirlər.

AİK BMT-nin tərkib hissəsi kimi EKOSOS qarşısında hesabat verir.

Müasir dövrdə komissiyanın işində ətraf mühitin qorunması, nəqliyyatın inkişafı, iqtisadi təhlil aparılması, kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə standartlar hazırlanması və xarici ticarət üzrə olan

prinsiplərin sadələşdirilməsi məsələləri üstünlük təşkil edir.

AİK çərçivəsində mərkəzi və Şərqi Avropada ətraf mühitə dair proqram hazırlanması, eləcə də bütünlükdə Avropada belə bir proqram hazırlanması həyata keçirilir.

Əvvəlki dövrlərdə Şərqi Avropa ölkələrində siyasi və sosial iqtisadi vəziyyətin xarakterinin dəyişməsi, eləcə də Qərbi Avropada inteqrasiya proseslərinin genişlənməsi hər iki yarımqrup arasında əlaqələrin məzmununu dəyişmişdir. Bu isə özlüklü şəkildə AİK-in işinin xarakterinin dəyişməsinə təsir etmişdir.

2. BMT-nin Asiya və Sakit Okean ölkələri üçün İqtisadi və Sosial Komissiyası (ESKATO)

BMT-nin Asiya və Sakit Okean ölkələri üçün İqtisadi və Sosial Komissiyası **1947-ci** ildə BMT-nin İqtisadi və Sosial Komissiyasının qərarı ilə yaradılmışdır. Bu təşkilat BMT-sisteminə Asiya və Sakit okean regionu üçün iqtisadi və sosial inkişafın vahid mərkəzi hesab edilir. Bura **49** dövlət daxildir. Bunlar:

Avstriya	Kiribati	Samoa
Azərbaycan	KXDR	Sinqapur
Bəhrə	Laos	Solomonov adası
Bəngalistan	Malayziya	Mikroneziya
Bənqladеш	Maldiv	Birləş. Ştat.
Butan	Marşal adaları	ABŞ
Brunej	Monqolustan	Tacikistan
Vanuatu	Myanma	Tailand
Britaniya	Nauru	Tonqo
Vyetnam	Nepal	Tuvalu
Hindistan	Niderland	Türkmənistan
İndoneziya	Yeni Zelandiya	Özbəkistan
İran	Pakistan	Fici
Qazaxıstan	Papua-Yeni	Flippin
Kamboca	Qvineya	Fransa
Qırğızistan	Koreya Respub.	Şri-Lanka
Çin	Rusiya	Yaponiya

Bunlardan əlavə başqa dövlətlərin idarəçiliyində olan 10 örazi də bura daxildir:

Şim Mariann adası, Kuka adası, Fransa polineziyası, Quam, Honq-Konq, Makao, Yeni kaledoniya, Niue, Palau, Amerika Samoası

Bu təşkilatın ali orqanı sessiya hesab olur. Sessiya hər il keçirilir. Katiblik, məsləhət şurası və komitələr fəaliyyət göstərir (Katiblik Banqokdadır - Tailand).

Proqramlar üzərində nəzarət və əlaqələndirmə idarəsi; kənd təsərrüfatı və kənd rayonlarının inkişafı şöbəsi; planlaşdırma şöbəsi; sənaye, yaşayış məntəqələri və ətraf mühit; Beynəlxalq ticarət və turizm şöbəsi; təbii ehtiyatlar şöbəsi; sosial inkişaf şöbəsi; nəqliyyat və rabitə şöbəsi; texniki əməkdaşlıq şöbəsi və s. katiblik çərçivəsində fəaliyyət göstərirlər.

Bütün bu komitələr – şöbələr ardıcıl olaraq iqtisadi və sosial problemlərin vəziyyətini öyrənir, təhlil edir və təkliflər hazırlayırlar.

1991-ci ildə Nazirlər səviyyəsində keçirilən konfranslarda bir çox problemlər üzrə, eləcə də 2000-ci ilə sosial inkişaf barədə regional strategiya proqramı qəbul edilmişdir. Burada əsasən regionda əhalinin yaşayış keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması nəzərdə tutulmuşdur.

Asiya və Sakit okean ölkələri üçün iqtisadi və sosial komissiyasının (ESKATO) fəaliyyətində aşağıdakı problemlərin həllinə üstünlük verilir:

- Regionun iqtisadi və sosial inkişafına köməklik göstərilməsi;
- Bu təşkilata üzv olan ölkələrə texniki yardım göstərilməsinin təmin edilməsi;
- Regionda iqtisadi inkişaf problemlərinin öyrənilməsi;
- Regionda ticarətin inkişafına köməklik göstərilməsi və dünyanın digər regionları ilə iqtisadi əlaqələrin möhkəmləndirilməsi və s.

Bütün bu kimi problemlərin həlli üçün həmin təşkilat öz

təhlvətini aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirir:

Asiya, Uzaq Şərqlə və Sakit okean ölkələrinin kompleks inkişaf etdirilməsi;

sənayenin, kənd təsərrüfatının və nəqliyyatın birgə inkişafı; milli inkişaf üzrə plan və proqramların əlaqələndirilməsi; sosial inkişaf, savadsızlığın və yoxsulluğun ləğv edilməsi, mənzil tikintisi, əhali artımı, işçi qüvvəsinin miqrasiyası, ətraf mühit və bu kimi problemlərin həll edilməsi;

investisiya fəaliyyətinin, texnologiya verilməsinin, əlaqələndirmə və sahibkarlığın inkişafı və s.

Bütün bunlarla yanaşı, bu təşkilat çərçivəsində qrup ölkələr arasında müəyyən əməkdaşlıq formaları həyata keçirilir.

Bunlardan aşağıdakı əməkdaşlıqları qeyd etmək olar.

1. 1976-cı ildə inkişaf etməkdə olan 7 ölkə arasındakı (Cənubqonq müqaviləsi, Tailand) regiondaxili ticarətin liberalizasiyası barədə müqavilə bağlanmışdır.

Bu müqaviləyə əsasən – Banqladeş, Çin, Hindistan, Koreya Respublikası, Laos, Papua-Yeni Qvineya və Şri-Lanka arasında ticarətin və iqtisadi əməkdaşlığın inkişafı nəzərdə tutulmuşdur.

2. Məkonq çayı (Tailand) üzrə 1957-ci ildə hökumətlər arasında orqan yaradılmışdır. Aşağı Məkonq hövzəsindən istifadə etmək, tədqiqat aparmaq, nəzarət etmək və s. barədə Kamboja, Laos, Tailand və Vyetnam arasında razılıq əldə edilmişdir.

3. BMT Avropa İqtisadi Komissiyası (AİK) ilə birlikdə Mərkəzi Asiya üçün xüsusi proqram hazırlanmışdır. Burada Özbəkistan, Tacikistan, Türkmənistan və Özbəkistana texniki yardım göstərilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

3. BMT-nin Qərbi Asiya ölkələri üçün İqtisadi və Sosial Komissiyası

BMT-nin Qərbi Asiya ölkələri üçün İqtisadi və Sosial Komissiya 1974-cü ildə yaradılmışdır. Bura 14 ölkə daxildir:

Bəhreyn, Misir, İraq, İordaniya, Yəmən, Qatar, Küveyt, Li-

van, BƏƏ, Oman, Fələstin, Səudiyyə Ərəbistanı, Suriya.

Bu komissiyanın əsas məqsədi:

- Qərbi Asiya ölkələri arasında iqtisadi əməkdaşlığın genişləndirilməsi və inteqrasiyanın möhkəmlənməsi;

- region daxilində və digər ölkələrlə iqtisadi əlaqələrin artmasına köməklik göstərmək;

- iqtisadi və sosial məsələlər üzrə tədqiqat işləri aparmaq və üzv olan ölkələrə ekspertlərin məsləhətlər vermək formasında köməklik göstərmək.

Bu komissiyanın ali orqanı hər il keçirilən sessiya hesab olunur (Katiblik Əmmandadır – İordaniya).

İcraedici Katib – katibliyə rəhbərlik edir. Aşağıdakı köməkçi şöbələri vardır:

- İnkişafın planlaşdırılması;

- FAO ilə birləşmiş kənd təsərrüfatı; sənaye və təbii ehtiyatlar;

- Elm və texnika;

- Nəqliyyat və rabitə;

- Sosial inkişaf, demografiya və yaşayış məntəqələrində texniki xarakterli bir çox tədbirlər, texniki şöbələr, proqramlar, qruplar və eləcə də məsləhətçilər tərəfindən həyata keçirilir. Komissiyanın fəaliyyəti BMT-nin büdcəsi və üzv ölkələrin üzvlük haqqları hesabına formalaşır.

4. BMT-nin Latın Amerikasına və Karib hövzəsi üçün iqtisadi komissiyası

BMT-nin Latın Amerikasına və Karib hövzəsi üçün iqtisadi komissiya 1948-ci ildə BMT-nin İqtisadi və Sosial Şurasının (EKOSOS) qərarı ilə təsis edilmişdir.

O, regional, subregional və regionlararası layihələrin maliyyələşdirilməsi üzrə icraedici orqan kimi çıxış edir. BMT-nin maliyyələşdirilmə BMT-nin inkişaf proqramı (PROON) tərəfindən həyata keçirilir.

Bu komissiyanın tərkibinə 41 dövlət və 7 əlahiddə nümayəndəlik qurumu daxildir:

Antiqua və Barbuda	Dominikan	Portuqaliya
Argentina	Respublikası	Salvador
Baham adaları	İspaniya	Sent-Vinsent və Nevis
Barbados	İtaliya	Qrenadin
Beliz	Kanada	Sent-Kits və Nevis
Boliviya	Kolumbiya	Sent-Lyusya
Braziliya	Kosta-Rika	ABŞ
Böyük Britaniya	Kuba	Surinam
Venesuela	Meksika	Trinidad və Tobaqo
Haiti	Niderland	Uruqvay
Qayana	Nikaraqua	Fransa
Ovatemala	Panama	Çili
Honduras	Paraqvay	Ekvador
Qrenada	Peru	Yamayka
Dominika		

Bu komissiyanın fəaliyyəti də başqa komissiyalar kimi əsasən iqtisadi problemləri və ictimai iqtisadi həyatın müxtəlif sahələrini əhatə edir, daha doğrusu:

- Orzaq və kənd təsərrüfatı sahəsi; beynəlxalq ticarət; nəqliyyat; iqtisadi inkişafın maliyyələşdirilməsi; təbii ehtiyatlar və energetika; istehsal; məhsuldarlıq və idarəetmə; elm və texnika; sosial inkişaf və humanitar problemlər; ətraf mühit və yaşayış məntəqələri; iqtisadi layihələrin hazırlanması; peşokar kadrların hazırlanması və s.

Komissiya milli və beynəlxalq təşkilatlarla yaxından əməkdaşlıq edir.

Bu komissiyanın da rəhbər orqanı plenar sessiya hesab olunur. Plenar sessiya bu regionun müxtəlif ölkələrində növbə ilə iki ildə bir dəfə keçirilir.

Katibliyə aşağıdakı şöbələr daxildir:

1. Planlaşdırma və operativ xidmət proqramı şöbəsi;
2. FAO-İlə birlikdə kənd təsərrüfatı şöbəsi;
3. İqtisadi inkişaf şöbəsi;
4. İqtisadi proqnozlaşdırma mərkəzi;
5. Transmilli Korporasiyalar üzrə birgə qrup;

6. BMT-nin sənayenin inkişafı üzrə (YUNİDO) təşkilatı ilə birgə sənaye texnikası şöbəsi;
7. Elm və texnika qrupu;
8. Beynəlxalq ticarət və inkişaf şöbəsi;
9. Statistika və kəmiyyət üzrə təhlil şöbəsi;
10. Nəqliyyat və rabitə şöbəsi;
11. Sənədləşmə və nəşr şöbəsi.

İqtisadi və sosial inkişafa qadınların cəlb edilməsi məqsədilə ölkələri də komissiyanın gündəlik fəaliyyətində əsas yeri tutur. Köməkçi orqanlar olan hökumət ekspərtlərindən ibarət Komitə regionda beynəlxalq inkişaf strategiyasının yerini yetirilməsini təhlil edir. İnkişaf və əməkdaşlıq üzrə olan komitə milli iqtisadiyyatların inteqrasiyasına kömək edir. Komissiyanın fəaliyyəti BMT-nin büdcəsi və xüsusi üzvlərlik üzvlük haqqları hesabına ödənilir.

5. BMT-nin Afrika ölkələri üçün iqtisadi komissiyası (Af.İK)

BMT-nin Afrika ölkələri üçün iqtisadi komissiya EKOSOC tərəfindən 1958-ci ildə yaradılıb. 53 ölkəni özünə birləşdirir.

Afrika iqtisadi Komissiyasının əsas məqsədi:

- Afrikanın iqtisadi və sosial inkişafına köməklik etməklə iqtisadi və sosial inkişafa dair olan bütün fəaliyyətləri əlaqələndirilməsi və razılaşdırılmasını həyata keçirmək;
- Afrika ölkələri arasında və eləcə də digər ölkələrlə iqtisadi əlaqələrin inkişafına köməklik göstərmək;
- iqtisadi və texnoloji problemlər üzrə tədqiqat aparılmasını genişləndirmək, informasiya yaymaq, məsləhət xidmət göstərmək, peşəkar kadr hazırlanmasına yardım etmək;
- regionda iqtisadi və texniki inkişafa şərait yarada bilmək.

siyasət işləyib hazırlamaq.

Bütün bunları həyata keçirmək üçün digər tədbirlərlə yanaşı planlaşdırma və operativ idarəçilik üzrə çoxmillətli mərkəz yaradılmışdır.

Bu cür beş mərkəz mövcuddur. Bunların hər biri regionun müxtəlif ölkələri, yarım qrup ölkələr üçün cavabdehlik daşıyır:

Məsələn – Kamerunda olan mərkəz Mərkəzi Afrika üçün.

Ruandıda olan mərkəz – dəniz ölkələri adlanan Burundi, Ruanda, Zair üçün;

Mozambik Mərkəzi-Şərqi və Cənubi Afrika üçün;

Nigeriya mərkəzi – Qərbi Afrika üçün;

Mərakeş Mərkəzi-Şimali Afrika üçün.

Afrika İqtisadi Komissiyasının ali orqanı Nazirlərin Konfransı hesab olunur. Konfrans hər ildə bir dəfə çağırılır.

Bundan əlavə Afrikanın iqtisadi inkişafı problemləri müzakirə edildikdə müxtəlif sahələrin Nazirlərinin görüşü keçirilir (maliyyə, iqtisadi planlaşdırma, sosial məsələlər, ticarət, nəqliyyat və kommunikasiya və s. sahələr).

Af.İK-in Katibliyinə aşağıdakı bölmələr daxildir:

Ümumafrika sənədləri və informasiya bölməsi;

Texniki yardım göstərilməsi üzrə əlaqələndirmə bölməsi;

Siyasət və proqramların əlaqələndirilməsi bölməsi;

İqtisadi əməkdaşlığın idarə edilməsi;

İdarəçilik və Konfransa xidmət göstərmək üçün olan şöbə;

Sosial-iqtisadi tədqiqat və planlaşdırma şöbəsi;

Kənd təsərrüfatı şöbəsi;

Sənaye şöbəsi;

Beynəlxalq ticarət və maliyyə şöbəsi;

Afrika ticarət mərkəzi;

Af.İK-illə transmilli korporasiyaların birgə qrupu;

Təbii ehtiyatlar şöbəsi;

Texnika üzrə Afrika regional mərkəzi;
- Nəqliyyat, rabitə və turizm şöbəsi;
Statistika şöbəsi;
Çoxtərəfli proqramlaşdırma və operativ fəaliyyət mərkəzləri və s.

X FƏSİL

REGIONAL İQTİSADI TƏŞKİLATLAR VƏ BEYNƏLXALQ İQTİSADI MÜNASİBƏTLƏRİN TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ ONLARIN ROLU

Qərbi Avropa Dövlətlərinin Regional İqtisadi Təşkilatları

1. Avropa İttifaqının (Aİ) yaranması tarixi. Aİ-nin tərkibinə daxil olan təşkilat və qurumlar.
2. Avropa İnvestisiya Bankı (AİB).
3. Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AvY və İB).
4. Avropa Nəqliyyat Nazirlərinin Konfransı.
5. Avropa Mülki Aviasiya Konfransı.
6. Avropa Azad Ticarət Birliyi (AATB) və Avropa İqtisadi Məkanı (AİM).

1. Avropa İttifaqının yaradılması tarixi. Aİ-nin tərkibinə daxil olan təşkilat və qurumlar

Məlumdur ki, avropa dövlətləri arasında çox müştəşkil inteqrasiya birliyi yaradılmışdır. İnteqrasiya prosesinin inkişafı özlüyündə BİM-in inkişafı amili kimi çıxış edir. Daha dərinliyi BİM-in hərtərəfli inkişafında beynəlxalq ticarətin və İMK-lərin rolunun artması ilə yanaşı inteqrasiya birliklərinin yaranması da böyük əhəmiyyət kəsb edir. İnteqrasiya əlaqələrinin inkişafı özlüyündə BİM-in inkişafı deməkdir. İnteqra-

siya əlaqələrinin aparılması üçün yaradılan qurumlar, institutlar isə məhz tənzimləmə sistemini təşkil edirlər.

Odur ki, bu mövzuda inteqrasiya prosesinin şərhinə o qədər də geniş yer verilmir. Ancaq istər inteqrasiya daxili və istərsə də digər regional təşkilatların fəaliyyəti açıqlanır.

Məlumdur ki, **1951-ci ildə Paris** müqaviləsinə əsasən **Avropa Kömür və Polad Birliyi** yaradılmışdır. Müqavilə Almaniya ilə Fransa arasında bağlansa da İtaliya, Belçika, Niderland və Lüksemburq da müqaviləyə qoşulmuşlar.

Bu müqavilə **1952-ci ildən** qüvvəyə minmişdir. Sonra bu 6 ölkə təkcə kömür və polad üzrə birlik yaradılması ilə kifayətlənməyərək **Atom enerjisi üzrə də** birləşmək barədə **1957-ci ildə mart ayının 25-də Romada** (İtaliya) müqavilə bağlamışlar. Həmin müqaviləyə əsasən Avropa İqtisadi Birliyi yaratmışlar. Bu müqavilə **1958-ci ildə qüvvəyə** minmişdi. Bir müddət bu birlik qeyri-rəsmi olsa da "**Ümumi bazar**" adlanırdı. **1968-ci ildən** isə Avropa birliyi adlanmışdır.

Beləliklə, həmin vaxtdan hazırki dövrədək Avropa dövlətləri arasında inteqrasiya prosesləri genişlənmiş, iqtisadi və valyuta ittifaqı formalaşmışdır. **1979-cu ildə** hesablaşma vahidi olan – **EKYU¹ (Avropa valyuta sistemi)** yaranmışdır. **1987-ci ildə** Vahid Avropa aktı qərarlaşmışdı.

Nəhayət, **1991-ci ilin** dekabr ayında Hollandiyanın Maastrixt şəhərində Avropa şurasının sessiyası olmuşdur. Sessiyada Avropa İqtisadi Birliyinin **Avropa İttifaqı barədəki** müqavilənin mətni bəyənilmiş və **1992-ci il fevral ayının 7-də** həmin şəhərdə üzv olan ölkələrin nümayəndələri tərəfindən təsdiq edilmişdir. Bu müqavilə **1993-cü il noyabr** ayının 1-dən qüvvəyə minmişdir. Deməli, şərti olaraq 2 ay nəzərə alınmasa, **AİB-1994-cü il yanvar ayının 1-dən Avropa İttifaqı** – Aİ adlanmışdır.

Aİ öz fəaliyyətində ilk növbədə **üç problemi** ön plana çəkmişdir.

1. EKYU - Fr. ECU. Fransanın qədim qızıl və gümüş sikkəsi.

1. 1993-cü ildən Aİ-də vahid vətəndaşlığın qəbul edilməsi.
2. Siyasi İttifaqın formalaşdırılması. Burada daxili siyasətlərin yaxından əlaqələndirilməsi, inteqrasiyaya əsaslanan xarici siyasət yeridilməsi, hüquqi sistemlərin yaxınlaşdırılması və **Aİ** parlamenti rolunun artırılması nəzərdə tutulur.

3. İqtisadi və valyuta ittifaqının formalaşdırılması.

Avropa İttifaqının tərkibinə aşağıdakı təşkilat və qurumlar daxildir. Buna **Aİ**-nin təşkilatı quruluşu da demək olar:

1. Avropa Şurası – 1974-cü ildən ardıcıl olaraq fəaliyyət göstərir. 1986-cı ildə rəsmi hüquqi status alıbdir.

2. Avropa parlamenti – 1957-ci ildə yaradılıbdir

3. Aİ-nin Nazirlər Soveti

4. Avropa Komissiyası

5. Avropa Məhkəməsi

6. Avropa valyuta institutu və Avropa mərkəzi bankı (Almaniya)

7. Səhiyyə və Əməyin mühafizəsi üzrə Avropa agentliyi (İspaniya)

8. Tibbi pereparatların ixracı üzrə Avropa agentliyi (Böyük Britaniya)

9. Ətraf mühitin mühafizəsi üzrə Avropa agentliyi (Danimarka)

10. Avropa təhsil fondu (İtaliya)

11. Avropa peşəkar təhsili inkişafı mərkəzi (Yunanıstan)

12. Avropa İttifaqı tərəfdaş mərkəzi. Avropa patentlərinin Apellyasiya məhkəməsi (Belçika) və s.

2. Avropa İnvestisiya Bankı (AİB)

Avropa İnvestisiya Bank Avropa birliyinin maliyyə institutu hesab olunur. 1958-ci ildə Roma müqaviləsinə əsasən yaradılıbdir. Bu bankın Nizamnaməsi Avropa ittifaqı Nizamnaməsinin tərkib hissəsidir. Bankın əsas vəzifəsi Avropa İttifaqının qərarlarına əsasən müəyyən edilir.

AİB Kapital bazarında öz vəsaiti hesabına əməliyyat aparmaq-

la birliyin ölkələri arasında investisiya qoyuluşunu maliyyələşdirir.

Bu bank heç də mənfəət götürməyi qarşıya məqsəd qoymur.

Layihələrin maliyyələşdirilməsinə yardım edir, borc verir, inkişaf etməkdə olan ölkələrə, mərkəzi və şərqi Avropa ölkələrinə güzəştli borc verir.

AİB-in fəaliyyəti aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir:

-- istər dövlətə və istərsə də xüsusi sahibkarlara sənayenin, kənd təsərrüfatının inkişafına, ekologiya sahəsinə və energetika infrastrukturasına, xidmət və kommunikasiya sahələrinin inkişafına kredit verir.

– Avropa inkişaf fondu, Avropa Sosial fondu və Avropa Kənd Təsərrüfatının istiqamətləndirilməsi və təminatı fondu ilə birlikdə investisiya proqramlarının maliyyələşdirilməsini həyata keçirir.

AİB – hər bir layihənin dəyərinin 50%-ə qədərini maliyyələşdirir.

Digər maliyyə vasitəçiləri ilə məsləhətləşmələr aparmaqla daha böyük layihələri başqa borc hesabına maliyyələşdirir.

– Sənaye layihələrinin inkişafına 7-12 ilə, infrastrukturanın inkişafına 20 ilə uzun müddətli borc verir.

Borcun verilməsində bəzən valyuta bərabərliyi, bəzən bir valyuta, müxtəlif valyutalar, Euro, dönməli valyutalar əsas götürülür.

AİB-in idarə heyətinin qərarına əsasən Aİ-nin üzvü olmayan, lakin yaxın əlaqələr saxlayan ölkə və birliklərə də borc verilməsi nəzərdə tutulur.

AİB çərçivəsində "**Müvəqqəti Edinburq Kreditləşmə fondu**" (1992) və **Avropa investisiya fondu (1994)** fəaliyyət göstərir.

3. Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AvY və İB)

Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı 1990-cı ildə yaradılmışdır. 1991-ci ildən fəaliyyətə başlamışdır. Bankın təsis edilməsində 40 ölkə iştirak etmişdir. Hazırda isə onların

sayı 57-dir. Bütöv bir qurum şəklində Avropa İttifaqı və Avropa İnvestisiya Bankı da bura daxildirlər.

Bununla yanaşı Ümumdünya bankı və BVF – ilə də yaxın əlaqə saxlayır. Şərqi Avropa ölkələrinə borc verilməsi barədə 1992-ci ildə bu bank ilə Yaponiyanın İxrac-İdxal bankı arasında razılıq əldə edilmişdir.

Avİ və İB yüksək kredit reytingi olan beynəlxalq maliyyə təşkilatı statusuna malikdir. Belə status bu banka beynəlxalq kapital bazarına çıxmağa daha geniş imkanlar verir. Beləliklə Beynəlxalq Kapital bazarından güzəştli şərtlərlə vəsait vermək imkanına malikdir. Bankın əsas məqsədi:

İlk növbədə Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrində əməliyyat aparmaq; bu ölkələrin bazar iqtisadiyyatı sistemində keçməsinə köməklik etmək;

- Həmin ölkələrdə xüsusi sahibkarlığın inkişafına yardım etmək;

- Kommersiya bankları ilə inkişaf bankının funksiyalarını əlaqələndirmək və s.-dən ibarətdir.

Bank xüsusi və özəlləşdirilmiş müəssisələrə köməklik göstərəndə onların sponsor yardımı olmasını və biznes-planı olmasını da məsləhət bilir. Xarici sponsoru olan obyektlərə daha tez kredit verir. **Avİ və İB Kommersiya müəssisələrinə** 10 il müddətinə;

İnfrastrukturanın inkişafına, nizamnamə kapitalının təşkilinə **15 illiyə kredit verir**;

Adətən bu bankın maliyyələşdirmə məbləği borc götürənin cəmi xərclərinin 35%-indən artıq olmur. Əlbəttə bu faiz dərəcəsi dəyişməz deyildir. İnfrastruktura sahələrinin maliyyələşdirilməsi üçün bankın inkişaf departamenti hökumət orqanlarından sifarişlər alır və layihənin yerinə yetirilməsində məsul şəxsi müəyyən edir.

Xüsusi bölmənin inkişafına Bank çox yaxından köməklik edir. 200-dən çox layihənin maliyyələşdirilməsinə köməklik göstərmişdir. Bu layihələr özəlləşdirmə və quruluş islahatı,

maliyyə bölməsinin inkişafı, iqtisadiyyat bölməsi, energetika, AES-in təhlükəsizliyi, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, turizm, telekommunikasiya, sosial bölmə, ətraf mühitin mühafizəsi və digər sahələri əhatə edir. Bank kapital bazarının inkişafına zəmin yaradır və qiymətli kağızların yerləşdirilməsinə təminat verir.

Avİ və İB-in tərkibinə – 9 departament (bank əməliyyatları, maliyyə üzrə, layihələrin qiymətləndirilməsi, baş iqtisadiyyat şöbəsi və s.) daxildir. Bank əməliyyatları departamenti üç şöbədən ibarətdir. Bu şöbələr aşağıdakı qrupları əhatə edir.

– **Ölkələr üzrə 10 qrup.**

1. Azərbaycan, Qırğızıstan, Tacikistan, Türkmənistan
2. Baltıqyanı ölkələr, Belarusiya
3. Bolqarıstan, Albaniya, Makedoniya, Sloveniya
4. Çexiya, Slovakiya
5. Macarıstan
6. Qazaxıstan, Özbəkistan
7. Polşa
8. Rumıniya, Moldava, Xorvatiya
9. Rusiya
10. Ukrayna, Ermənistan, Gürcüstan

– **Ayrı-ayrı sahələr və fəaliyyət dairələri üzrə 13 qrup mövcuddur.**

Kənd təsərrüfatı; təhsil və peşə hazırlığı; energetika; maliyyə institutları; təbii ehtiyatlar; nüvə təhlükəsizliyi; özəlləşdirmə; quruluş islahatları; mülkiyyət; turizm; telekommunikasiya; nəqliyyat; ekologiya infrastrukturası və s.

– **Əməliyyata yardım qrupları.**

Bütün qrupların tərkibi Bankın üzvü olan ölkələrin dövlət və xüsusi bölmələrinin mütəxəssislərindən ibarətdir. Bankın təsis müqaviləsinə əsasən aşağıdakı fondlar yaradılmışdır:

– **Baltıqyanı xüsusi investisiya fondu:** Bu fond Baltıqyanı ölkələrində xüsusi bölmənin inkişafına köməklik edir.

Burada Danimarka, İslandiya, Norveç, Finlandiya, İsveç iştirak edir.

– **Baltıqyanı xüsusi texniki yardım fondu.** Baltıqyanı ölkələrə bazar iqtisadiyyatının inkişafına köməklik göstərir. Bu fondun işində də Danimarka, İslandiya, Norveç, Finlandiya və İsveç iştirak edir.

– **Rusiya xüsusi fondu** – Xüsusi bölmədə xırda biznesin inkişafını nəzərdə tutur.

– **Rusiya xüsusi texniki yardım fondu.**

AvY və İB-in ilkin kapitalı 10 mlrd. EKYÜ və yaxud 12.8 mlrd. dollar olmuşdur.

Bankın üzvü olmaqda – Aİ, Avropa Birliyi və Avropa İnvestisiya bankının kvotası 51%;

Mərkəzi və Şərqi Avropa 13,5%;

Digər Avropa ölkələri 11,3%;

Qeyri-Avropa ölkələri 24,2%; təşkil edir.

Bankın cəmi kapitalının daha çox hissəsi aşağıdakı ölkələrə məxsusdur:

ABŞ – 10%; Almaniya, Fransa, İtaliya, Böyük Britaniya və Yaponiyanın hər biri 8,5% təşkil edir.

Bir qayda olaraq burada da kredit ehtiyatları adi və xüsusi ehtiyat fondlarına bölünür. Adi fondan vəsait bazar şərtləri ilə verilir. Xüsusi fondan isə rentabelliği aşağı olan sahələrə, sosial infraquruluşa sahələrinə kredit verilir.

Bu bank kreditinin 70%-ə qədəri xüsusi bölmənin inkişafına ayrılır.

Şərqi Avropa ölkələrinə qoyulan cəmi birbaşa investisiyanın 15%-ə qədəri bu bankın payına düşür.

4. Avropa Nəqliyyat Nazirlərinin Konfransı (AvNNK)

Avropa Nəqliyyat Nazirlərinin Konfransı Avropa dövlətləri nəqliyyat nazirlərinin təşəbbüsü ilə 1953-cü ildə yaradılmışdır. İqamətgahı Parisdə İƏ və İT-in iqamətgahı ilə bir yer-

dədir. Ona görə də hər iki təşkilatın iqtisadi məsələlər üzrə katibliyi eynidir.

Təşkilatın 31 üzvü var:

Avstriya, Belçika, Bolqarıstan, Bosniya və Herseqovina, Böyük Britaniya, Macarıstan, Almaniya, Yunanıstan, Danimarka, İrlandiya, İspaniya, İtaliya, Latviya, Litva, Estoniya, Lüksemburq, Moldova, Niderland, Norveç, Polşa, Portuqaliya, Rumıniya, Slovakiya, Sloveniya, Türkiyə, Finlandiya, Fransa, Çexiya, İsveçrə, İsveç.

Bunlardan əlavə – 6 ölkə birlikdə – Avstraliya, Kanada, Yeni Zelandiya, Rusiya, ABŞ, Yaponiya da bura daxildirlər.

Azərbaycan, Albaniya, Ermənistan, Gürcüstan və Mərakeş də bu təşkilatın işində iştirak edirlər. Təşkilatın əsas məqsədi:

Avropada daxili nəqliyyatın inkişafına köməklik etmək, onun beynəlxalq əhəmiyyətini artırmaq;

Avropada daxili nəqliyyatla bağlı olan beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsinə köməklik etmək.

Bu məqsədlə də aşağıdakı istiqamətlərdə iş aparılır:

nəqliyyatın inkişaf istiqamətləri işlənib hazırlanır, investisiyaya olan tələbat dəqiqləşdirilir; 1996-cı ildə təşkilatın nazirlər soveti ekoloji nəqliyyat strategiyası barədə qərar qəbul etmişlər, bu məqsədlə dəmir yolu və çay nəqliyyatının üstünlük verilməsini xüsusi qeyd etmişlər;

– infrastrukturanın inkişaf istiqamətləri işlənib hazırlanmışdır;

– dəmir yolu, avtomobil yolu və çay nəqliyyatının inkişafı barədə konkret tədbirlər müəyyən edilmişdir

– Mərkəzi və Şərqi Avropanın Avropa nəqliyyat bazarı ilə inteqrasiyası probleminin həlli sürətləndirilir, bir çox cəhətlər normalar, prinsiplər hazırlanır.

Beləliklə mərkəzi və şərqi Avropa üçün də vahid qaydaların yaradılması ilə sərnişin nəqliyyatının yaxşılaşması baş verir.

5. Avropa Mülki Aviasiya Konfransı (AvMA)

Avropa Mülki Aviasiya Konfransı Avropa Şurasının təşəbbüsü ilə 1955-ci ildə yaradılıbdır. Burada Beynəlxalq mülki aviasiya təşkilatının da fəal rolu olmuşdur.

Bu təşkilatın tərkibinə aşağıdakı dövlətlər daxildir:

Avstriya, Belçika, Bolqarıstan, Böyük Britaniya, Macarıstan, Almaniya, Yunanıstan, Danimarka, İrlandiya, İspaniya, İtaliya, Kipr, Latviya, Litva, Estoniya, Lüksemburq, Malta, Moldova, Monako, Niderland, Norveç, Polşa, Portuqaliya, Rumıniya, Slovakiya, Sloveniya, Türkiyə, Finlandiya, Fransa, Xorvatiya, Çexiya, İsveçrə, İsveç.

Bu təşkilatın yaradılmasının əsas məqsədi:

Mülki aviasiyanın daha səmərəli istifadə edilməsi və təhlükəsizliyinin artırılması;

üzv olan ölkələrin təklifləri, qərarları əsasında mülki aviasiyanın inkişafı problemlərinin konkretləşdirilməsi;

Avropa ölkələrinə aid olan problemlərin həll edilməsi üçün Beynəlxalq mülki aviasiya təşkilatı ilə əməkdaşlığın artırılması və s.

Beləliklə, XXIX-əsrin axırlarına kimi avropada mülki aviasiyanın Avronaviqasiya və Avronəzarət deyilən sistemlərlə tam əlaqələndirilməsi proqramı başa çatmalıdır.

6. Avropa Azad Ticarət Birliyi (AATB)

Avropa Azad Ticarət Birliyi 1960-cı ildə yaradılmışdır. Buna əvvəlcə **11 ölkə** daxil olmuşdur. Sonralar **7 ölkə** çıxaraq Aİ-yə daxil olmuşlar. Hazırda AATB-nin tərkibində **4 ölkə** var: İsveçrə, Norveç, İrlandiya, Lixtenşteyn. Əslində bu birlik hazırkı Aİ-yə əks mövqedə çıxış etmişdir. Lakin elə bir yüksək nəticə əldə edə bilməmişlər. Bu birliyin Aİ-dən fərqi ondan ibarətdir ki, burada milli çərçivədən üstün, dövlətlər-

arası əlaqələndirmə institutları yoxdur. AATB ilk növbədə ticarətin liberallaşdırılmasını və gömrük sahəsində olan ma nişçiliklərin aradan qaldırılmasını həyata keçirmişdir.

Onu da göstərməliyik ki, bu prinsiplər ancaq sənaye məh sullarına aid edilir. Kənd təsərrüfatı məhsullarını əhatə etmir.

1972-ci ildə bura daxil olan hər bir ölkə Aİ ilə gömrük dərəcələrinin azaldılmasına dair müqavilə imzalamışlar.

AATB daxilində də vahid gömrük dərəcələri yoxdur. Hər bir əmtəənin mənşəyi baxımından taarif dərəcələri müəyy- yönləşdirilir.

1994-cü ildə AATB ilə Aİ arasında "vahid iqtisadi məkan" yaradılması barədə müqavilə bağlanmışdı.

Avropa İqtisadi Məkanı (AİM)

Avropa İqtisadi Məkanı 1992-ci ildə Aİ-nin 12 dövləti və AATB-in 7 üzvünün qərarı ilə yaradılmışdır. Bu razılaşma 1994-cü ildə qüvvəyə minmişdir.

Burada əsas məqsəd eyni normalar və şəraitə əsaslanan qurum yaratmaqdan ibarətdir.

Razılığa əsasən:

- əmtəə və xidmətlərin, kapitalın və insanların ölkələrə- rasında sərbəst hərəkətinə zəmin yartmaq;

- iqtisadiyyat, elmi tədqiqat, istehlak, ətraf mühit, sosial siyasət, təhsil və digər sahələrin inkişafı üzrə siyasətin razı-laşdırılması;

- ümumi norma və qayda yaradılması üçün hüquqi sistem işlənilib hazırlanması nəzərdə tutulmuşdur.

AİM haqqında razılığa əsasən Aİ ilə AvATB ölkələri ara- sında müəyyən kənd təsərrüfatı məhsullarının idxalı barədə, Aİ ilə İslandiya və Norveç arasında balıq tutmaq üzrə ikitərəf- li razılıq əldə edilmişdir. AİM iki tərkibdən: Ali siyasi orqan olan Şuradan və Birləşmiş Komitədən ibarətdir. İki məşvə- rətçi orqan mövcuddur. Məsləhətverici komitə və Birləşmiş parlament komitəsi.

XI FƏSİL

MƏRKƏZİ VƏ ŞƏRQİ AVROPA VƏ ASIYA DÖVLƏTLƏRİNİN REGIONAL İQTİSADI TƏŞKİLATLARI

1. *Beynəlxalq Əməkdaşlıq Bankı.*
2. *Beynəlxalq İnvestisiya Bankı.*
3. *İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı.*
4. *Müstəqil Dövlətlərin Əməkdaşlığı.*
5. *QUAM Regional Təşkilatı.*
6. *Qaradəniz İqtisadi Əməkdaşlığı.*
7. *Qaradəniz Ticarət və İnkişaf Bankı.*

1. Beynəlxalq Əməkdaşlıq Bankı

Beynəlxalq Əməkdaşlıq Bankı 1963-cü ildə yaradılmış və 1964-cü ildən fəaliyyətə başlamışdır. Həmin ildən də BMT- nin katibliyi tərəfindən qeydə alınmışdır. Bank 9 ölkəni özündə birləşdirir. Bunlar: Bolqarıstan, Vyetnam, Kuba, Mon- qolustan, Polşa, Rusiya, Rumıniya, Slovakiya, Çexiyadan iba- rətdir (əvvəllər Macarıstan və Almaniya da bura daxil idilər).

Bankın əsas məqsədi çoxtərəfli əməliyyatlarda həmin döv- lətlərin hesablaşmalarını həyata keçirmək, qarşılıqlı İqtisadi Yardım Şurası ölkələrinin başqa ölkələrlə əməkdaşlığına bərklik etmək, başqa ölkələrlə olan əmtəə göndərmələrinə plan və hesablaşma nizamına, qarşılıqlı, öhtəçiliklərə əməl edilməsinə yardım etməkdən ibarətdir.

Bank yarandığı vaxtdan üzv olan ölkələr arasında iqtisadi əməkdaşlığın inkişafına və iqtisadi inkişafa xidmət edir.

Bank 1991-ci illərədək beynəlxalq hesablaşmaları, kre- ditləşmələri dönorli Rusiya pul vahidi olan **rubl** ilə həyata keçirirdi. 1991-ci ildən isə qarşılıqlı hesablaşmalar dönorli valvuta ilə aparılır.

Odur ki, Bankın fəaliyyətində müəyyən çətinliklər də yaranmışdır. Banka həvalə edilmişdir ki, üzv olan ölkələrin bazar iqtisadiyyatı sisteminə keçməsinə köməklik göstərsin. Odur ki, Bank əməliyyatlarının və Bank xidmətinin həcmi xeyli artmışdır.

Bu beynəlxalq bankı saxlamaq üçün üzv olan ölkələr onun kommersiya fəaliyyətinin artırılmasında müəyyən tədbirlər həyata keçirmişlər.

Bank kommersiya xarakterli müştərilərlə hesablaşma və kredit xidmətlərini artırmışdır. Son vaxtlardan bu bank bank müştərilərindən başqa – iri müəssisələrlə və xarici ticarət kompaniyaları ilə də geniş iş aparır.

Müştərilərin tapşırığı əsasında Bank Dünya Bankı praktikasındakı qəbul olunmuş bütün əməliyyatları aparır: Sənədləşmə əməliyyatları həyata keçirir, müştərilərin hesablaşmalarını aparır, təminat verir, depozitləri yerləşdirir, istiqrazların dəyişilməsi üzrə əməliyyat aparır, bank məsləhətləri və bir çox digər xidmət növləri həyata keçirir.

2000-ci ildən bu Bankın bütün yazışmalar şəbəkəsi dünyanın müxtəlif ölkələrindən 300-dən artıq bankı əhatə edir. Burada 70 bank üzv olan ölkələrin payına düşür. Bütün yazışma münasibətlərində Rusiyadan – 16 kommersiya bankı, Bolqarıstandan – 12, Polşadan – 11, Çexiyadan – 7, Rumıniyadan – 7, Slovakiyadan – 5 bank iştirak edir.

2. Beynəlxalq İnvestisiya Bankı

Beynəlxalq İnvestisiya Bankı 1970-ci ildə Qarşılıqlı İqtisadi Yardım Şurasının üzvlərinin razılığına əsasən yaradılmışdır. Əsas məqsədi həmin ölkələr arasında uzunmüddətli və ortamüddətli kreditləşmə əməliyyatları aparmaqdan ibarət olmuşdur. 1991-ci ildən sonra Qarşılıqlı İqtisadi Yardım Şurasının dağılması ilə bağlı olaraq, bu Bank çoxtərəfli əməliyyatları dövrüli rublla deyil, dövrüli valyuta ilə aparmağa keçmişdir.

O vaxtdan da kredit münasibətlərində milli valyutalardan istifadə edilmir.

Bank özündə 11 dövləti birləşdirir: Bolqarıstan, Macarıstan, Monqolustan, Polşa, Rusiya, Çexiya, Slovakiya, Rumıniya, Kuba, Vyetnam, Yuqoslaviya.

1991-ci ildən sonra bu Bankın işində də köklü dəyişikliklər baş vermişdir. Kreditləşmədə yeni mexanizmlər işlənib hazırlanmışdır. Bu məqsədlə Bankın Şurası kredit və faiz siyasəti üzrə əsas prinsiplər müəyyənləşdirmişdir. Burada üzv olan ölkələrin iqtisadiyyatının müasir xüsusiyyətləri və onların xarici iqtisadi əlaqələrinin öyrənilməsi ön plana çəkilmişdir. Kreditləşmə sistemində iri müəssisələrdən müxtəlif mülkiyyətli orta və kiçik müəssisələrə, müştərək müəssisələrə, nəqliyyat, turizm sahəsi ilə məşğul olan müəssisələrə keçidə üstünlük verilmişdir.

Son illərdə Bank layihələrin maliyyələşdirilməsinə, müəssisələrin və təşkilatların kapitalında iştirak etmək işinə, müəyyən obyektlərin birgə maliyyələşdirilməsinə daha çox üstünlük verilib.

1991-ci ildən bu bank banklararası ümumdünya kommunikasiya sisteminə daxil olmuşdur.

3. İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (İƏT-EKO)

Məlumdur ki, daha ümumi, universal beynəlxalq təşkilatlarla yanaşı ayrı-ayrı ərazilər üzrə də bir çox beynəlxalq institutlar – qurumlar yaradılması zərurəti artmışdır. Azərbaycan Respublikası da müstəqillik əldə etdikdən sonra fəal surətdə istər ümumi və istərsə də regional təşkilatlara qoşulur. Belə təşkilatlardan biri də **İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatıdır**. Bu təşkilat ilk dövrlər – 1964-1979-cu illərdə də fəaliyyət göstərmişdir. "**İqtisadi İnkişaf Təşkilatı**" adı ilə İran, Türkiyə və Pakistanı birləşdirirdi. Bu ölkələr arasındakı texniki-

İqtisadi və mədəni əməkdaşlığın inkişafı nəzərdə tutulurdu. Vaxt keçdikcə həmin təşkilat çərçivəsində bu ölkələr arasındakı iqtisadi əməkdaşlıq daha da genişlənmişdir. Qarşılıqlı ticarətin inkişafı və sabit iqtisadi artıma zəmin yaradılması məqsədi ilə bu təşkilat **1985-ci ildən "İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı"** adlandırılmışdır. 1992-ci ilin noyabrında **Azərbaycan**, Türkmənistan, Tacikistan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Qazaxıstan və Əfqanıstan da bu təşkilatın üzvlüyünə qoşulmuşdur. Beləliklə hazırda bura 10 ölkə daxildir. Elə buna görə də hər il noyabr ayının **28-i EKO günü** kimi qeyd olunur. Bu təşkilata daxil olan dövlətlərin 7 mln. kv. km ərazisi və 400,0 mln. nəfərdən artıq əhalisi vardır.

İƏT-in (EKO-nun) aşağıdakı qurumları vardır:

1. Nazirlər Şurası (Bu İƏT-in ali orqanı hesab edilir) və Xarici İşlər Nazirləri Şurası.

2. Müavinlər Şurası. Bu İƏT-in daimi fəaliyyət göstərən orqanı hesab edilir.

3. Regional planlaşdırma Şurası (İqtisadiyyat Nazirliyinin müavinlərindən ibarətdir).

4. İƏT-in Katibliyi. Bu Tehrandadır. Baş katib rəhbərlik edir. Bu baş katib Nazirlər Şurası tərəfindən 4 illiyə seçilir.

5. Əməkdaşlıq üzrə texniki komitələr (İqtisadi, ticarət, nəqliyyat və rabitə, sənaye, k/t-ı, təhsil, elm və mədəniyyət, energetika, infrastruktura və s.).

6. İƏT-in ixtisaslaşdırılmış agentlikləri: ticarət-sənaye palatası; Sığorta Mərkəzi (Karaçi); Sığorta Kompaniyası (İstanbul).

Qeyd etmək lazımdır ki, İƏT-in əsas rəhbər və texniki orqanı Tehrandadır. Bu orqanların görüşləri, sessiyaları isə növbə ilə üzv olan dövlətlərin paytaxtında keçirilir.

İqtisadi əməkdaşlıq təşkilatının əsas məqsədi:

1. İştirakçı ölkələr arasında taarif sistemində müəyyən maneələrin aradan qaldırılması;

2. Sənaye sahəsində birgə müəssisələr yaradılmasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi və burada regional bazarın

əsas götürülməsi;

3. İnvestisiya bankının təsis edilməsi və iştirakçı dövlətlərdə xüsusi bölməni inkişaf etdirmək;

4. İştirakçı dövlətlərin sığorta şirkətinin işinin vahid hala salınmasına köməklik göstərmək;

5. Həmin ərazi daxilində turizmin inkişafına zəmin yaratmaq;

6. Nəqliyyat sisteminin yaradılması;

7. Qarşılıqlı surətdə texniki və ekspert köməkliyi göstərilməsi;

8. İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının elm fondunun təsis edilməsi;

9. Bu iştirakçı dövlətlərdə gənclər fondunun təsis edilməsi;

10. Mədəni əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi;

11. İştirakçı dövlətlər arasında kütləvi informasiya sahəsində əməkdaşlığa köməklik göstərilməsi.

İƏT-in fəaliyyətinin müasir vəziyyəti. İƏT-in fəaliyyətinin müasir vəziyyəti əsasən aşağıdakı cəhətlərlə xarakterizə olunur.

Əvvəlcədən qeyd etməliyik ki, İƏT nisbətən gənc təşkilatdır. Onun iştirakçılarının bir qismi – İran, Pakistan, Əfqanıstan, hətta Türkiyə də beynəlxalq birliklərdə o qədər də təmsil olunma bilmirlər.

2. Bu təşkilatın digər üzvləri olan Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan, Türkmənistan, Tacikistan isə açıq iqtisadiyyat sistemində yeni keçmiş ölkələrdir. Bu ölkələr məstəqillik yolunda, beynəlxalq əlaqələrdə heç bir təcrübəyə malik deyildirlər.

3. Bu ölkələrin siyasi-strateji, ticarət-iqtisadi istiqamətləri, mənafehi, iqtisadiyyatda və infrastrukturda qeyri-ardıcılıq, bəzi ölkələrdə valyuta çatışmazlığı və s. kimi amillərin mövcud olması üzündən həmin təşkilatdakı əməkdaşlıq o qədər də gözə çarpa bilmir.

Bütün bunlarla yanaşı Pakistan, İran və Türkiyənin, Orta Asiya Respublikalarının bazarları uğrunda rəqabətləri İƏT-

in qeyri-sabitliyinə gətirib çıxarır. Eləcə də **Qaradəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı, Xəzər Dəniz İqtisadi Əməkdaşlığı, fars dilli ölkələrin** birliyi və bu kimi paralel qurumların yaradılması da İƏT-in möhkəmlənməsinə əks təsir göstərə bilər.

Bütün bunlarla yanaşı İƏT-in işində və bu ölkələr çərçivəsində iqtisadi münasibətlərdə böyük irəliləyişlər də həyata keçirilməkdədir. Belə ki:

1. İƏT-in fəaliyyət proqramı qəbul edilmişdir.
2. İƏT çərçivəsində taarif dərəcələri barədə protokol imzalanmışdır.
3. Dəniz gəmiçiliyi sahəsində və eləcə də ticarət və inkişaf bankı yaradılması barədə layihələr hazırlanmasına dair razılaşmalar əldə edilmişdir.
4. Tehranda sığorta işinə dair birgə kollecə yaradılmışdır.
5. İƏT çərçivəsi daxilində tranzit ticarətə dair razılıq əldə edilmişdir (Azərbaycan, İran, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Pakistan, Türkiyə, Tacikistan, Türkmənistan imza atmışlar).
6. İƏT-in çərçivəsində sahibkarlar üçün viza rejimi sadələşdirilmişdir (Əfqanıstan, Azərbaycan, İran, Qazaxıstan, Pakistan, Türkiyə, Türkmənistan imza etmişlər).
7. İƏT-in gəmiçilik kompaniyasının və onun nizamnaməsinin təsis edilməsi razılaşdırılmışdır (bu sənədə Əfqanıstan, Pakistan, Türkmənistan və İran imza atmışlar).
8. Ticarət və İnkişaf Bankı yaradılması barədə razılıq əldə edilmişdir (Pakistan, Türkmənistan, İran imzalamışlar).
9. İƏT üzrə mədəniyyət İnstitutu yaradılması barədə razılıq əldə edilmişdir – 8 ölkə imzalamışlar.
10. İƏT üzrə elm fondu yaradılması qərara alınmışdır.
11. Sığorta kompaniyası yaradılmasına dair yazılı sənəd hazırlanmışdır (Pakistan, Türkiyə, İran imzalamışlar).
12. İƏT ilə BMT-nin inkişaf proqramı (PROON) və bəzi digər qurumlar arasında qarşılıqlı anlaşmaya dair sənədlər də hazırlanmışdır.

Hazırda Alma-Ata – Daşkənd – Tehran – İstanbul marşrutu üzrə tranzit magistral dəmir yolu çəkilməsi, Yaponiya, Koreya, Çin, Mərkəzi Asiya, Avropa transkontinental dəmiryolu dəhlizi yaradılması layihələri barədə qarşılıqlı danışıqlar gedir.

İƏT – Hindistan və Çinlə əlaqələri genişləndirmək və onların bu quruma üzvlük məsələsini müzakirə edirlər.

İƏT-in nəqliyyat və kommunikasiya üzrə daimi komissiyası yaradılmışdır. Bu qurum regionda infrastrukturanın inkişafının sürətləndirilməsinə xidmət edir.

İƏT-in dövlət başçıları dəfələrlə göstərmişlər ki, əməkdaşlıq təşkilatının rolunun güclənməsi və bu təşkilatla digər beynəlxalq və regional təşkilatlar arasında qarşılıqlı faydalı əlaqələrin qurulması obyektiv zərurət təşkil edir. İƏT – bir çox beynəlxalq qurumlarla – o cümlədən Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Asiya İnkişaf Bankı, İslam İnkişaf Bankı, BMT-nin Narkotik vasitələrə Nəzarət üzrə Proqramı, BMT-nin Asiya və Sakit okean üzrə İqtisadi və Sosial Komissiyası, Ümumdünya Ticarət Təşkilatı, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı və s. ilə yaxından əməkdaşlıq edir.

Bütün bu iqtisadi münasibətlərdə hər bir dövlət öz milli mənafeyi baxımından iştirak edir. İƏT-in VI zirvə görüşündə Tehranda (2000-ci il iyunun 10-da) Azərbaycanın Prezidenti H.Əliyev İƏT – çərçivəsindəki iqtisadi münasibətlərin inkişafına böyük əhəmiyyət verərək göstərmişdir ki, ölkəmizdə xarici investorların fəaliyyəti üçün hər cür şərait yaradılmışdır. Xarici kapitalın ölkəmizə cəlb edilməsi üçün əlverişli şərait vardır.

İƏT-in üzvləri bir-birinin hər cür faydalı təcrübəsindən geniş istifadə edirlər. 2007-ci il iyun ayının 6-da Bakıda İƏT ölkələrində özəlləşdirmə təcrübəsinə dair seminar keçirilmişdir.

Bu seminarda 8 ölkənin – Azərbaycan, Türkiyə, İran, Pakistan, Əfqanıstan, Özbəkistan, Qırğızıstan və Tacikistanın səlahiyyətli dövlət qurumlarının nümayəndələri və İƏT Katibliyinin məsul şəxsləri iştirak etmişlər.

4. Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB)

Məlumdur ki, bu əməkdaşlığın üzvləri uzun müddət təqribən 70 il eyni sosial-iqtisadi-siyasi sistemdə yaşamışlar. Vahid mərkəzləşdirilmiş planlaşdırılma mexanizminin tələbləri altında fəaliyyət göstərmişlər. 1970-ci illərdən sonra bu sistemə daxil olan ölkələrin təsərrüfatçılıq mexanizmində, planlaşdırma və idarəçilik işlərində müəyyən dəyişikliklər özünü göstərirdi.

1979-cu ildə Sovet ittifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi ilə SSRİ Nazirlər Sovetinin birgə qərarı olmuşdur. Bu qərarla planlaşdırılmanın yaxşılaşdırılması və iqtisadi mexanizmin təkmilləşdirilməsi nəzərdə tutulurdu. Eləcə də 1980-ci illərdən başlayaraq bir çox iqtisadi və siyasi islahatlar keçirilməyə başlanmışdır.

1986-cı ilin fevral ayından idarəçilik sistemində və iqtisadiyyatda yenidənqurma – islahatlar genişlənmişdir.

1986-cı ilin noyabr ayında fərdi fəaliyyət barədə qanun qəbul edilmişdir (29 növ fərdi əmək fəaliyyəti, o cümlədən xüsusi müəssisələrin yeri göstərilirdi).

1987-ci ilin iyun ayında "Dövlət müəssisələri" haqqında (maliyyə müstəqilliyi), **1988-ci ildə kooperativlər haqqında** (onların iqtisadi, sosial, təşkilati, hüquqi tərəfləri barədə) qanun qəbul edilmişdir.

Bütün bu kimi islahatlar – qanuni aktlar mərkəzləşdirilmiş planlaşdırma sisteminin əsasını laxladırırdı.

Nəhayət **1990-cı ilin** əvvəllərində partiya və konstitusiyaya quruculuğunda da islahatlar keçirilməsi barədə qərarlar qəbul edilirdi.

Beləliklə, **1989-1990-cı** illərdə tənzim olunan bazar iqtisadiyyatı proqramı qəbul edilmişdir (bu proqram 1989-cu ilin axırlarında SSRİ Xalq deputatları Sovetinin 2-ci qurultayı tərəfindən qəbul edilmişdir).

Nəhayət **1991-ci ilin axırlarında (8 dekabr, 1991, Minsk)** Rusiya, Belarusiya və Ukraynanın prezidentləri (Belorusiyada) SSRİ-nin buraxılması – ləğv edilməsi barədə razılığa gəlmişlər.

Aydındır ki, bu hadisə ayrı-ayrı ölkələr arasındakı istehsal-texniki, mədəni, elmi, təsərrüfat əlaqələrinin pozulmasına səbəb olmuşdur. Geniş təhlil aparmadan tam inamla qeyd etmək olar ki, **SSRİ respublikaları arasındakı əlaqələrin və qarşılıqlı iqtisadi yardım Şurası çərçivəsindəki əməkdaşlığın birdən-birə pozulması nəticəsində dünya sosializm sisteminə dəyən zərərin** həcmi İkinci Dünya müharibəsində həmin ölkələrə dəyən zərərlə müqayisə etmək olar (C.K.). Burada bütün ictimai-iqtisadi siyasi, hərbi hadisələrin əhəmi nəzərdə tutulur. İkinci Dünya Müharibəsindən sonrakı bərpa dövrü təqribən 10 ilə qurtardığı halda bu gün 1990-cu ildən 17 il keçməsinə baxmayaraq heç bir respublika hələ ki, əvvəlki səviyyəsini tam bərpa edə bilməyibdir (C.K.).

Bir məsələni də qeyd etmək maraqlıdır ki, həddindən artıq böyük görünən **SSRİ-nin** cəmi əhalisi Çinin əhalisinin təqribən **25%-ni** təşkil etdiyi halda, **Çin** vahid rəhbərliyi tətbiqlə geniş, hərtərəfli islahatlar aparmağa üstünlük verir. Bu mənada Çin modeli daha münasib model ola bilərdi.

Beləliklə Sosialist dövlətlərini birləşdirən Qarşılıqlı İqtisadi Yardım Şurasının dağılması ilə (1949-cu ildə yaradılmışdı) onun üzvü olan ölkələrin ictimai-iqtisadi quruluşunda da köklü dəyişikliklər baş verirdi. Yeni müstəqil dövlətlər formalaşdırdı. Bununla yanaşı SSRİ-nin siyasi cəhətdən dağılmasına baxmayaraq bir çox sahələrdə vahid sistem qalmışdır. Bunlardan – vahid enerji sistemi, vahid nəqliyyat sistemi, telekommunikasiya, qarşılıqlı xalq təsərrüfatı kompleksləri, ümumi neft-qaz kəmərləri sistemi, işçi qüvvəsinin sərbəst hərəkəti, vahid texniki standartlaşdırma və s.

Ona görə də keçmiş SSRİ-nin ərazisində yeni bazar yaradılması imkanları da qalırdı.

Beləliklə yeni formalaşmış dövlətlərin rəhbərləri bu ölkə-

lər arasındakı tarixi əlaqələrin bərpa edilməsinin vacibliyini çox üstünlük vermişlər. **1991-ci ilin dekabr ayının 8-də Minsk şəhərində SSRİ-nin buraxılması aktı ilə eyni zamanda Rusiya, Belorusiya və Ukrayna arasında yeni formada əməkdaşlıq barədə müqavilə imzalanmışdır. Dekabr ayının 21-də isə Alma-Atada (Qazaxıstan) Keçmiş SSRİ-nin tərkibində olan respublika rəhbərlərinin görüşü olmuş və 8 ölkə həmin müqaviləyə qoşulmuşlar.**

Bunlar – Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Türkmənistan, Tacikistan, Özbəkistan, Moldova və Ermənistan (1993-cü ildə Gürcüstan da bu birliyə qoşulmuşdur) respublikalarından ibarətdir.

Beləliklə 1991-ci ilin dekabr ayında Müstəqil Dövlətlər Birliyi yaradılmışdır. Bu prosesin formalaşdırılması barədə ilk təşəbbüslər, görüşlər **1992-ci ilin mart ayında Moskvada** həmin ilin oktyabr ayında **Bişkekdə, 1993-cü ildə Minskə** keçirilmişdir.

21 dekabr 1991-ci il (Alma-Ata) razılaşmalarında MDB-nin quruluşu da müəyyən edilmişdir.

MDB-nin ali orqanı dövlət və hökumət başçılarının Şurası hesab edilir. 1992-ci ilin mart ayında Alma-Atada parlamentlərarası assambleya yaradılmışdır (iqamətgahı Sankt-Peterburqdadır).

1993-cü ildə (24 sentyabrda) Moskvada MDB - dövlətlərinin Müdafiə Nazirləri Şurası və Xarici İşlər Nazirləri Şurası təsis edilmişdir. **Həmin ildən İcraedici Katiblik (iqamətgahı Minskədədir) fəaliyyət göstərir. Eləcə də Xarici İqtisadi Müəssisə və Təsisatlar üzrə rəhbərlər Şurası, Neft və Qaz üzrə hökumətlərarası Şura, İqtisadiyyatın digər sahələri üzrə hökumətlərarası Şura fəaliyyət göstərir.**

MDB – yarandığı vaxtdan xarici siyasət, təhlükəsizlik və müdafiə sahəsi üzrə siyasət, iqtisadi və maliyyə siyasəti kimi sahələr üzrə vahid siyasət yeridilməsi gündəlik tələbatı çevrilmişdir.

1993-cü ildə iqtisadi ittifaq yaradılması barədə razılıq

əldə edilmişdir.

Burada aşağıdakı cəhətlər nəzərdə tutulmuşdur:

Əmtəələrin, Xidmətlərin, Kapital və işçi qüvvəsinin sərbəst hərəkəti;

pul-kredit münasibətlərində, büdcə, qiymət və vergiqoy-mada, valyuta və gömrük dərəcələrində razılaşdırılmış siyasət tətbiq etmək;

azad sahibkarlığın və investisiyanın inkişafına zəmin yaratmaq, ayrı-ayrı müəssisə və sahələr arasında istehsal kooperasiyasının inkişafına yardım etmək;

təsərrüfatçılıq qanunlarının razılaşdırılması.

Bu razılaşmaya əsasən üzv olan ölkələr aşağıdakı beynəlxalq hüquqi prinsiplərə əsaslanmalıdırlar:

biri-birinin daxili işlərinə qarışmamaq, insan hüququna və azadlığına hörmət etmək;

qəbul edilmiş öhtəçiliklərə məsuliyyətlə yanaşmaq;

hər hansı bir münaqişənin sülh yolu ilə həll edilməsi və bir-birinə qarşı iqtisadi təzyiqlərin tətbiq edilməməsi;

fiziki və hüquqi şəxslərə qarşı münasibətdə hər hansı bir milli və digər əlamətlərə görə ayrı-seçkiliyə yol verməmək.

Bütün bu kimi cəhətlərin və prinsiplərin ümumiləşdirilməsi ilə MDB-nin iqtisadi İttifaqı öz məqsədini müəyyənləşdirmişdir:

üzv olan ölkələrdə iqtisadiyyatın sabit inkişafının təmin edilməsi və əhalinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması;

bazar münasibətləri əsasında mərhələ-mərhələ ümumi iqtisadi məkanın yaradılması;

bütün təsərrüfat subyektləri üçün bərabər imkanlar və təminatın yaradılması;

ümumi mənafeyə uyğun olaraq birgə iqtisadi layihələrin həyata keçirilməsi;

ekoloji problemlərin həllində, təbii fəlakətin aradan qaldırılmasında birgə fəaliyyət göstərmək.

İqtisadi ittifaq bu kimi vəzifələri yerinə yetirməklə ardıcıl olaraq inteqrasiya prosesini genişləndirir və aşağıdakı mərhələləri nəzərdə tutur.

- Azad Ticarət Birliyi;

Gömrük İttifaqı;

Ömtəə, Xidmətlər, Kapital və işçi qüvvəsi üzrə ümumi bazar yaradılması;

valyuta ittifaqı yaradılması.

Onu da qeyd etməliyik ki, MDB daxilində müəyyən qrup dövlətlərarası inteqrasiya əlaqələri müxtəlif səviyyədə formalaşır. Belə ki, **1995-ci ilin yanvarında** Rusiya, Belorusiya və Qazaxıstan arasında Gömrük İttifaqı barədə müqavilə bağlanmışdır. **1998-ci ildə** Tacikistan və Qırğızıstan da bu müqaviləyə qoşulmuşlar. Bu subregion birliyi 1998-ci ildə Avropa Asiya İqtisadi Birliyinə çevrilmişdir.

2000-ci ilin oktyabr ayında Astanada (Qazaxıstan) Rusiya, Belorusiya, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Tacikistan **Avrasiya İqtisadi Birliyi** yaratmaq barədə müqavilə bağlamışlar. 2005-ci ildə Özbəkistan, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Tacikistandan ibarət Mərkəzi Asiya İqtisadi Birliyi də **Avrasiya İqtisadi Birliyinə birləşmişdi**.

5. QUAM – AVRASİA Subregional Təşkilatı

MDB ölkələri arasında yaradılan subregional qruplaşmalardan biri də QUAM təşkilatıdır. Bu təşkilat 1997-ci ildə Azərbaycan, Gürcüstan, Ukrayna və Moldova arasında yaradılmışdır.

Bəzən QUAM-ın yaranmasının obyektiv əsasları aşağıdakı amillərlə izah edilir: Bu dövlətlərin MDB-də təhlükəsizlik müqaviləsində iştirak etməməsi; bu dövlətlərin hər birinin ərazisində "etnik münaqişələrin" mövcud olması və MDB-nin (xüsusilə Rusiyanın) bu işin həllində "bitərəf" mövqeyi; bu

ölkələrin ölkədaxili, regional və beynəlxalq münasibələrə baxışlarında olan yaxınlıq; vahid iqtisadi, sosial və siyasi məqsədlərinin mövcudluğu və s.

Beləliklə, bu dövlətlərin başçıları ilk dəfə 1997-ci ildə Strasburq (Fransa) görüşü zamanı Nəqliyyat Enerji üzrə əlaqələrini birləşdirmək barədə razılığa gəlmişlər.

Bu qurumun yaradılması MDB daxilində gedən inteqrasiya proseslərinin nəticəsi kimi qiymətləndirilir.

QUAM Qərb istiqamətli siyasətə daha çox üstünlük verir. Belə ki, Avropa Nümunəsində siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni inteqrasiyaya nail olmağa çalışır. Türkiyə, Rumıniya, Bolqarıstan, Litva və Polşa kimi dövlətlər də bu təşkilata maraqlı olurlar.

QUAM ölkələri Xəzər dənizinin karbohidrogen ehtiyatları üzrə Qərb şirkətləri ilə birgə mənimsənilməsi, onun Bakı – Ceyhan boru kəməri ilə dünya bazarına çıxarılması, **Qərbi Qərb (TRASEKA)** nəqliyyat-kommunikasiya dəhlizinin yaradılması, üzv olan ölkələr arasında təhlükəsizlik sahəsində birgə layihələrin reallaşdırılması, sərhədlərin təhlükəsizliyi və digər məsələlərdə birgə maraqların nümayiş etdirilir.

2000-ci ildə QUAM ölkələri başçılarının Vaşinqtonda görüşü, ABŞ hökumətinin bu təşkilatın fəaliyyəti üçün 45 mln. dollar vəsait ayırması, Avropa birliyinin QUAM-ı dəstəkləməsi bu təşkilatın perspektivli olmasına zəmanət verir.

"2001-ci ildə Yaltada üzv dövlətlərin prezidentlərinin görüşündə **QUAM regional beynəlxalq təşkilat adlandırılmışdır**. İmzalanmış birgə sənəddə (Xartiyada) qeyd olunmuşdur ki, QUAM öz qarşısına üzv olan ölkələr arasında sosial-iqtisadi və ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsi, enerji mərkəzlərinin, Nəqliyyat Kommunikasiya xətlərinin birgə istifadə edilməsi, regional təhlükəsizliyin təmin olunması, terrorizmə, narkoticarətə qarşı birgə mübarizə aparılması məqsədini qoyur. Xartiyada qeyd olunmuşdur ki, bu təşkilat "etnik-siyasi blok deyildir və MDB-yə qarşı qoyulmayıbdır".

QUAM-ın 2005-ci ildə Kişinyovda (Moldova) keçirilən zirvə görüşündə üzv olan dövlətlərin rəhbərləri ilə yanaşı ABŞ-ın Dövlət Departamentinin Avrasiya üzrə məsləhətçisi, ATÖT-in baş katibi, Rumıniya prezidenti və Litva prezidenti də iştirak etmişlər.

Dövlət başçılarının zirvə görüşündə regional problemlər, demokratik proseslərin inkişafı, Avropaya inteqrasiyanın sürətləndirilməsi, terrorizm və təcavüzkar separatizmlə mübarizə, regional təhlükəsizlik, quruma üzv olan dövlətlər arasında əlaqələrin gücləndirilməsi və digər məsələlər müzakirə edilmişdir.

2006-cı ildə zirvə görüşü Kiyevdə (Ukrayna) keçirilmişdir. Bu görüşdə QUAM-ın müxtəlif səviyyələrdə uğurları, konkret əməkdaşlıq layihələri müzakirə edilmişdir.

QUAM ölkələri rəhbərlərinin 3-cü zirvə görüşü 2007-ci il iyun ayının 19-da Bakıda keçirilmişdir.

Görüşdə Azərbaycan, Ukrayna, Rumıniya, Gürcüstan, Bolqarıstan, Moldova, Polşa, Litvanın dövlət və hökumət başçıları, eləcə də ABŞ, Latviya, Estoniya, Yaponiyanın nümayəndə heyətləri də iştirak etmişlər.

Görüşün iştirakçıları qeyd etmişlər ki, **hazırda QUAM-ı Demokratiya və İqtisadi İnkişaf uğrunda təşkilat adlandırmaq olar.**

Burada bir çox məsələlərlə yanaşı mükəmməl nəqliyyat dəhlizinin yaradılması, Transit imkanların və energetika sahəsində qarşılıqlı əlaqələrin daha da möhkəmləndirilməsi, Dünya Ticarət Təşkilatının tələblərinə və normalarına əsaslanan azad ticarət zonası yaradılması məsələləri geniş müzakirə edilmişdir.

Həmin zirvə görüşündə müxtəlif sahələrdə əməkdaşlığı dair bir neçə sənəd imzalanmışdır. Bunlardan: QUAM-ın imtiyazları və immunitetlərinə dair saziş;

2007-2010-cu illərdə mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq haqqında saziş, üzv ölkələri arasında yüklərin beynəlxalq multimodal daşınması haqqında saziş, Nüvə və radiasiya təhlükəsizliyi məsələlərində qarşılıqlı yardıma dair memorandum imzalanmışlar.

155

6. Qara dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı (QDİƏT)

Qara dəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı 1992-ci ildən fəaliyyət göstərir. Lakin rəsmi olaraq 1998-ci ildə təsis olunubdur. QİƏT-in inkişaf strategiyası 1995-ci ilin iyun ayında Buxarestdə (Rumıniya) və 1998-ci ilin iyun ayında Yaltada keçirilən zirvə görüşlərində müəyyən edilmişdir. Yaltada (1998) təşkilatın nizamnaməsi qəbul olunmuşdur.

Azərbaycan, Albaniya, Ermənistan, Bolqarıstan, Yunanıstan, Gürcüstan, Moldova, Rusiya, Rumıniya, Türkiyə, Ukrayna, Serbiya – cəmi 12 dövlət bu təşkilata daxildirlər (Katiblik İstanbuldadır).

İqtisadi sahədə bu təşkilatın əsas məqsədi:

Bir çox sahələrdə çoxtərəfli və ikitərəfli əməkdaşlığın inkişafı;

Sahibkəlik fəaliyyəti üçün şəraitin yaxşılaşdırılması;

Fərdi və kollektiv müəssisələrin, firmaların təşəbbüslərliyinə maraqla yanaşmaq;

Aşağıdakı sahələrdə əməkdaşlığın artırılması həyata keçirilir: – energetika sahəsində; mineral xammal materiallarının hasilatı və emal edilməsində; kənd təsərrüfatı və kənd təsərrüfatı sənayesində; elm və texnika sahəsində; nəqliyyat, kommunikasiya sahəsində; turizm, ətraf mühitin qorunması, təhlükəsizlik və əczaçılıqda; iqtisadi və kommersiya informasiyanın mübadiləsi sahəsində;

Elmi-texniki əməkdaşlığın inkişafına və burada xüsusi tələmənin iştirakına zəmin yaradılması və s.

Bu cür əməkdaşlığın həyata keçirilməsi məqsədi ilə **Qara dəniz Beynəlxalq Tədqiqat Mərkəzi, QD elm fondu, Alimlər Birliyi və Elmi-texniki Tədqiqatın İnformasiya Şəbəkəsi**

kəsi yaradılmışdır.

- Kiçik və orta müəssisələr, investorlar, sahibkarlar və sənayeçilər arasında əməkdaşlığa maraq oyatmaq yolu ilə sahibkarlığın inkişafına köməklik göstərmək;

Milli infrastrukturanın, nəqliyyat və rabitə sisteminin inkişafına və Transavropa nəqliyyat sistemi ilə birləşməsinə köməklik edilməsi;

- Bütün bunlardan əlavə Bank və maliyyə sahəsində, vergiyə cəlb olma məsələlərində, investisiyanın qorunması, statistika məlumatları və digər informasiya verilməsi sahəsində də əməkdaşlıq edilməsi üçün işçi qrupları yaradılmışdır. 1995-ci ildə Qaradəniz Ticarət və İnkişaf Bankı yaradılmışdır. 2007-ci ilin iyun ayının 15-də Türkiyənin İstanbul şəhərində Qaradəniz İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının (QİƏT) 15 illiyinə həsr edilmiş zirvə görüşü olmuşdur. Görüşdə 12 üzv olan ölkələr və müşahidəçi statusuna malik 13 ölkənin nümayəndələri iştirak etmişlər.

Görüşdə ABŞ-ın, BMT-nin, Aİ-nin, ATƏT-in, Dünya Bankının, Dünya Ticarət Təşkilatının nümayəndələri də iştirak etmişlər.

7. Qara dəniz Ticarət və İnkişaf Bankı (QT və İB)

Qara dəniz Ticarət və İnkişaf Bankı Qaradəniz iqtisadi əməkdaşlıq təşkilatı üzvləri olan ölkələrin 1994-cü il razılığı əsasında yaradılmışdır.

Bank öz fəaliyyətində:

- Qaradəniz regionunda iqtisadi inkişafa yardım etmək;
- İnfrastruktura sahələri üzrə olan layihələrin maliyyələşdirilməsi və investisiyaların cəlb edilməsinə zəmin yaratmaq;
- Digər Beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə əməkdaşlıq həyata keçirməyi əsas götürmüşdür;

Beləliklə Bankın fəaliyyəti aşağıdakı istiqamətlərdə

həyata keçirilir:

Qaradəniz İqtisadi Əməkdaşlıq təşkilatı çərçivəsində çox tərəfli əməkdaşlıq layihəsinin kreditləşdirilməsi;

Üzv olan ölkələrdə müəyyən iqtisadi problemlərin həllinə köməklik göstərmək;

Qaradəniz hövzəsində və eləcə də digər ərazidə iqtisadi inkişafa köməklik göstərmək.

Burada qaz və neftin, emal edici avadanlıqların nəqli ilə bağlı layihələrin maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulur. 1994-cü ildəki razılaşmaya əsasən Bankın Nizamnamə fondu 1 mlrd. xüsusi əvəzləmə hüququ olan valyutaya bərabərdir (1375 mlrd. dollar). Ayrı-ayrı ölkələrin kvotası: Rusiya, Yunanıstan və Türkiyə hər biri 16,5%; Bolqarıstan, Rumıniya və Ukrayna -- hərəsi 13,5%; Azərbaycan, Ermənistan, Albaniya, Gürcüstan və Moldova hər biri -- 2% təşkil edir.

Qeyd etməliyik ki, Bankın fəaliyyəti əsasən 1998-ci ildən, kredit verilməsi isə 1999-cü ildən başlanmışdır.

XII FƏSİL

AMERİKA DÖVLƏTLƏRİNİN REGIONAL İQTİSADI TƏŞKİLATLARI

Başqa regionlarda olduğu kimi Amerikada da kifayət qədər birliklər yaradılmışdır. Lakin bu birliklərin bir çoxu inteqrasiya birliyi kimi açıqlanmışdır. Odur ki, bu mövzuda inteqrasiya proseslərinin inkişafı deyil, ancaq tənzimləyici təşkilat kimi araşdırılma aparılır. Bu mənada aşağıdakı təşkilatlar tarixi ardıcılıqla verilir.

1. *Amerika dövlətləri təşkilatı.*
2. *Amerika dövlətlərarası inkişaf Bankı.*
3. *Mərkəzi Amerika iqtisadi inteqrasiya Bankı.*
4. *And qrupu və yaxud And paktı.*
5. *Karib inkişaf Bankı.*
6. *Karib birliyi və Karib ümumi bazarı.*
7. *Energetika üzrə Latin Amerikasını təşkilatı.*
8. *Latin Amerikasını iqtisadi sistemi.*
9. *Latin Amerikasını inteqrasiya birliyi.*
10. *Şərqi Karib dövlətləri təşkilatı.*
11. *Amerika dövlətlərarası investisiya korporasiyası.*
12. *Şimali Amerika Azad ticarət zonası.*
13. *Cənubi Amerika Ümumi Bazarı.*

1. Amerika Dövlətləri Təşkilatı (ADT)

Amerika Dövlətləri Təşkilatı 1948-ci ildə yaradılmışdır. Daha doğrusu bu təşkilat 1890-cı ildə yaradılmış Amerika dövlətlərinin Beynəlxalq ittifaqı qurumunun bazası əsasında

yaradılmışdır. Bu təşkilat 35 dövləti özündə birləşdirir. Antiqua və Barbuda, Argentina, Baham adaları, Barbados, Beliz, Boliiviya, Braziliya, Venesuela, Haiti, Qayana, Qvatemala, Honduras, Qrenada, Dominika, Dominikan Respublikası, Kanada, Kolumbiya, Kosta-Rika, Kuba, Meksika, Nikaraqua, Panama, Paraqvay, Peru, Salvador, Sent-Vinsent və Qrenada, Sent-Kits və Nevis, Sent-Lyusiya, ABŞ, Surinam, Trinidad və Tobaqa, Uruqvay, Çili, Ekvador, Yamayka. Birliyin bütün görüşlərində Amerikada üzv olan ölkələrin inkişafı naminə əməkdaşlıq prinsipləri barədə bəyannamə qəbul edilmişdir. Burada demokratiya, azad ticarət və Amerikada sabit inkişaf, Amerikada azad ticarət zonası yaradılması, ticarət və investisiya yollarının bütün maneçiliklərdən azad edilməsi problemləri ön plana çəkilmişdir. Üzv olan ölkələrin dövlət başçılarının son 2005-ci il görüşündə Amerika birliyində demokratiyanın qorunub saxlanması və möhkəmləndirilməsi, iqtisadi inteqrasiya və azad ticarətin inkişafı yolu ilə həyat şəraitinin yüksəldilməsi, yoxsulluğun və ayrı-seçkiliyin aradan qaldırılması, sabit inkişafın təmin edilməsi və ətraf mühitin qorunub saxlanması problemlərini əhatə edən plan fəaliyyət göstərir.

Bu təşkilat öz tərkibində Amerika dövlətlərarası **İqtisadi və Sosial Şuraya da malikdir**. Həmin şura üzv olan dövlətlər arasında iqtisadi əməkdaşlığın inkişafına hərtərəfli yardım edir.

Eləcə də təşkilatın tərkibində Amerika dövlətlərarası **hüquq komitəsi də fəaliyyət göstərir**. Bu komitə Rio-de-Janeyrodadır (Braziliya). Amerika dövlətlərarası telekommunikasiya Komissiyası da mövcuddur.

2. Amerika Dövlətlərarası İnkişaf Bankı (ADİB)

Amerika Dövlətlərarası İnkişaf Bankı 1959-cu ildə Amerika dövlətləri təşkilatının xüsusi komitəsi tərəfindən hazırlanmış razılaşmaya əsasən yaradılmışdır. Bankın tərkibinə 46 dövlət daxildir. Bunlardan 28 dövlət Latin Amerikasını və Karib

hövzəsi ölkələridir, 18 ölkə isə qeyri regional ölkələrdir; Belçika, Böyük Britaniya, Almaniya, Danimarka, İsrail, İtaliya, Kanada, Niderland, Norveç, ABŞ, Finlandiya, Fransa, İsveç, Yaponiya və s.

Bankın əsas məqsədi:

– Latin Amerikası və Karib hövzəsi ölkələrinin iqtisadi və sosial inkişafına yardım etmək;

– Həmin ölkələrin iqtisadiyyatına dövlət və xüsusi kompaniyaların investisiya qoyuluşuna köməklik göstərmək;

– Maliyyə və bütün digər ehtiyatlardan qarşılıqlı istifadə edilməsi siyasətində Bankın üzvü olan ölkələrin əməkdaşlığına nail olmaq və s.

Bank bu məqsədinin reallaşdırılması üçün öz fəaliyyətində aşağıdakı istiqamətlərə üstünlük verir:

– **Regionda** iqtisadi və sosial layihələri maliyyələşdirir. Burada sənaye, energetika, kənd təsərrüfatı və balıqçılıq, nəqliyyat, turizm və kiçik müəssisələr, infraqururura daha ön plana çökilir. **Sosial sahədə** ətraf mühitin qorunması, elm və texnika, təhsil və səhiyyə sistemi, şəhər təsərrüfatının inkişafı problemləri üstünlük təşkil edir.

– Milli və ərazi üzrə inkişaf planı və layihələrin həyata keçirilməsinə texniki yardım göstərir;

– Layihələrin tərtib edilməsinə, hazırlanmasına, təsdiq edilməsinə köməklik edir və reallaşdırılmasına nəzarət edir.

Bankın tərkibində 8 departament fəaliyyət göstərir. Bunlar – **bank əməliyyatları; maliyyə üzrə; iqtisadi və sosial inkişaf; layihələrin təhlili; hüquq üzrə; plan və proqramlar; inzibati sahə və katiblikdən ibarətdir.** Bankın Avropada xüsusi nümayəndəsi vardır.

Bankın maliyyə vəsaiti qarşılıqlı ödənişlər və borc verilməsində yaranan vəsait, üzv olan ölkələrin maliyyələşdirmə fondları hesab edilir. Bank Kapitalının hərəkəti nəticəsində əmələ gələn vəsait hesabına **xüsusi əməliyyat** fondu yaradılır. Bu fond hesabına güzəştli şərtlərlə borc verilir.

Bankın işində Sosial tərəqqi üçün **Trast fondu** da vardır. **Venesuela Trast fondu, Latin Amerikası** ölkələrinə köməklik göstərmək üçün texniki əməkdaşlıq Trast fondu və s.

1993-cü ildə Bankın üzvü olan ölkələr tərəfindən çox-tərəfli investisiya fondu da yaradılıb. Bu fond az məbləğə borc verir.

Latin Amerikasının 26 ölkəsində və Fransada Bankın şöbələri vardır.

3. Mərkəzi Amerika İqtisadi İnteqrasiya Bankı (MAİB)

Mərkəzi Amerika İqtisadi İnteqrasiya Bankı 1961-ci ildə yaradılmışdır. Öz tərkibində 7 ölkəni birləşdirir – Qvatemala, Honduras, Kosta-Rika, Meksika, Nikaraqua, Salvador, Tayvan.

Bankın əsas məqsədi regionda Kapital qoyuluşu sahəsində siyasət yetirməklə Mərkəzi Amerika dövlətlərinin iqtisadi inkişafına və inteqrasiyasına yardım etməkdən ibarətdir.

Bank öz fəaliyyətini aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirir.

Mərkəzi Amerikanın ümumi bazarı üçün əhəmiyyət kəsb edən sahələrin və eləcə də kənd təsərrüfatı bölməsinin, xidmət dairəsinin, turizmin, ətraf mühitin mühafizəsinin, insan ehtiyatlarının inkişafına uzun müddətə investisiya qoyuluşunun maliyyələşdirilməsi;

infraqururura obyektlərinin maliyyələşdirilməsi;

möhkəm valyutaya ehtiyacı olan, məşğulluğun artırılmasında xüsusi rolu olan istehsal müəssisələrinin maliyyələşdirilməsi;

Mərkəzi Amerika dövlətləri arasında və eləcə də bu regionun üçüncü dövlətlərlə ticarət əlaqələrinin artırılmasına köməklik göstərmək;

Sosial inkişafa yardım etmək, bələdiyyə infraqururura

turasını maliyyələşdirmək;

• yoxsulluqla mübarizə aparılması sahəsində sosial investisiya proqramının reallaşdırılması;

• Kadr hazırlığı məqsədi ilə beynəlxalq təşkilatlarla texniki əməkdaşlıq aparılmasına köməklik etmək və s.

Bankın inzibati aparatında **hüquq şöbəsi; beynəlxalq münasibətlər və planlaşdırma şöbəsi; dövlət bölməsi ilə iş aparılması şöbəsi; Xüsusi bölmə ilə iş aparılması şöbəsi** fəaliyyət göstərir.

Bankın maliyyələşdirmə mənbəyi – nizamnamə kapitalı, ehtiyat kapitalı, cəlb olunmuş vəsaitlər və s. hesab edilir.

Bank aşağıdakı fondlar hesabına borc verir:

• **Adi fond** – xüsusi və dövlət bölmələrində istehsalın və infrastrukturanın inkişafı üzrə layihələrin maliyyələşdirilməsini həyata keçirir;

• **Mərkəzi Amerika iqtisadi inteqrasiya fondu.** Üzv olan ölkələrdə infrastrukturanın inkişafı layihələrini maliyyələşdirir.

• **Dövlət, yerli və bələdiyyə hakimiyyət** orqanları fondu.

Bu fond hesabına muxtar hakimiyyət orqanları müəssisələri və Mərkəzi Amerika təşkilatları maliyyələşdirilir.

• **Mənzil tikintisi fondu** – şəhər təsərrüfatı və mənzil tikintisini maliyyələşdirir.

• **Sosial inkişaf fondu** – şəhər və kənd rayonlarının inkişafını maliyyələşdirir.

• **Mərkəzi Amerika iqtisadi və sosial inkişaf fondu.** Bu sahələrə ayrılan kapitalın istifadəsini əks etdirir. Bütün bunlardan əlavə Bank xüsusi kapitallara malik olan bir çox digər fondların da idarə edilməsini həyata keçirir.

4. And qrupu və yaxud And paktı

And qrupu və yaxud And paktı 1969-cu ildə Kolumbiyanın Kartaxen şəhərindəki razılığa əsasən yaradılıbdır. Bura beş ölkə daxildir – Boliviya, Venesuela, Kolumbiya, Peru, Ekvador.

And qrupu And inteqrasiya sisteminin bir hissəsi hesab edilir. Bu sistemin ikinci hissəsini isə üzv olan ölkələrin yaratdıqları siyasi institutlar təşkil edir (And prezidentləri şurası, Xarici işlər Nazirlərinin şurası).

And* qrupunun əsas məqsədi inteqrasiya və sosial-iqtisadi əməkdaşlıq yolu ilə üzv olan ölkələrin inkişafına yardım etmək, iqtisadi artımın sürətlənməsi və məşğulluğun təmin edilməsi, Latin Amerikası ümumi bazarını yaratmaq və sair problemlərdən ibarətdir.

Bu məqsədlə And qrupu üzv olan ölkələr üçün vahid iqtisadi siyasət hazırlayır, müəyyən layihələrin əlaqələndirilməsini həyata keçirir.

Qanunçuluğun üzvü sürətdə əlaqələndirilməsinə və hüquq normalarının həyata keçirilməsinə nəzarət edir.

– **Xüsusi sahibkarlar İttifaqı və And Əmək institutu** kimi köməkçi orqanları vasitəsi ilə ərazilərarası və And qrupu orqanlararası əlaqələr yaradılmasını həyata keçirir. 1990-cı ildə "**And strategiyası**" qəbul edilmişdir. Burada 3 məqsəd nəzərdə tutulmuşdur:

• And iqtisadi məkanın inkişafı;

And qrupu ölkələrinin beynəlxalq əlaqələrinin genişlənməsi;

Latin Amerikasının vahidliyinin qorunması:

Həmin ildə "**Sülh aktı**" da qəbul edilmişdir. Bu sənəddə And ölkələrində inteqrasiya prosesinin genişlənməsi, inteqrasiyanın ayrı-ayrı mərhələlərinin reallaşdırılması və digər tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur. **1993-cü ildə And qrupu ilə Aİ-nin Avropa** komissiyası arasında əməkdaşlıq haqqında razılıq əldə edilmişdir.

And qrupu çərçivəsində aşağıdakı qurumlar yaradılmışdır. **And İnkişaf Birliyi (Karakas Venesuela)** 1986-cı ildə yaradılıbdır. Bu birlik inkişaf bankı kimi, , eləcə də iqtisadi və

* And Cənubi Amerikada dağ sistemidir.

1985-ci ildə üzv olan ölkələrdə yerli və ərazi üzrə sahibkarlığın inkişafı barədə;

1989-cu ildə Karib hövzəsində ətraf mühitin mühafizəsi, təbiətdən səmərəli istifadə edilməsi və inteqrasiyanın gələcək inkişafı barədə;

1991-ci ildə Karib hövzəsi ölkələrinin 2000-ci ilə inkişafı barədə bəyannamələr qəbul edilmişdir.

Ümumi şəkildə KARİKOM-un əsas məqsədi üzv olan ölkələrin ümumi bazarını yaratmaq, iqtisadi inteqrasiyanın inkişafına yardım etmək, vahid xarici taarif sistemə keçmək, əmtəələrin əsas mənşəyinə görə müəyyən edilməsi sisteminin tətbiqi, razılaşdırılmış fiskal tədbirlər planının reallaşdırılması və sairədən ibarətdir.

Müqavilənin müddəalarına əsasən demək olar ki, bütün məhsullar üzrə (çox az məhsullar istisna olmaqla) Gömrük rüsumları aradan götürülmüşdür, az inkişaf etmiş ölkələrdə bu tədbir 10 ilə nəzərdə tutulmuşdur. Ümumi gömrük qaydası müəyyən edilmişdir, vahid ticarət siyasəti və kənd təsərrüfatı üzrə ümumi siyasət həyata keçirilir, pul və maliyyə siyasətləri əlaqələndirilir, kapitalın və işçi qüvvəsinin sərbəst hərəkəti genişlənilir, Turizm, Nəqliyyat və Rabitə sahəsində əməkdaşlıq artır.

Vahid Valyuta İttifaqına keçilməsi işləri genişlənilir.

KARİKOM – BMT, BVF, NAFTA kimi beynəlxalq təşkilatlar və iqtisadi qruplaşmalar ilə yaxından əlaqə saxlayır.

1994-cü ildə üzv olan ölkələrin dövlət başçılarının görüşündə NAFTA ilə KARİKOM arasında əməkdaşlığın inkişafına dair rəsmi sənəd qəbul edilmişdir.

KARİKOM-un fəaliyyətinin maliyyə təminatı üçün hələ **1969-cu ildə** Karib İnkişaf Bankı yaradılmışdır.

KARİKOM-un yaranması ilə **1973-cü ildə** Karib İnvestisiya Korporasiyası yaradılmış, **1975-ci ildə isə 15 mln. dollar** Nizamnamə Kapitalı ilə fəaliyyətə başlamışdır. Burada əsasən Barbados, Qayana, Trinidad və Tobaqo, Yamayka kimi ölkələr daha çox fərqlənməklə zəif inkişaf etmiş ölkələrin

maliyyələşdirilməsinə yardım etmişlər. Elə bu məqsədlə də **1991-ci ildən Karib İnvestisiya Fondu** fəaliyyət göstərir.

7. Energetika üzrə Latin Amerikası Təşkilatı (LAET)

Energetika üzrə Latin Amerikası təşkilatı 1974-cü ildə yaradılmışdır. **Bura 25 dövlət daxildir:** Barbados, Boliviya, Braziliya, Venesuela, Haiti, Qayana, Qvatemala, Honduras, Qrenada, Dominikan respublikası, Kolumbiya, Kosta-Rika, Kuba, Meksika, Nikaraqua, Panama, Paraqvay, Peru, Salvador, Surinam, Trinidad və Tobaqo, Uruqvay, Çili, Ekvador və Yamayka.

LAET-in əsas məqsədi energetika sahəsində əməkdaşlığın əlaqələndirməsi və məsləhətləşmələrin həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Bunun üçün LAET – öz fəaliyyətində Energetika bölməsinin inkişafında ümumi regional proqramlar işləyib hazırlayır, həmin sahənin inkişafı üçün xüsusi və dövlət kapitalının cəlb edilməsinə yardım edir, texnologiya mübadiləsinin artmasına, kommersiya əlaqələrinin genişlənməsinə səy göstərir.

LAET – yarandığı vaxtdan ayrı-ayrı sahələrdə əməkdaşlığın genişləndirilməsi üçün bir çox problemlər barədə bəyannamələr qəbul etmişdir. **Bunlardan: 1979-cu ildə "səmərəli enerji təchizatı və enerji istehlakı"** üzrə proqramın reallaşdırılması; **1981-ci ildə "Latin Amerikası ölkələrinin energetika əməkdaşlığı proqramı";**

1986-cı ildə "Ərazi üzrə əməkdaşlığın gücləndirilməsi barədə; **1988-ci ildə "energetika bölməsində maliyyə problemi** və alternativ maliyyələşdirmə mexanizminə dair";

1990-cı ildə – "enerji ilə təchiz olunma imkanları və özünü enerji ilə təmin etmə probleminə dair".

1996-cı ildə də enerji bölməsinin inkişafı geniş müzakirə edilmiş və geniş fəaliyyət proqramı qəbul edilmişdir.

1985-ci ildə üzv olan ölkələrdə yerli və ərazi üzrə sahibkarlığın inkişafı barədə;

1989-cu ildə Karib hövzəsində ətraf mühitin mühafizəsi, təbiətdən səmərəli istifadə edilməsi və inteqrasiyanın gələcək inkişafı barədə;

1991-ci ildə Karib hövzəsi ölkələrinin 2000-ci ilə inkişafı barədə bəyannamələr qəbul edilmişdir.

Ümumi şəkildə KARİKOM-un əsas məqsədi üzv olan ölkələrin ümumi bazarını yaratmaq, iqtisadi inteqrasiyanın inkişafına yardım etmək, vahid xarici taarif sisteminə keçmək, əmtəələrin əsas mənşəyinə görə müəyyən edilməsi sisteminin tətbiqi, razılaşdırılmış fiskal tədbirlər planının reallaşdırılması və sairədən ibarətdir.

Müqavilənin müddəalarına əsasən demək olar ki, bütün məhsullar üzrə (çox az məhsullar istisna olmaqla) Gömrük rüsumları aradan götürülmüşdür, az inkişaf etmiş ölkələrdə bu tədbir 10 ilə nəzərdə tutulmuşdur. Ümumi gömrük qaydası müəyyən edilmişdir, vahid ticarət siyasəti və kənd təsərrüfatı üzrə ümumi siyasət həyata keçirilir, pul və maliyyə siyasətləri əlaqələndirilir, kapitalın və işçi qüvvəsinin sərbəst hərəkəti genişlənir, Turizm, Nəqliyyat və Rabitə sahəsində əməkdaşlıq artır.

Vahid Valyuta İttifaqına keçilməsi işləri genişlənir.

KARİKOM – BMT, BVF, NAFTA kimi beynəlxalq təşkilatlar və iqtisadi qruplaşmalar ilə yaxından əlaqə saxlayır.

1994-cü ildə üzv olan ölkələrin dövlət başçılarının görüşündə NAFTA ilə KARİKOM arasında əməkdaşlığın inkişafına dair rəsmi sənəd qəbul edilmişdir.

KARİKOM-un fəaliyyətinin maliyyə təminatı üçün hələ **1969-cu ildə** Karib İnkişaf Bankı yaradılmışdır.

KARİKOM-un yaranması ilə **1973-cü ildə** Karib İnvestisiya Korporasiyası yaradılmış, **1975-ci ildə isə 15 mln. dollar** Nizamnamə Kapitalı ilə fəaliyyətə başlamışdır. Burada əsasən Barbados, Qayana, Trinidad və Tobaqo, Yamayka kimi ölkələr daha çox fərqlənməklə zəif inkişaf etmiş ölkələrin

maliyyələşdirilməsinə yardım etmişlər. Elə bu məqsədlə də **1991-ci ildən Karib İnvestisiya Fondu** fəaliyyət göstərir.

7. Energetika üzrə Latin Amerikası Təşkilatı (LAET)

Energetika üzrə Latin Amerikası təşkilatı 1974-cü ildə yaradılmışdır. **Bura 25 dövlət daxildir:** Barbados, Boliviya, Braziliya, Venesuela, Haiti, Qayana, Qvatemala, Honduras, Qrenada, Dominikan respublikası, Kolumbiya, Kosta-Rika, Kuba, Meksika, Nikaraqua, Panama, Paraqvay, Peru, Salvador, Surinam, Trinidad və Tobaqo, Uruqvay, Çili, Ekvador və Yamayka.

LAET-in əsas məqsədi energetika sahəsində əməkdaşlığın əlaqələndirməsi və məsləhətləşmələrin həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Bunun üçün LAET – öz fəaliyyətində Energetika bölməsinin inkişafında ümumi regional proqramlar işləyib hazırlayır, həmin sahənin inkişafı üçün xüsusi və dövlət kapitalının cəlb edilməsinə yardım edir, texnologiya mübadiləsinin artmasına, kommersiya əlaqələrinin genişlənməsinə səy göstərir.

LAET – yarandığı vaxtdan ayrı-ayrı sahələrdə əməkdaşlığın genişləndirilməsi üçün bir çox problemlər barədə bəyannamələr qəbul etmişdir. **Bunlardan: 1979-cu ildə "səmərəli enerji təchizatı və enerji istehlakı"** üzrə proqramın reallaşdırılması; **1981-ci ildə "Latin Amerikası ölkələrinin energetika əməkdaşlığı proqramı";**

1986-cı ildə "Ərazi üzrə əməkdaşlığın gücləndirilməsi barədə; **1988-ci ildə "energetika bölməsində maliyyə problemi** və alternativ maliyyələşdirmə mexanizminə dair";

1990-cı ildə – "enerji ilə təchiz olunma imkanları və özünü enerji ilə təmin etmə probleminə dair".

1996-cı ildə də enerji bölməsinin inkişafı geniş müzakirə edilmiş və geniş fəaliyyət proqramı qəbul edilmişdir.

8. Latin Amerikası İqtisadi Sistemi (LAİS)

Latin Amerikası İqtisadi Sistemi Panama müqaviləsinə əsasən 1975-ci ildə yaradılıb. **27 dövlət** özündə birləşdirir

Argentina, Barbados, Beliz, Boliviya, Braziliya, Venesuela, Haiti, Qayana, Qvatemala, Honduras, Qrenada, Dominikan respublikası, Kolumbiya, Kosta-Rika, Kuba, Meksika, Nikaraqua, Panama, Paraqvay, Peru Salvador, Surinam, Trinidad və Tobaqo, Uruqvay, Çili, Ekvador, Yamayka. Bu təşkilatın əsas məqsədi -- üzv olan ölkələrdə sosial-iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün ərazidaxili əməkdaşlığın genişlənməsinə yardım etmək, iqtisadi və sosial problemlər barədə ümumi prinsiplər, ümumi strategiya işləyib hazırlamaqdan ibarətdir.

LAİS öz fəaliyyətini aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirir:

– **Ərazi** daxili ticarətin və üzv olan ölkələrin üçüncü ölkələrə ixracının genişlənməsinə yardım etmək;

– **Balıqçılıq** potensialının daha səmərəli istifadəsi bu sahədə üzv ölkələrin fəaliyyətlərinin razılaşdırılması;

– **Ərazi** üzrə Gübrə satışının inkişafına yardım göstərilməsi;

– **Elm və texnika** sahəsində məsləhətləşmələr aparılması, təhlil və əlaqələndirmə işləri üzrə proqramların reallaşdırılmasına yardım etmək;

– **Ərazidə xırda** sənətkarlığın inkişafına zəmin yaratmaq;

– **Texnoloji** informasiya infrastrukturasının inkişafına köməklik göstərmək və s.

9. Latin Amerikasısı İnteqrasiya Birliyi (LAİB)

Latin Amerikasısı İnteqrasiya Birliyi **1980-ci ildə** Montevideo (Uruqvayın paytaxtı) müqaviləsinə əsasən yaradılıb. Bu müqavilə **1982-ci ildə** qüvvəyə minibdir.

Məlumdur ki, **1960-cı ildə Latin Amerikasısı** azad ticarət birliyi (**LAATB**) yaradılmışdır. Deməli LAİB bu təşkilatın bazasında yaradılmışdır.

LAİB – özündə Latin Amerikasısının **11 ölkəsini** birləşdirir. Bunlar – Argentina, Boliviya, Braziliya, Venesuela, Kolumbiya, Meksika, Paraqvay, Peru, Uruqvay, Çili, Ekvadordur.

LAİB-in əsas məqsədi iqtisadi əməkdaşlığın inkişafı ilə bazarın genişlənməsinə təmin etməkdən ibarətdir.

LAİB ərazidəki ölkələr arasında qarşılıqlı ticarəti tənzimləyir, iqtisadi, imtiyazlı zonalar yaradılmasına maraqlı olmaq yolu ilə mərhələ-mərhələ Latin Amerikasısı ümumi bazarının əmələ gəlməsinə zəmin hazırlayır.

10. Şərqi Karib Dövlətləri Təşkilatı (ŞKDT)

Şərqi Karib Dövlətləri Təşkilatı **1981-ci ildə yaradılıb**, **7 ölkəni özündə birləşdirir**. Bunlar – Antiqua və Barbuda, Qrenada, Dominika, Monserrat, Sent-Vinsent və Qrenadin, Sent-Kits və Nevis, Sent-Lyusiya və eləcə də ayrıca birlik kimi Virgin Britaniya adaları da bura daxildir.

Təşkilatın əsas məqsədi iqtisadi və siyasi əməkdaşlığın, iqtisadi inteqrasiyanın inkişafına yardım etmək və razılaşdırılmış xarici siyasət yeritməkdən ibarətdir.

ŞKDT-in fəaliyyətində aşağıdakı problemlər ön plana çəkilir:

ticarət və iqtisadi inkişaf, 1991-ci ildən qəbul edilmiş qərara əsasən ümumi bazar yaradılmışdır. Əmtəələrin sərbəst hərəkəti həyata keçirilir, valyuta ittifaqı yaradılmışdır. Bu işə kapitalın sərbəst hərəkətini artırmışdır. Ticarətin və investisiyanın genişlənməsinə təmin etmək üçün aşağıdakı qurumlar yaradılmışdır.

1. Şərqi Karib üzrə investisiya yardımı xidməti;
2. İxracın inkişafı üzrə şərqi Karib agentliyi;
3. Şərqi Karib Kənd təsərrüfatının hərtərəfli inkişafının

əlaqələndirmə mərkəzi.

– təbii ehtiyatların və təbiətdən istifadənin inkişafı. Bu məqsədlə **2 qrup** yaradılmışdır.

1. Təbii ehtiyatların idarə edilməsi qrupu – kənd təsərrüfatı, ətraf mühit, turizm məsələləri ilə məşğuldur. Bu qrup təbii ehtiyatların idarə edilməsi üzrə layihələr işləyib hazırlayır.

2. Balıqçılıq məsələləri üzrə qrup. Bu qrup balıqçılıq üzrə əlaqələndirmə və əməkdaşlıq məsələlərinin inkişafı və qanunçuluğun əlaqələndirilməsi ilə məşğuldur.

Bu təşkilatın fəaliyyətində aviasiya daşımaları, mülki aviasiyanın tənzimlənməsi də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu təşkilatın fəaliyyətinin daha mütərəqqi inkişafı üçün 1983-cü ildə **Şərqi Karib** mərkəzi bankı yaradılmışdır.

Bu bank şərqi Karib dövlətləri üçün vahid valyutanın olmasını dəstəkləməklə onun beynəlxalq baxımdan nüfuzunu təmin edir və iqtisadi inkişafa yardım göstərir. Bununla yanaşı bank pul emissiyası hüququna malikdir və üzv olan ölkələr üçün banknotlar buraxılır.

11. Amerika Dövlətlərarası İnvestisiya Korporasiyası (ADİK)

Amerika Dövlətlərarası İnvestisiya Korporasiyası **1989-cü ildə** yaradılmışdır. Bu korporasiya çoxtərəfli investisiya qurumu olmaqla Amerika Dövlətlərarası İnkişaf Bankının tərkibi bünə daxildir (hüquqi cəhətdən müstəqil təşkilatdır).

Bura – **34 dövlət** daxildir, o cümlədən eyni ərazidən olmayan Avstriya, Almaniya, İsrail, İspaniya, İtaliya, Niderland, ABŞ, Fransa, İsveçrə və Yaponiya da bura daxildir.

Birliyin əsas məqsədi Latın Amerikasını və Karib hövzəsində ölkələrində xüsusi sahibkarlığın genişləndirilməsi, xüsusi müəssisələrin təşkili və modernləşdirilməsi yolu ilə (kiçik və orta müəssisələrin artırılması əsasında) iqtisadi inkişafa yardım etməkdən ibarətdir.

Öz fəaliyyətində aşağıdakı istiqamətləri əsas götürür:

– **Sərbəst dönerli valyuta** ilə borc verir, Səhmdar Kapitalına investisiya qoyur, üzv olan ölkələrin iqtisadi fəaliyyətinin genişlənməsinə təminat verir;

– **Layihələrin maliyyələşdirilməsini** həyata keçirir və səhmdar kapitalalarını alır. İnvestisiya birliyi layihələrinin 33%-ə qədərini maliyyələşdirir. Elə Səhmdar Kapitallarının da 33%-dən artıq alınmasına yol vermir.

İri miqyaslı layihələr (borc vermək və investisiya qoymaq yolu ilə) birləşdirilmiş (sindikatlasmış) formada maliyyələşdirilir.

Nisbətən Kiçik layihələr xüsusi bölmədə olan maliyyə vasitəçiləri tərəfindən həyata keçirilir.

Bu birlik maliyyələşdirdiyi layihələrdə inzibati və idarəçilik funksiyalarına qatışmır. Lakin direktorlar şurasında iştirak edir;

– Digər mənbələrdən maliyyə vəsaiti cəlb olunmasında köməklik edir. Yeni texnologiyanın, Nou-Xaunun yayılmasını maliyyələşdirir. İnvestisiya birliyi Amerika Dövlətlərarası İnkişaf Bankının maliyyələşdirməsi mənbəyindən başqa ayrıca maliyyələşdirmə mənbəyinə malikdir.

Hazırda bu birliyin səhmdar kapitalı 200 mln. dollardan artıqdır.

12. Şimali Amerika Azad Ticarət Zonası (NAFTA)

Şimali Amerika Azad Ticarət Zonası 1 yanvar 1994-cü ildə yaradılmışdır. Bura Kanada, ABŞ və Meksika daxildir. Qeyd etməliyik ki, bu birliyin ilk təməli **1965-ci** ildən qoyulmuşdur. Həmin ildə ABŞ ilə Kanada arasında avtomobil sənayesi məhsullarının satışı barədə müqavilə imzalanmışdır. Sonra 1989-cü ildə yenə ABŞ ilə Kanada arasında **azad ticarət** barədə razılıq əldə edilmişdir. Nəhayət 1994-cü ildə Meksika da bu müqaviləyə qoşulmuşdur.

Müqavilənin şərtlərinə əsasən son 25 ilə – daha doğrusu 2010-cu ilədək bu ölkələr arasında bütün ticarət və investisiya məhdudiyyətlərinin aradan qaldırılması nəzərdə tutulmuşdur.

Şimali Amerikada sahibkarlıq fəaliyyətinin müxtəlif cəhətləri barədə əsaslandırılmış müddəalar sənədləşdirilmişdir. Burada – açıq bazar yaradılması, investisiya qoyuluşu, təminat, xidmət məsələləri, intellektual mülkiyyət hüququ məsələləri, dövlət alışı, standartlara rəyət edilməsi, biznesmenlərin ölkələrarası hərəkəti, münaqişələrin həlli və bu kimi problemlər müqavilənin müzmununu təşkil edirdi. Bu kimi problemlərin bir çoxu ABŞ ilə Kanada arasında daha tez öz həllini tapmışdır, Meksika ilə də qarşılıqlı, anlaşılıqlı şəraitdə irəliləyiş əldə edilir.

13. Cənubi Amerika Ümumi bazarı (MEPKOCYP)

Latin Amerikasında yaranan ən böyük ticarət – siyasi itti-faqlardan biri də Cənubi Amerika Ümumi Bazarıdır. Bu qurum – Argentina, Braziliya, Paraqvay və Uruqvayı özündə birləşdirir. Bu təşkilat 1995-ci ildə yaradılmışdır. Bu təşkilatın yaradılması barədə ilk müqavilə 1991-ci ildə Paraqvayın paytaxtı Asunsyon şəhərində həyata keçirilmişdir. Sonralar Çili və Boliviya da bu qurumun işində iştirak edirlər. Müqavilənin müddəalarına əsasən üzv olan 4 ölkədə qarşılıqlı ticarətdə bütün rüsumların və taarif məhdudiyyətlərinin aradan qaldırılması, vahid Gömrük dərəcələrinə keçilməsi, Kapitalın və işçi qüvvəsinin sərbəst hərəkəti, sənaye, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, rabitə və bəzi digər sahələrin inkişaf siyasətlərinin əlaqələndirilməsi, valyuta-maliyyə dairəsində razılaşdırılmış strategiya əldə edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Bu birliyin işində inteqrasiya proseslərini tənzimləmək üçün Xarici İşlər Nazirlərindən ibarət **Ümumi Bazar Şurası**, icra orqanı olan **Ümumi Bazar Qrupu** (iqamətgahı Montevideo-dadır Uruqvayda), 10 Texniki Komissiya fəaliyyət göstərir xarici ticarət; gömrük tənzimlənməsi; texniki normalar; valyuta – maliyyə və makroiqtisadi siyasət; yerüstü və dəniz nəqliyyatı; sənaye texnologiyası; kənd təsərrüfatı və energetika.

XIII FƏSİL

ASIYA VƏ SAKİT OKEAN DÖVLƏTLƏRİNİN İQTİSADI TƏŞKİLATLARI

1. *Sakit okeanın cənub hissəsi ölkələri komissiyası.*
2. *Asiya və Sakit okeanda birgə iqtisadi və sosial inkişaf üzrə "Kolombo planı".*
3. *Məhsuldarlıq məsələsi üzrə Asiya təşkilatı.*
4. *Cənubi Şərqi Asiya dövlətləri birliyi və Asiya Sakit okean iqtisadi əməkdaşlığı.*
5. *Cənubi Sakit okean forumu.*
6. *Asiya İnkişaf Bankı.*
7. *Cənubi Asiyanın regional əməkdaşlığı birliyi.*

1. Sakit okeanın cənub hissəsi ölkələri komissiyası

Sakit okeanın cənub hissəsi ölkələri komissiyası 1947-ci ildə yaradılıb. Burada əsas məqsəd həmin ölkələrdə iqtisadi, siyasi, sosial, mədəni problemlərin yaxşılaşdırılmasında və tənzimlənməsində əməkdaşlıq etməkdən ibarətdir.

Həmin təşkilatın tərkibinə **27 ölkə** daxildir (Əvvəllər bu regiona məxsus olan adalar da bura daxildir).

Bunlar:

Avstriya, Vanuatu, Böyük Britaniya, Şərqi Samoa, Quam, Qərbi Samoa, Kiribati, Kuka adası, Marşal adaları, Nauru, Yeni Zelandiya, Niue, Palau, Papua-yeni Qvineya, Pitkern, Şimali Marin adaları, ABŞ, Mikroneziya Birləşmiş Ştatları, Solomonov adaları, Tokelau, Tonqa, Tuvalu, Uollis və

Futuna, Fidci, Fransa, Fransa Polineziyası, Yeni Kaledoniya.

Bu təşkilat öz fəaliyyətində üzv olan ölkələrin birgə layihəsi əsasında aşağıdakı proqramları həyata keçirir:

kənd təsərrüfatında bitkiçiliyin və heyvandarlıqda xəstəliklərə qarşı mübarizənin genişləndirilməsi;

Balıqçılıq üzrə – sahil boyu və açıq dənizdə balıqçılığın inkişafını artırmaq;

kənd rayonlarının inkişafını genişləndirmək;

səhiyyə, təhsil, mədəniyyət və digər sahələrin inkişafına texniki yardım göstərmək.

Bütün bunlarla yanaşı bu təşkilat həmin regionun ölkələri arasında ömtələrin, texnologiyanın və insanların hərəkətinin asanlaşdırılması üçün müəyyən metod və vasitələr də işləyib hazırlayır.

2. Asiya və Sakit okeanda birgə iqtisadi və sosial inkişaf üzrə "Kolombo Planı"

Asiya və Sakit okeanda birgə iqtisadi və sosial inkişaf üzrə "Kolombo Planı" 1950-ci ildə "Millətlər Həmrəyliyi" ölkələrinin xarici işlər nazirlərinin görüşündə qəbul ediləndir. Bu plan 1951-ci ildən həyata keçirilir. Planda cənubi və cənubi şərqə Asiyanın iqtisadi və sosial inkişafı barədə birgə təşəbbüs nəzərdə tutulur. İlk əvvəllər - yəni 1950-ci illərdə "Kolombo planında" imperializmin möhkəmləndirilməsi və milli-azadlıq hərəkatlarının zəiflədilməsi nəzərdə tutulurdu.

1985-ci ilin sonundan Kolombo planında 6 kreditör ölkəsi (ABŞ, Yaponiya, Böyük Britaniya, Kanada, Avstraliya və yeni Zelandiya) və 20 kredit olan ölkə (Birma, Hindistan, Pakistan və s.) iştirak edirlər.

"Kolombo Planı"na aşağıdakı 24 dövlət daxildir:

Avstriya, Əfqanıstan, Banqladeş, Butan, Hindistan, İndone-

1. Kolombo Şri-Lankanın paytaxtıdır.

ziya, İran, Kamboca, Laos, Malayziya, Maldiv adları, Myanma, Yeni Zelandiya, Nepal, Pakistan, Papua – yeni Qvineya, Koreya respub., Sinqapur, ABŞ, Tailand, Filippin, Şri-Lank, Yaponiya.

"Kolombo Planı"nda əsas məqsəd həmin ölkələrin iqtisadi və sosial inkişafı fəaliyyəti üzrə razılaşıdırılmış siyasət yeritməkdən ibarətdir.

Bu plan aşağıdakı istiqamətlərdə həyata keçirilir:

- ölkələrin biri-birinə yardım göstərməsi və texniki əməkdaşlıq etməsi. Bu yardım müxtəlif formalarda həyata keçirilir. Texniki yardım – mütəxəssislər göndərilməsi, xaricə təhsil almağa göndərmək və s.

milli inkişaf layihələrinin həyata keçirilməsi üçün maliyyə yardımı;

- ömtə formasında - orzaq, xammal, material köməliyi;

- müəyyən məsləhətlər (təhsil proqramları da daxil olmaqla) vermək;

- sahibkarlığın inkişafına, elm, texnika və təhsilə marağın artmasına, müəssisələrdə təşkilatçılığın və idarəçiliyin yaxşılaşdırılmasına, ekoloji problemlərə və fəvqəl vəziyyətlərdə köməklik göstərir;

- texniki əməkdaşlıq proqramının (müxtəlif sahələrdə biliyin və təcrübənin ötürülməsi, kadr hazırlığı da daxil olmaqla) reallaşdırılmasına yardım edir:

- narkotizmə qarşı mübarizə proqramı hazırlayıb həyata keçirir. Bu sahədə olan qanunvericilik aktlarının təkmilləşdirilməsi və tətbiq edilməsinə yardım edir. Bu tədbirlər könüllü üzvlük haqları və BMT-nin xətti hesabına həyata keçirilir.

3. Məhsuldarlıq məsələsi üzrə Asiya təşkilatı

Məhsuldarlıq məsələsi üzrə Asiya təşkilatı 1961-ci ildə yaradılıb. Dövlətlərarası regional təşkilat olub sahibkarlıq fəaliyyətində məhsuldarlığın artırılmasına və iqtisadi inkişafda əməkdaşlığın genişlənməsinə xidmət edir. Təşkilatın

tərkibinə 18 dövlət daxildir: Banqladeş, Vyetnam, Hon-Konq, Hindistan, İndoneziya, İran, Malayziya, Monqolustan, Nepal, Koreya Respublikası, Sinqapur, Tailand, Tayvan, Fidci, Filippin, Şri-Lank, Yaponiya.

Bu təşkilatın fəaliyyətində üç əsas sahədə – Sənaye, Kənd təsərrüfatı və xidmətdə məhsuldarlığın artırılması üzrə proqram işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur. Təşkilat – bu fəaliyyətini məhsuldarlıq məsələləri üzrə məşğul olan milli təşkilatlar vasitəsilə yerinə yetirir.

Sənaye Xidmət sahəsində olan proqramlarda – məhsuldarlıq və sosial-iqtisadi inkişaf; kiçik və orta istehsal müəssisələrinin inkişafı; məhsuldarlığın ölçülməsi; idarəçilik; keyfiyyətə nəzarət; istehsal; heyətin idarə edilməsi; marketing; texnologiyanın idarə edilməsi; informasiya təminatı və s. sahələr nəzərdə tutulur.

Kənd təsərrüfatı üzrə olan proqramda isə – kənd təsərrüfatının inkişafı siyasəti, ehtiyatlar, texnologiya, ətraf mühitin mühafizəsi, marketing və kənd təsərrüfatı təşkilatlarının işi, aqrar sənaye kompleksi, kənd rayonlarının inkişafı və s. öz əksini tapır.

4. Cənubi-Şərqi Asiya dövlətləri Birliyi (ASEAN) Asiya – Sakit Okean İqtisadi Əməkdaşlığı (ATES)

Son 10 illiklərdə Asiya Sakit okean regionu (ASoR) beynəlxalq münasibətlər sistemində dinamik iqtisadi artıma malik olan ərazi kimi daha çox diqqəti cəlb edir. Odur ki, bu ərazidə inteqrasiya əlaqələri də geniş vüsət almışdır. Bu regionda Yaponiya-Çin-Yeni sənaye ölkələri – Cənubi şərqi Asiya dövlətləri Birliyindən ibarət "**asiya dördbucağı**" yaranmışdır.

Bu regionda iki müstəqil inteqrasiya Birliyi yaranmışdır. Cənubi-Şərqi Asiya dövlətləri Birliyi (ASEAN) və Asiya-

Sakit okean İqtisadi Əməkdaşlığı (ATES).

Hər iki birlik inteqrasiya birliyi kimi geniş araşdırılmışdır. Odur ki, bu başlıqda onların açıqlanmasına az yer verilir.

Cənubi-Şərqi Asiya dövlətləri Birliyi. 1967-ci ildə Banqkok (Tailand) razılığına əsasən yaradılmışdır. 10 ölkəni birləşdirir: İndoneziya, Malayziya, Sinqapur, Tailand, Filippin, Vyetnam, Laos, Myanma, Kamboca, Bruney-Darüssalam.

Sosial-iqtisadi və mədəni əməkdaşlıq, sülhün və sabitliyin qorunması nizamnamənin əsasını təşkil edir. **Birliyin ali orqanı dövlət başçıları və hökumətin konfransı** hesab edilir. 11 ixtisaslaşdırılmış Komitə fəaliyyət göstərir. İldə 300-dən artıq məsləhətləşmələr və tədbirlər keçirirlər. Birlik çərçivəsində Azad Ticarət zonası barədə çərçivə müqaviləsi, **sənaye üzrə əməkdaşlıq barədə baza müqaviləsi** həyata keçirilmişdir.

Asiya Sakit okean İqtisadi Əməkdaşlığı (ATES) bu ərazidə yaradılmış ikinci daha böyük inteqrasiya birliyidir. Bu əməkdaşlıq 1989-cu ilin noyabr ayında yaradılmışdır. Bura 21 dövlət daxildir. Birlik çərçivəsində inteqrasiya prosesləri genişlənilir.

5. Cənubi Sakit Okean Forumu

Cənubi Sakit Okean Forumu 1971-ci ildə yaradılıb. Sakit okeanın Cənub hissəsindəki ada ölkələrini özündə birləşdirir. Forumu **15 ölkə** daxildir:

Avstraliya, Vanuatu, Qərbi Samoa, Kiribati, Kuka adası, Marşal adaları, Nauru, Yeni Zelandiya, Niuye, Papua – Yeni Qvineya, Solomonov adaları, Tonqa, Tuvalu, Mikroneziya Birləşmiş ştatları, Fidci.

Dialoq aparmaqda Aİ, Kanada, Çin, Böyük Britaniya, ABŞ və Yaponiya ilə partnyorluq edir.

Bu forumun əsas məqsədi regional siyasətdə iqtisadiyyat, ətraf mühit, təhlükəsizlik və digər global problemlər üçün birgə layihələr hazırlamaqdan ibarətdir.

Bu forumun əsas fəaliyyəti aşağıdakı istiqamətlərdə həyata

keçirilir:

- forumun ayrı-ayrı qurumlarının fəaliyyətini üzv olan ölkələrin hökumət təşkilatlarının işi ilə əlaqələndirmək;

- Cənubi Sakit okean üzrə ətraf mühitin mühafizəsi proqramında iştirak etmək;

- Cənubi Sakit okean regionunda ticarət üzrə razılaşmalarda və iqtisadi əməkdaşlıqda iştirak etmək. Burada bir tərəfdə forumun üzvləri, digər tərəfdə isə Avstraliya ilə yeni Zelandiya nəzərdə tutulur.

Razılaşmalarda foruma üzv olan ölkələr arasında rüsumsuz və yaxud güzəştli ticarət əlaqələri nəzərdə tutulur.

Bu forum çərçivəsində aşağıdakı təşkilatlar yaradılıb:

- **Cənubi Sakit okean xətti forumu.** Bu qurum daha zəruri gəmiçilik xətlərinin istifadəyə verilməsinə yardım edir.

- **Forumun baliqçılıq üzrə agentliyi.** Bu qurum regionda və kənarında baliqçılıq üzrə olan qanunçuluq, razılaşmalar, qiymətlər, baliğın daşınması, emalı və s. barədə məlumat toplayır.

- **Marketinqə yardım fondu.** Sahibkarlara xaricə və regionda məhsul satışına köməklik göstərir.

- Cənubi Sakit okean ticarət komissiyası (Avstraliya, Sidney) və Cənubi Sakit okean Ticarət Bürosu (Yeni Zelandiya, Oklend). Bu qurum ticarət münasibətlərinin inkişafı ilə məşğuldur.

- **Hökumətlərarası Turizm Təşkilatı** Sakit okeanın cənub hissəsində turizmin inkişafı işlərinə baxır.

- **Forumun Telekommunikasiya Proqramı.** Bu qurum 1989-cu ildə təsis olunmuşdur. Əsasən telekommunikasiya vasitələrinin, eləcə də bu sahədə avadanlıqların və xidmətin inkişafına köməklik göstərir.

6. Asiya İnkişaf Bankı (AsİB)

Asiya İnkişaf Bankı 1966-cı ildə yaradılmışdır.

1974-cü ildə yenidən təşkil olunaraq BMT-nin Asiya və Sakit okean ölkələri üçün iqtisadi və sosial komissiyası (ESKATO) adlandırılmışdır.

Asiya İnkişaf Bankı 56 ölkəni özündə birləşdirir. Bunlardan 40 ölkə xalis regional, 16 ölkə isə digər regionlardandır (bunlardan – Avstriya, Belçika, Böyük Britaniya, Almaniya, Danimarka, İspaniya, İtaliya, Kanada, Niderland, Norveç, ABŞ, Türkiyə, Finlandiya, Fransa, İsveçrə, İsveç).

Bankın əsas məqsədi həmin regionda inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadi inkişafına və əməkdaşlığına köməklik göstərməkdən ibarətdir.

Bankın fəaliyyətində əsas cəhət regional və milli layihələrin, proqramların maliyyələşdirilməsindən ibarətdir. Burada aşağıdakı sahələrə daha çox üstünlük verilir.

Kənd təsərrüfatında: İrriqasiya işləri, kənd rayonlarının inkişafı, baliqçılıq, heyvandarlıq, meşə təsərrüfatı;

Energetikada: energetika sahəsində olan layihələr Təbii Qaz və Kömür çıxarılması, neft emal edən müəssisələrin yaradılması;

Nəqliyyat və rabitə sahəsində: liman və gəmiçilik, yollar, dəmir yolları, təyyarə limanları, telekommunikasiya;

İnfrastruktura sahəsində: su təchizatı, sanitariya işləri, şəhər təsərrüfatı infrastrukturası, təhsil və səhiyyə sahəsində olan layihələr və s.

Bunlarla yanaşı Bank kiçik və orta sahibkarlara da az məbləğdə borc verir.

Asiya İnkişaf Bankı başqa banklarla və beynəlxalq maliyyə institutları ilə birlikdə də müəyyən layihələrin maliyyələşdirilməsini həyata keçirir. Burada Almaniya, Yaponiya və Fransanın banklarını, Küveyt və Səudiyyə Ərəbistanının maliyyə institutlarını qeyd etmək olar.

Bankın maliyyə ehtiyatları üzvlük haqqlarından, ehtiyat kapitaldan, Kapital bazarındakı qarşılıqlı əməliyyatlardan, güzəştli kreditləşmələrdən, texniki yardım göstərilməsindən və digər fondlar hesabına yaranır.

Cəmi kapital yaradılmasında inkişaf etmiş ölkələr 60%, inkişaf etməkdə olan ölkələr isə 40% səsə malikdirlər. Burada ABŞ 17%, Yaponiya isə 14% səsə malikdirlər.

Xüsusi bir cəhəti qeyd etməliyik ki, həmin regiondan olan ölkələrdən üzvlük haqqının müəyyən edilməsində ÜDM-in həcmi, əhalinin sayı, büdcə xərcləri, ixracın həcmi və s. kimi göstəricilər əsas götürülür.

Bu regiondan olmayan inkişaf etmiş ölkələrin üzvlük haqqının müəyyən edilməsində onların inkişaf etməkdə olan ölkələrə iqtisadi yardımı və beynəlxalq təşkilatlara büdcədən olan yardımın həcmi nəzərə alınır.

Beləliklə Bank maliyyə vəsaiti toplayaraq region ölkələrinə borc verir. Burada çox ciddi yoxlama və yerində qiymətləndirmə, hər bir layihənin qiyməti müəyyənləşdirilir. Borcun effektivli istifadə edilməsi və s. göstəricilər şərtləndirilir.

Bank vəsaiti formalaşma mənbəyinə, təyinatına və verilmiş şərtlərinə görə iki cür olur.

1. Adi vəsait fondu;
2. Xüsusi fond.

Adi fondan Kommersiya şərtləri ilə məqsədli borc verilir. Bu borc 10-30 ilə verilir (2-7 il güzəştli müddət hesab edilir). Burada faiz dərəcəsi – dünya pul bazarı faiz dərəcəsinə uyğun müəyyən edilir. Bankın vəsaitinin əsasını adi fond adlandırılan hissə təşkil edir. Bu vəsait əvvəlcədən keçirilən kapital, borc vəsaitləri, borcların qaytarılmasından yaranan vəsait, kredit əməliyyatlarından olan mənfəət və s. hesabına formalaşır.

Xüsusi fond isə güzəştli borc və kredit verilməsinə sərf edilir. Bu fondun vəsaiti üzvlük haqqı hesabına formalaşır və ayrıca hesabda əks olunur. Buradan güzəştli şərtlərlə verilən borc 40 ilə nəzərdə tutulur.

Bank öz idarəçiliyini üç xüsusi fond vasitəsilə həyata keçirir.

Asiya İnkişaf Fondu. Bu fond 1974-cü ildə yaradılıb. Əsasən öz üzvləri olan inkişaf etmiş ölkələri özündə birləşdirir (Fransadan başqa). Burada Yaponiyanın payı – 52%, ABŞ – 16%, Almaniya – 9%, Kanada – 5%, Böyük Britaniya və Avstraliya hər biri 4% təşkil edir. Fond hər nəfərə düşən ÜDM-in həcmi az olan ölkələrə güzəştli şərtlərlə borc verir.

Xüsusi Texniki Yardım Fondu. Bu fond əsasən üzv ölkələrin könüllü üzvlük haqqı hesabına maliyyələşdirilir. Bank əməliyyatlarına texniki yardım göstərir.

Xüsusi Yaponiya Fondu. Bu fond 1988-ci ildə Bank ilə Yaponiya arasındakı razılığa əsasən yaradılıb. Bu fond (Bankın üzvü olan) inkişaf etməkdə olan ölkələrə iqtisadiyyatda quruluş dəyişikliyi aparılmasına, yeni investisiya cəlb edilməsinə, ölkənin sənayeləşdirilməsinə, təbii ehtiyatların inkişafına, əvəzsiz texnologiya verilməsinə, insan ehtiyatlarının inkişafına köməklik göstərir.

Qeyd etməliyik ki, Asiya İnkişaf Bankı Asiya Maliyyə-Investisiya Birliyinin Səhmlərini öz əllərində cəmləşdirmişdir. Burada Asiyanın, Amerikanın və Avropanın 25 xüsusi maliyyə institutları təmsil olunurlar.

Asiya İnkişaf Bankı BMT – sistemi ilə, xüsusən Ümumdünya Bankı, BVF, FAO, Kənd Təsərrüfatının İnkişafı fondu ilə, Aİ, OPEK-in Beynəlxalq İnkişaf Fondu və digər beynəlxalq təşkilatlarla yaxın əməkdaşlıq edir.

Məhz bu yaxın əməkdaşlığın nəticəsidir ki, Ümumdünya Yenidənqurma və İnkişaf Bankı Aİ, Avropa Investisiya Bankı, Beynəlxalq Kənd Təsərrüfatının İnkişafı Fondu, İslam İnkişaf Bankı, OPEK-in xüsusi fondu, Asiya İnkişaf Bankı tərəfindən maliyyələşdirilmə işi üçün vəsait buraxırlar.

1976-cı ildə Asiya İnkişaf Bankının himayəsi ilə Asiya – Sakit okean regionunda inkişafın maliyyələşdirilməsi **İstitutları Birliyi yaradılmışdır.** Bu qeyri-dövlət təşkilatı olsa da, yüksək məsləhətverici statusa malik olub BMT-nin İqtisadi və Sosial Şurası (EKOSOS) tərkibinə daxildir. Bu birlik 72 inkişaf Bankını və digər inkişafın maliyyələşdirilməsi institutlarını və 7 xüsusi qurumu, (BY və İB və ASİB) özündə birləşdirir.

ASİB-in fəaliyyəti faktiki olaraq inkişaf etmiş sənaye ölkələri tərəfindən tənzim edilir. Bankın siyasətində ABŞ və Yaponiyanın rolu daha böyükdür. Bu isə həmin regiona xarici xüsusi kapitalın axmasına zəmin yaradır. Yaponiya, ABŞ, Kanada, Danimarka, Niderland və digər ölkələrin ASİB-in xüsusi fon-

AFRİKA DÖVLƏTLƏRİ ÜZRƏ REGIONAL İQTİSADI TƏŞKİLATLAR

duna vəsait ayırması ilə faktiki olaraq Bankın üzvü olan digər ölkələri özlərinə bağlayırlar. Əvvəllər bu Bankdan borc alan bir çox ölkələr (yeni sənaye ölkələri) C.Koreya, Hon-konq, Sinqapur, Tayvan və s. hazırda donor ölkələrə çevrilmişlər.

1995-ci ildə bankın verdiyi borc 1,45 mlrd. doll., kredit isə 5,5 mlrd. dollara bərabər olmuşdur.

Bankın cəmi kapitalı 26 mlrd. dollardır. Hazırda bu bank regionda hərtərəfli borc verən əsas mənbə hesab edilir. 1974-1995-ci illərdə Bankın cəmi krediti 57 mlrd. dollar təşkil etmişdir. 1998-ci ildə bu göstərici 6,5 mlrd dollar olmuşdur. 2000-ci ilin məlumatına görə Asiya ölkələrinin kreditə olan ümumi tələbatı 130 mlrd. dollar təşkil edir.

Hazırda ASİB-dən borc alan ən böyük dövlət Çin hesab olunur.

7. Cənubi Asiyanın Regional Əməkdaşlığı Birliyi

Cənubi Asiyanın Regional Əməkdaşlığı Birliyi 1985-ci ildə yaradılıbdır. Bura 7 ölkə daxildir – Banqladeş, Butan, Hindistan, Maldiv, Nepal, Pakistan, Şri-Lank.

Bu birliyin əsas məqsədi – üzv olan ölkələr arasında iqtisadi, elmi-texniki, sosial və mədəni sahələrdə əməkdaşlığı inkişaf etdirmək, iqtisadi artımı sürətləndirmək, əhalinin həyat səviyyəsini yüksəltməyə yardım etməkdən ibarətdir.

Bu məqsədlə də əməkdaşlıq və maliyyələşdirmə barədə proqramların əlaqələndirilməsi, regional və xarici ehtiyatların səfərbər edilməsi, iqtisadi, ticarət və texniki əməkdaşlıq barədə proqram və layihələr hazırlanması tələb olunur. Bu mənada Kompleks proqramı fəaliyyəti mövcuddur. Bu proqram 12 sahədə əməkdaşlıq nəzərdə tutur: Kənd təsərrüfatı, Kommunikasiya, ətraf mühitin mühavizəsi, Kənd rayonlarının inkişafı, elm və texnika, turizm, nəqliyyat və s. 1995-ci ildə bu birliyin üzvləri gələcəkdə burada azad ticarət zonası yaradılması barədə müqavilə bağlamışlar, 226 növ əmtəə üzrə taarif dərəcələrinin azaldılması həyata keçirilir.

1. *Afrika Birliyi təşkilatı.*
2. *Afrika İnkişaf Bankı.*
3. *Mərkəzi Afrikanın Gömrük və İqtisadi İttifaqı.*
4. *Afrika İnkişaf Fondu.*
5. *Mərkəzi Afrika Dövlətlərinin İnkişaf Bankı.*
6. *Qərbi Afrika Dövlətlərinin İqtisadi Birliyi.*
7. *Şərqi Afrika İnkişaf Bankı.*
8. *Cənubi Afrika İnkişaf Birliyi.*
9. *Şərqi və Cənubi Afrikanın Ümumi Bazarı.*
10. *Qərbi Afrikanın İqtisadi və Valyuta İttifaqı.*
11. *Qərbi Afrika İnkişaf Bankı.*

Bütün başqa regionlarda olduğu kimi Afrika regionunda da müəyyən birliklər yaranmağa başlamışdır. Burada yaranan iqtisadi inteqrasiyanın əsasını dörd iqtisadi ittifaq təşkil edir. Bunlardan Mərkəzi Afrika dövlətləri: Qərbi Afrika dövlətləri; Cənubi Afrika dövlətləri:

Şərqi və Cənubi Afrika dövlətləri.

Bütün bu kimi təşkilatlar iqtisadi qruplaşma olmaqla ümumi bazarla birlikdə əmtəələrin, kapitalın və işçi qüvvəsinin sərbəst hərəkətinə zəmin yaradırlar və bu sahədə olan iqtisadi münasibətləri tənzimləyirlər.

Aydındır ki, onların müəyyən siyasi məqsədləri də vardır.

1. Afrika Birliyi Təşkilatı (ABT)

Afrika Birliyi Təşkilatı **1963-cü ildə yaradılıb** – **53 ölkəni** özündə birləşdirir. Digər bütün birliklər demək olar ki, bu təşkilat çərçivəsində, onun müəyyən müddəaları əsasında yaradılır.

Bu təşkilatın əsas məqsədi iqtisadiyyat, nəqliyyat, rabitə, elm, texnika, ərzaq təminatı və digər sahələrin əlaqələndirilməsi və əməkdaşlığı əsasında ümumi yüksəlişə nail olmaqdır.

1991-ci ildə Ərəb birliyi təşkilatı üzvləri Afrika İqtisadi Birliyi barədə müqavilə imzalamışlar. Burada göstərilir ki, həmin birliyin yaranması və formalaşması 34 il çəkəcək və 6 mərhələ təşkil edəcəkdir. Beləliklə bu iqtisadi birlik Afrika Birliyi Təşkilatının əsas tərkib hissəsi olacaqdır.

2. Afrika İnkişaf Bankı (Af.İB)

Afrika İnkişaf Bankı 1964-cü ildə yaradılıb. Dövlətlərarası regional bank institutu olmaqla Afrika ölkələrinə kredit verir.

Bankın tərkibinə 77 dövlət daxildir. Bunlardan 53 dövlət həmin regiona məxsusdur, 24 dövlət isə digər region dövlətləridir.

Bankın fəaliyyətində nisbətən daha böyük rolunu oynayan Afrika dövlətlərindən Nigeriya, Əlcəzair, Liviya, Mərakeş, CAR, Misir və Konqo demokratik respublikasını (Zair) qeyd etmək olar.

Digər regionlardan olan dövlətlərdən isə daha yüksək xüsusi çəkiyə malik olanları qeyd etmək olar:

Avstriya, Belçika, Böyük Britaniya, Almaniya, Danimarka, İspaniya, İtaliya, Niderland, Norveç, Portuqaliya, Finlandiya, Fransa, İsveçrə, İsveç. Bu ölkələr cəmi səhm Kapitalının 17,3%-nə sahibdirlər.

ABŞ, Argentina, Braziliya, Kanada (9,4%), Hindistan, Çin, Koreya Respublikası, Yaponiya (6,2%), Küveyt və Səudiyyə Ərəbistanı (0,5%) təşkil edirlər. Əlbəttə ümumi iqtisadi inkişaf dəyişdikcə ayrı-ayrı dövlətlərin rolu da dəyişir.

Belə ki, həmin 24 dövlətin Bankda olan səhm kapitalı

artaraq 1998-ci ildəki 33,4%-dən 40%-ə, 53 regional dövlətlərin payı isə 66%-dən azalaraq 60%-ə bərabər olmuşdur. Bankın əsas məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir:

- region üzrə ölkələrin iqtisadi və sosial inkişafına köməklik göstərmək;

- İnvestisiya proqramları və layihələrinin maliyyələşdirilməsi;

- Dövlət və xüsusi sahibkarlar tərəfindən olan investisiya siyasətinə yardım edilməsi;

- Bank ilə ayrı-ayrı qurumların birlikdə ikitərəfli, çoxtərəfli qurumların birlikdə maliyyələşdirmə aparmasının təşkil edilməsi;

- Ayrı-ayrı ölkələrdə inkişaf layihəsi hazırlanmasına texniki yardım edilməsi;

- Afrika ölkələrinin iqtisadi inkişaf strategiyasını hazırlamaq və s.

Qeyd etməliyik ki, hazırda Afrika dövlətləri üçün xas olan əsas problemlərdən biri də bazarın qaytarılma bilməməsidir. Son illərin məlumatına görə bu məbləğ təqribən 1 trln. dollar təşkil etmişdir (Konqo Dr, Anqola, Sudan və Nigeriyanın borcu daha çoxdur).

1998-ci ildən bu bank kreditləşdirmə sistemində daha fəal, yeni tədbirlər həyata keçirməyə başlamışdır.

Afrikada aqrar bölmənin əsası olan xırda kənd təsərrüfatı istehsalçıların kreditləşdirilməsi proqramı hazırlanmışdır. Afrika ölkələrinin maliyyələşdirilməsində yeni layihələr həyata keçirilir. Məsələn, son illər Əlcəzairdə kiçik və orta biznesin inkişafına – 136 mln. dollar;

- Burundiyə – İqtisadiyyatın inkişafına – 55 mln. dollar;

- Zambiyaya – su təchizatı sisteminin və təhsilin inkişafına – 23 mln. dollar;

- Mərakeşə – dəmir yolunun modernləşdirilməsinə 82 mln. dollar;

- Senegalə – kənd təsərrüfatının maliyyələşdirilməsinə 14

mln. dollar;

Eritreyaya -- İrriqasiya layihəsinə 12 mln. dollar maliyyə vəsaiti ayrılmışdır.

Başqa banklarda olduğu kimi burada da əsas maliyyə mənbəyi:

1. Nizamnamə kapitalına köçürülən hissə.
2. Borc verilməsindən əldə olan gəlir.
3. Beynəlxalq kapital bazarından olan gəlirlər və digər vəsaitdən ibarətdir.

Bu bankın tərkibində **Nigeriya İnam Fondu da fəaliyyət** göstərir. **Bu fond 1976-cı ildə yaradılıbdır.** Nigeriyanın hökumət təşkilatı hesab olunur.

Bu fond Nigeriyanın neft ixracından olan gəlirindən ayrılır. 2000-ci ilə fondun vəsaiti 400 mln. dollardan artıq olmuşdur.

3. Mərkəzi Afrikanın Gömrük və İqtisadi İttifaqı

Mərkəzi Afrikanın Gömrük və İqtisadi İttifaqı 1966-cı ildə yaradılmışdır (Ekvatorial Gömrük İttifaqının davamı kimi). Bura 6 ölkə daxildir. Qabon, Kamerun, Konqo, MAR, Çad, Ekvatorial Qvineyası. Bu ittifaqın əsas məqsədi Mərkəzi Afrikada mərhələ-mərhələ ümumi bazar yaratmaq və inkişaf etdirməkdən ibarətdir.

Aydındır ki, iqtisadi münasibətlərin düzgün əlaqələndirilməsi üçün üzv olan ölkələr üzrə ümumi prinsiplər hazırlanır.

Afrikanın ayrı-ayrı regional təşkilatları ilə Mərkəzi Afrika dövlətləri Bankı (Kamerun), Mərkəzi Afrika Dövlətlərinin İnkişafı Bankı (Konqo), Layihələrin Qiymətləndirilməsi Texnologji İnstitutu (Qabon) və s. əməkdaşlığın artırılması da bu ittifaqın fəaliyyətində böyük rol oynayır. Bu təşkilatın normal fəaliyyəti üçün ümumdünya təşkilatları ilə də qarşılıqlı əlaqələri böyük rola malikdir. 1991-ci ildə ümumdünya Bankı və BVF ilə birlikdə regionda islahat proqramı işlənib hazırlanmışdır. 1994-cü ildə Mərkəzi Afrikada iqtisadi və valyuta birliyi yaradılması barədə qərar qəbul edilmişdir.

4. Afrika İnkişaf Fondu (Af.İF)

Afrika İnkişaf Fondu 1972-ci ildə yaradılıb. 1974-cü ildən əməliyyat aparmağa başlamışdır.

Bu fond müstəqil bir hüquqi şəxs kimi Afrika İnkişaf Bankı qrupuna daxildir.

Fondun 26 üzvü vardır – Afrika İnkişaf Bankı, 14 Avropa ölkəsi, ABŞ, Kanada, Yaponiya.

Fondun əsas məqsədi nisbətən yoxsul ölkələrə güzəştli şərtlərlə layihələri maliyyələşdirmək, texniki yardım göstərmək, əməkdaşlığın inkişafını maliyyələşdirmək, ticarəti genişləndirməkdən ibarətdir.

Fondun vəsaiti əsasən qərb ölkələrinin üzvlük haqqı hesabına formalaşır.

Fond ilk növbədə kənd təsərrüfatının, nəqliyyatın, orzaq məhsullarının artırılmasına güzəştli kredit verir. Hazırda fond yeni layihələrin maliyyələşməsinə həyata keçirir.

Bunlardan: Qvineyaya – təhsilin maliyyələşdirilməsinə 50 il müddətinə – 16,5 mln.dollar;

Madaqaskara – quruluş islahatı keçirilməsinin maliyyələşdirilməsinə – 46,5 mln.dollar;

Toqoya – quruluş islahatı aparılmasına BVF, BY və İB və Yaponiya ilə birlikdə 50 illiyə 15,3 mln.dollar krediti qeyd etmək olar.

5. Mərkəzi Afrika Dövlətlərinin İnkişaf Bankı

Mərkəzi Afrika Dövlətlərinin İnkişaf Bankı **1975-ci ildə yaradılıbdır.** Bankın tərkibi 11 üzvdən ibarətdir. Bunlardan altısı Afrika dövlətləridir: Qabon, Kamerun, Konqo, MAR, Çad, Ekvatorial Qvineya (bunlar eyni zamanda gömrük və iqtisadi ittifaqın üzvüdürlər); 2-si Afrika inkişaf Bankı və Mərkəzi Afrika dövlətlərinin inkişaf Bankıdır. 3-ü isə qeyri regional üzv – Almaniya, Küveyt, Fransadan ibarətdir.

Bankın əsas məqsədi:

- Üzv ölkələrin iqtisadi və sosial inkişafına köməklik etmək;

- İqtisadi inteqrasiyanın inkişafına dair layihələrin maliyyələşdirilməsi;

- Texniki-iqtisadi hesablamaları maliyyələşdirmək;

- Sənaye, kənd təsərrüfatı, energetika, infrastrukturaya, nəqliyyat, elmi tədqiqat işlərinin maliyyələşdirilməsi və s. həyata keçirmək;

Bank digər maliyyə institutları ilə əməkdaşlıq edir. Bankın maliyyə ehtiyatları – nizamnamə kapitalı, dünya kapitalı bazarından olan gəlirlər və Bankın öz xüsusi gəlirləri hesabına formalaşır.

6. Qərbi Afrika Dövlətlərinin İqtisadi Birliyi

Qərbi Afrika Dövlətlərinin İqtisadi Birliyi **1975-ci ildə yaradılmış, 1976-cı ildən isə** fəaliyyətə başlamışdır. Birlik yaradılması barədəki müqavilədə siyasi sahədə də əməkdaşlıq nəzərdə tutulmuşdur.

Bu birliyin tərkibinə 16 ölkə daxildir.

Benin, Burkina Faso, Kot-d'İvuar, Yaşıl mıs adası, Qambiya, Qana, Qvineya, Qvineya-Bisau, Liberiya, Mali, Mavritaniya, Niger, Nigeriya, Seneqal, Sierra-Leone, Toqo

Bu birliyin əsas məqsədi:

- Qərbi Afrika dövlətləri arasında iqtisadi ittifaq yaradılmasına yardım etmək;

- İqtisadi sabitliyin möhkəmlənməsinə köməklik göstərmək;

- Milli siyasətlərin əlaqələndirilməsinə, investisiya qoyuluşunda qanunçuluğun əlaqələndirilməsinə köməklik etmək;

- Ümumi bazar, iqtisadi və valyuta ittifaqı yaradılmasına köməklik göstərmək;

- Birgə istehsal, birgə müəssisələr yaradılmasını həyata keçirməkdən ibarətdir.

7. Şərqi Afrika İnkişaf Bankı

Şərqi Afrika İnkişaf Bankı **1976-cı ildə yaradılıb**dir. Bankın üzvləri – Keniya, Tanzaniya, Uqandadan ibarətdir. Eləcə də Korporativ təşkilatlar, müəssisələr, institutlar, Afrika İnkişaf Bankı da bu bankın üzvüdürlər.

Bankın əsas məqsədi – üzv olan ölkələrin inkişafına köməklik göstərmək, onlara məsləhət xarakterli xidmətlər göstərməkdən ibarətdir.

8. Cənubi Afrika İnkişaf Birliyi

Cənubi Afrika İnkişaf Birliyi **1992-ci ildə yaradılıb**dir. Birliyin tərkibinə **11** dövlət daxildir. Anqola, Botsvana, Zambiya, Zimbabve, Lesoto, Malavi, Mozambik, Namibiya, Svazilend, Tanzaniya, CAR.

Birliyin əsas iqtisadi məqsədi regional inteqrasiya yolu ilə iqtisadi inkişaf və sosial yüksəlişə nail olmaq, milli və regional strategiya və proqramların həyata keçirilməsinə yardım etməkdən ibarətdir.

Ona görə də həmin ölkələrin siyasi və sosial-iqtisadi planlarının əlaqələnməsinə, ömtəələrin, kapitalın və işçi qüvvəsinin sərbəst hərəkətinə, qabaqcıl texnologiyaya əldə edilməsinə, idarəçiliyin təkmilləşdirilməsinə, xarici vəsaitin cəlb edilməsi və s. kimi problemlərə üstünlük verilir.

Ayrı-ayrı sahələrin inkişaf proqramı konkret ölkələrə tapşırılır. Hər bir sahə üzrə ayrıca siyasət və strategiya işlənilir və məsul tərəf müəyyən edilir.

Məsələn – sənaye və ticarət üzrə – Tanzaniya;

Energetika sahəsinə - Anqola;

Hasilat sənayesi üzrə – Zambiya;

Ərzaq, kənd təsərrüfatı təbii ehtiyatlar üzrə – Zimbabve;

Dəniz balıqçılığı və dəniz ehtiyatları üzrə – Namibiya;

Daxili sututarlardan balıq ovlamaq, meşə təsərrüfatı sahəsinə - Malavi

Nəqliyyat, rabitə mədəniyyət və informasiya üzrə – Mozambik;

Turizm, ətraf mühitin mühafizəsi, torpaqdan istifadə üzrə – Leseto;

Kənd təsərrüfatı və heyvandarlıq sahəsində tədqiqat aparılması üzrə – Botsvana;

İnsan ehtiyatlarının inkişafı sahəsinə – Svazilend məsuldurlar.

Bütün bu proqramlara icra orqanı olan katiblik ciddi nəzarət edir və məsuliyyət daşıyır.

Bu birlik digər beynəlxalq və regional qurumlarla yaxından əməkdaşlıq edir.

1994-cü ildə Avropa İttifaqı ilə bir çox sahələr üzrə əməkdaşlıq barədə razılaşmalar əldə edilmişdir.

9. Şərqi və Cənubi Afrikanın Ümumi Bazarı

Şərqi və Cənubi Afrikanın Ümumi Bazarı **1994-cü ildə yaradılmışdır**. Öz tərkibində **20** dövləti birləşdirir:

Anqola, Burundi, Zair, Zambiya, Zimbabve, Keniya, Komor adaları, Leseto, Mavrikiy, Madaqaskar, Malavi, Mozambik, Namibiya, Ruanda, Svazilend, Sudan, Tanzaniya, Uqanda, Eritreya, Həbəşistan.

Bu birliyin əsas məqsədi:

- Sabit dinamik artım və inkişafa nail olmaq;
- Daha yaxından iqtisadi əməkdaşlıq etmək üçün birgə nakroiqtisadi proqram və siyasət işləyib hazırlamaq;
- Xarici və yerli investisiya cəlb edilməsinə şərait yaratmaq;
- Afrika iqtisadi birliyi yaradılması tədbirlərinə üstünlük vermək;
- Beynəlxalq forumlara üzv olan ölkələrin birliyi mövqeyini saxlamaq;
- Eyni siyasi mövqedən çıxış etməkdir.

Bütün bu məqsədlərə çatmaq üçün bu təşkilat ticarətin Liberallaşması və Gömrük ittifaqı yaradılmasına çalışır. Bir çox xarici ticarət maneçiliklərini aradan qaldırır. Valyuta-maliyyə sahəsində əməkdaşlığı artırır. İqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrinin inkişafında yaxından əməkdaşlıq edir. Bir qayda olaraq xüsusi sahibkarlığın inkişafına, investisiya qoyuluşunun genişlənməsinə, sosial məsələlərə, insan amilinin inkişafına üstünlük verilir.

Odur ki, ümumi bazarın inkişafı və formalaşmasının nəticəsi olaraq İqtisadi birlik mərhələsinə keçid nəzərdə tutulmuşdur.

10. Qərbi Afrikanın İqtisadi və Valyuta İttifaqı

Qərbi Afrikanın İqtisadi və Valyuta İttifaqı **1994-cü ildə yaradılmışdır** (1973-cü ildə Qərbi Afrika valyuta ittifaqı adlanırdı).

Öz tərkibində **7 ölkəni** birləşdirir. Benin, Burkina-Faso, Kot-d'İvuar, Mali, Niger, Seneqal, Toqo.

Bütün başqa birliklərdə olduğu kimi, burada da əsas məqsəd üzv olan ölkələr arasında inteqrasiya əlaqələrini genişləndirmək, ümumi taarif dərəcələri tətbiq etməklə ümumi bazar yaradılmasına yol açmaq, əmtəə və xidmətlərin, insanların sərbəst hərəkətinə zəmin yaratmaq, milli iqtisadi siyasətləri əlaqələndirmək, qanunçuluqda əlaqələri genişləndirməkdən ibarətdir.

11. Qərbi Afrika İnkişaf Bankı

Qərbi Afrika İnkişaf Bankı maliyyə qurumu olmaqla 1973-cü ildə yaradılmış, 1976-cı ildə isə əməliyyata başlamışdır. Bu bankın 13 üzvü vardır. Bunlardan 7 dövlət eyni zamanda Qərbi Afrikanın iqtisadi və valyuta ittifaqının üzvüdürlər.

Bunlar – Benin, Burkina-Faso, Kot-d'İvuar, Mali, Niger, Senegal, Toqo; Eləcə də – Qərbi Afrika dövlətlərinin Mərkəzi bankı, Afrika inkişaf bankı, Almaniya İnkişaf Korporasiyası, Avropa İnvestisiya Bankı və Belçika ilə Fransa da bu bankın üzvüdürlər. Bankın əsas məqsədi:

- Üzv olan ölkələrin taraz inkişafına köməklik göstərmək;
- Qərbi Afrikada iqtisadi inteqrasiyanı reallaşdırmaq;
- Yüksək əhəmiyyətli layihələri maliyyələşdirməkdən ibarətdir.

Bu məqsədlə Bank öz fəaliyyətində ayrı-ayrı sahələrin inkişafında iqtisadi siyasətlərin əlaqələndirilməsinə yaxından köməklik edir:

- Milli və regional layihələrin maliyyələşdirilməsinə təminatla kredit verir;
- Milli maliyyə institutlarının və müəssisələrin kapitalında iştirak edir;
- Texniki-iqtisadi əsaslandırma və maliyyələşdirir;
- Kiçik və orta müəssisələrə yardım edir;
- Afrika İnkişaf Bankı, Qərbi Afrika Dövlətləri İqtisadi Birliyi, Afrika Həmrəylik Fondu, Mərkəzi Afrika Dövlətlərinin İnkişaf Bankı ilə yaxından əməkdaşlıq edir;
- BMT - sisteminə daxil olan beynəlxalq təşkilatlarla, Aİİ ilə, Asiya, Şimali Amerika, Şimal ölkələri, Almaniya ilə əməkdaşlıq edir.

Eləcə də bank Belçika, Almaniya, Danimarka, Kanada, Niderland, Norveç, Finlandiya, Fransa, İsveçrə, İsveç, Yaponiya və digər ölkələrlə ikitərəfli münasibət saxlayır.

Bankın maliyyə vəsaiti üzv olan tərəflərin qoyduqları pay və maliyyə ehtiyatının kapitallaşması ilə arta bilər.

Bankın ali ortanı Qərbi Afrika iqtisadi ittifaqının Nazirlər Soveti hesab edilir.

XV FƏSİL

ƏRƏB DÖVLƏTLƏRİNİN REGIONAL İQTİSADI TƏŞKİLATLARI

1. *Ərəb Dövlətləri Liqası.*
2. *Ərəb İqtisadi Birliyi Şurası.*
3. *Ərəb İqtisadi və Sosial İnkişafı Fondu.*
4. *Ərəb Bankı – Afrikanın İqtisadi İnkişafı.*
5. *Ərəb Valyuta Fondu.*
6. *Fars Körfəzi Ərəb Dövlətlərinin Əməkdaşlığı Şurası*

1. Ərəb İqtisadi Birliyi Şurası

Ərəb İqtisadi Birliyi Şurası 1964-cü ildə yaradılıbdır, öz tərkibində **12 ərəb** dövlətini birləşdirir.

Bunlar: Misir, İordaniya, Yəmən, Küveyt, Liviya, Mavritaniya, BƏƏ, Fələstin, Suriya, Somali, Sudan dövlətləridir.

Həmin Şura 7 dövlətin birliyi əsasında ümumi bazar da yaradıblar (Misir, İrak, İordaniya, Liviya, Mavritaniya və Suriya).

Birliyin əsas məqsədi:

ümumi bazar yaradılması və bununla da əmtəələrin, kapitalın, insanların sərbəst hərəkətinə zəmin yaratmaq, sərbəst iqtisadi fəaliyyətə yol açmaq;

- regionda nəqliyyatın inkişafına, tranzit nəqliyyata zəmin yaratmaq;

- dəniz limanları, Mülki təyyarə limanları, digər yollar çəkilişinə nail olmaq;

mülkiyyət hüququnun təmin edilməsindən ibarətdir.

Bunun üçün Ərəb ölkələrində idxal-ixrac əməliyyatları

üzrə normativ aktlar vahid hala salınır, sənaye, kənd təsərrüfatı, ticarət, infrastruktur sahələri üzrə əlaqələndirilmiş siyasət yeridilir, iqtisadi inkişaf əlaqələndirilir, Kapital qoyuluşu, ikiqat vergi tutulması, investisiya münaqişələrinin tənzimlənməsi qaydası və s. vahid hala salınır.

Bu Şura Beynəlxalq təşkilatlarla yaxından əlaqə saxlayır.

Şura çərçivəsində birgə ərəb cəmiyyətləri yaradılır. Belə ki, hasilat və tibbi sənaye sahəsi üzrə **İordaniyada**, heyvandarlığın inkişafı üzrə **Suriyada**, Sənaye investisiyası üzrə **İrakda**, belə cəmiyyətlər fəaliyyət göstərir.

Bütün bunlarla yanaşı şura çərçivəsində sahibkarlıq fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi, idarəçilik sisteminin yaxşılaşdırılması və eləcə də elmi biliklərin və təcrübə mübadiləsinin yayılması üçün bir çox ixtisaslaşdırılmış birliklər yaradılmışdır.

Bunlardan:

1. Tekstil sənayesi üzrə Ərəb İttifaqı (Suriya);
2. Sement və İnşaat Materialları üzrə Ərəb İttifaqı (Suriya);
3. Şəkər üzrə Ərəb Federasiyası (Sudan);
4. Kimyəvi gübrə istehsalçılarının Ərəb Federasiyası (Küveyt);
5. Maşınqayırma üzrə Ərəb Federasiyası (İrak);
6. Balıq Məhsulları istehsalçılarının Ərəb Federasiyası (İrak);
7. Yeyinti Sənayesi üzrə Ərəb Federasiyası (İrak);
8. Gəmiçilik üzrə Ərəb Federasiyası (İrak);
9. Ərəb Kooperativ Federasiyası (İrak);
10. Yerüstü nəqliyyat üzrə Ərəb İttifadı;
11. Tibbi pəreparatlar və tibbi avadanlıqlar istehsalçılarının Ərəb Federasiyası.

2. Ərəb İqtisadi və Sosial İnkişafı Fondu

Ərəb İqtisadi və Sosial İnkişafı Fondu **1968-ci ildə yaradılmış, 1971-ci ildə fəaliyyətə başlamışdır. 1974-cü ildən isə**

layihələrin maliyyələşdirilməsi üzrə əməliyyatlar aparmağa başlamışdır.

Bu fondun **21** üzvü vardır. Ərəb Liqası dövlətləri (Komor adlarından başqa) həmin fondun üzvüdürlər.

- İnkişaf fondu - üzv olan ölkələrə, istər dövlət, istərsə də xüsusi bölmədə olan təşkilatlara, institutlara subsidiya və borc verir və beləliklə iqtisadi layihələri maliyyələşdirir.

- Ərəb dövlətlərinin iqtisadiyyatının inkişafı üçün xüsusi və dövlət tərəfindən olan investisiyanın artmasına maraqlıdır.

- İqtisadi inkişafın müxtəlif sahələrinə texniki yardım göstərir.

- Ərəb dövlətlərarası ticarətin maliyyələşdirilməsi proqramına yardım edir.

- Bir çox digər təşkilatlarla əməkdaşlıq əlaqələrinin genişləndirilməsini həyata keçirir.

Bu mənada həmin fond milli və regional inkişaf institutları arasında əlaqələndirmə qrupu kimi katiblik funksiyası yerinə yetirir.

3. Ərəb Bankı – Afrikanın İqtisadi İnkişafı

Ərəb Bankı - Afrikanın İqtisadi İnkişafı Ərəb dövlətləri Birliyinin (**LİQA**) təşəbbüsü ilə **1973-cü ildə yaradılıbdir. 1975-ci ildən** əməliyyat aparmağa başlamışdır. Müstəqil beynəlxalq institut olmaqla Beynəlxalq hüquqi şəxs statusuna malikdir.

Bank öz tərkibində **18 dövləti birləşdirir.**

Bunlar: Əlcəzair, Bəhreyn, Misir, İordaniya, İrak, Qətər, Livan, Liviya, Mavritaniya, Mərakeş, BƏƏ, Oman, Fələstin, Səud. Ərəbistanı, Suriya, Sudan, Tunis.

Bankın əsas məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir:

- Qeyri Ərəb Afrika dövlətlərinin qitisadi inkişafına maliyyə yardımı göstərmək;

Afrika dövlətlərinin inkişafı üçün zəruri texniki kömək-

lik göstərmək;

- Afrika dövlətlərinin inkişafı üçün Ərəb ölkələrindən investisiya axınına maraq yaratmaq.

Bu məqsədlə də bank öz fəaliyyətində aşağıdakı cəhətlərə üstünlük verir:

Milli və regional sahədə fəaliyyət göstərən maliyyə institutlarına borc və təminat verir.

- Ərəb ölkələrinin yardımının bölgüsünü və əlaqələndirilməsini həyata keçirir.

Bu bankdan 41 dövlətin köməklik almaq hüququ vardır.

Onu da qeyd etməliyik ki, bu köməklik hər hansı bir hökumətə, müəssisə və təşkilatlara, dövlət və xüsusi birliklərə, qarışıq Ərəb-Afrika birliklərinə göstərilir.

- Bank sənaye, sosial və digər böyük iqtisadi layihələrin maliyyələşdirilməsində iştirak etməklə hər bir ölkənin iqtisadi inkişaf planında iştirak etmiş olur.

Bu bankın hər bir layihəyə qoyduğu vəsait layihənin dəyərinin 50%-indən artıq olmur.

Layihənin dəyəri az olduqca- 10 mln. dollaradək, bank vəsaiti 80%-ə qədər də ola bilər.

Bankın maliyyə vəsaiti ölkələrin qoyduğu ilkin kapitaldan və cəlb olunmuş borc vəsaitlərindən ibarətdir.

1973-cü ildə Bank ilə Neft ixrac edən ərəb ölkələrinin birlikdə Afrikaya köməklik fondu yaradılmışdır. Bu fond Ərəb ölkələri Liqasının idarəçiliyinə verilmişdi. Lakin Afrikada olan Ərəb ölkələri bu fondan köməklik almaq hüququna malik deyillər.

4. Ərəb Valyuta Fondu

Ərəb Valyuta Fondu **1977-ci ildə yaradılmışdır**. Bu fondun tərkibinə Ərəb Liqası dövlətlərindən 20 üzv daxildir (Cibuti və Komor adalarından başqa). Bu fondun əsas məqsədi:

- Tədiyyə balansında çatışmazlıq yarandıqda üzv olan dövlətlərə kredit verməklə maliyyələşdirmə aparır.

- Ərəb ölkələrində valyuta kursunun sabitləşməsinə və döndürülməsinə yardım edir.

- Üzv olan ölkələrdə iqtisadi inteqrasiyanın və inkişafın sürətlənməsinə köməklik göstərir.

- Ərəb ölkələrində maliyyə bazarının inkişafına yardım edir.

- Bəynəlxalq valyuta və iqtisadi məsələlərdə üzv olan ölkələrin mövqelərinin əlaqələndirilməsini tənzimləyir.

Fond öz məqsədinə nail olmaq üçün struktur islahatları həyata keçirilməsinə kredit verir.

Bununla yanaşı 4 növdə güzəştli şərtlərlə borc verir.

1. Birbaşa – borc 3 il müddətinə verilir.

2. Adi borc – 5 illiyə verilir.

3. Qarşılıqlı əvəzlənmə formasında borc 3 ilə verilir.

4. Daha geniş miqyaslı borc – 7 ilə verilir.

Aydın ki, borcun verilməsində sabitləşmə və iqtisadi islahatlar barədə proqramlar, borc alan dövlətlərin öhtəçilikləri, razılışmalar əsas götürülür.

Bu fondun maliyyələşdirmə mənbəyi – ilkin kapital, borc və kreditlər, ehtiyat kapitalı və s.-dən ibarətdir.

5. Ərəb Dövlətləri Liqası (Cəmiyyəti)

Ərəb Dövlətləri Liqası **1945-ci ildə** yaradılmışdır. Bura Yaxın Şərqi və Şimali Afrikanın **22 dövləti** daxildir.

Bunlar: Əlcəzair, Bəhreyn, Cibuti, Misir, İordaniya, İrak, Yəmən, Qətər, Komor adaları, Küveyt, Livan, Liviya, Mavritaniya, Mərakeş, BƏƏ, Oman, Fələstin, Səudiyyə Ərəbistanı, Suriya, Somali, Sudan və Tunisdən ibarətdir.

Bu təşkilat müstəqil ərəb dövlətlərinin könüllü birliyidir. İqtisadiyyat, maliyyə, nəqliyyat, mədəniyyət, səhiyyə və digər sahələrin inkişafı üzrə əlaqələrin, siyasətlərin nizamlanması ön plana çəkilir. Əslində Liqanın fəaliyyəti əsasən

iqtisadiyyat deyil, siyasətə daha çox yönəldilmişdir. Odur ki, Liqa heç də azad ticarət zonası və yaxud ümumi bazar yaratmağı nəzərdə tutmur.

Liqanın əsas məqsədinin ana xəttlərindən biri üzv ölkələrin milli təhlükəsizliyinin mühafizəsi və onların müstəqilliyinin təmin edilməsindəki hərəkətlərinin olaqələndirilməsindən ibarətdir.

Liqanın tərkibində – iqtisadiyyat, nəqliyyat, inzibati idarəçilik və maliyyə, valyuta siyasəti, kənd təsərrüfatı, kommunikasiya, informasiya, sosial sahələr üzrə komitələr fəaliyyət göstərir.

Liqa bir çox institutlar, ixtisaslaşdırılmış təşkilatlar, sahibkarlığın inkişafına zəmin yarada bilən qurumlar yaratmışdır.

Bunlardan:

Ərəb Menecmentinin Təşkili;

Ərəb Əmək Təşkili;

Ərəb İqtisadi Birliyi Şurası;

Ərəb İqtisadi və Sosial İnkişafı Fondu;

Afrikada Ərəb İqtisadi İnkişaf Bankı;

Ərəb Kənd Təsərrüfatı İnkişafının Təşkili;

Ərəb Standartlaşdırma və Metrologiyanın Təşkili;

Ərəb Dəniz Nəqliyyatı Akademiyası;

Ərəb Telkommunikasiya İttifaqı;

Ərəb Valyuta Fondu;

Ərəb Neft İnstitutu.

Liqa öz nəzarəti altında olan institut və təşkilatlara maliyyə yardımı göstərir.

Liqanın tərkibində iqtisadi məsələlərə dair Şura fəaliyyət göstərir. Bu şuraya iqtisadiyyat nazirləri və yaxud onların nümayəndələri daxildirlər. Onlar üzv olan ölkələrin iqtisadi və sosial siyasətlərinin razılaşdırılması işlərinə xidmət edirlər.

6. Fars Körfəzi Ərəb Dövlətlərinin Əməkdaşlığı Şurası

Fars Körfəzi Ərəb ölkələrinin Əməkdaşlığı Şurası 1981-ci

ildə yaradılmışdır. Bu Əməkdaşlıq Şurası 6 ölkəni - Bəhreyn, Qabar, Küveyt, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Oman və Səudiyyə Ərəbistanını özündə birləşdirir. Bu Şuranın əsas məqsədi həmin ölkələr arasında inteqrasiya olaqələrinə genişləndirməkdən ibarətdir. Beləliklə, bu ölkələrin maliyyə, iqtisadiyyat, ticarət, mədəniyyət sahələrində oxşar sistem yaradılması əsas götürülür. Eləcə də Şura elmi tədqiqat işlərinə, müştərək müəssisələr yaradılmasına xüsusi bölmədə əməkdaşlıq edilməsinə də yaxından köməklik göstərir. Sənayədə, ilk növbədə hasilat sənayesində, kənd təsərrüfatında, heyvandarlıqda, su təchizatı işlərində elmi-texniki tərəqqinin inkişafına çox üstünlük verir. Bu Şura çərçivəsində aşağıdakı istiqamətlər üzrə əməkdaşlıq planı hazırlanmışdır;

- iqtisadi və sosial planlaşdırma;

- maliyyə, iqtisadiyyat və ticarət üzrə əməkdaşlıq;

- nəqliyyat və rabitə üzrə;

- sənaye üzrə əməkdaşlıq;

- neft çıxarılması üzrə;

- sosial və mədəni xidmət üzrə;

- valyuta-maliyyə üzrə əməkdaşlıq.

İqtisadi əməkdaşlıqda qarşıda duran vəzifələrə nail olmaq üçün aşağıdakı razılaşmalar həyata keçirilmişdir:

- 1982-ci ildə kompleks iqtisadi razılaşma. Bura ticarət üzrə mübadilə, kapitalın hərəkəti, iqtisadi fəaliyyət, nəqliyyat və kommunikasiya, valyuta-maliyyə əməkdaşlığı və s. daxildir;

- 1985-ci ildə - Ərəb ölkələri Əməkdaşlığı Şurasının inkişaf planı strategiyası haqqında;

- 1985-ci ildə - vahid strateji sənayeləşmənin inkişafı;

- üzv olan ölkələrdə ümumi kənd təsərrüfatının inkişafı siyasəti (1986).

1988-ci ildə Aİ bu təşkilatın üzvü olan ölkələrlə əməkdaşlıq edilməsi barədə müqavilə bağlamışdır. Bu müqaviləyə uyğun olaraq Aİ ilə birgə Şura yaradılmışdır.

ƏLAVƏLƏR

BƏZİ BEYNƏLXALQ İQTİSADİ TƏŞKİLATLAR

1. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı - BMT

26 iyun 1945-ci ildə ABŞ-ın San-Fransisko şəhərində keçirilən konfransda BMT-nin yaradılması barədə Nizamnamə qəbul edilmişdir. 24 oktyabr 1945-ci ildə nizamnamə təsdiq edilmişdir. 190-a qədər ölkəni birləşdirir.

2. BMT-nin İqtisadi və Sosial Şurası

1946-cı ildə yaradılmışdır. 54 üzvü vardır. Bunlardan 14-ü Afrika ölkələri; 11-i Asiya ölkələri; 6-sı Şərqi Avropa ölkələri; 10-u Latin Amerikası və Kaarib hövzəsi ölkələri; 13-ü Qərbi Avropa ölkələri və ABŞ-dan ibarətdir.

3. BMT-nin Sənayenin İnkişafı Təşkilatı (UNIDO)

1966-cı ildə yaradılmışdır. 1986-cı ildən BMT-nin ixtisaslaşdırılmış təşkilatı hesab edilir. 168 ölkəni birləşdirir.

4. Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF)

1945-ci ilin dekabr ayında yaradılmış və 1946-cı ilin may ayından fəaliyyətə başlamışdır. İqamətgahı Vaşinqtondadır. 185 ölkəni birləşdirir. Azərbaycan 1992-ci ildən bu təşkilatın üzvüdür.

5. Beynəlxalq yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BY və İB)

1945-ci ildə yaradılmışdır. 185 ölkəni birləşdirir. Azərbaycan 1992-ci ildən bu bankın üzvüdür.

6. Beynəlxalq İnkişaf Birliyi

1960-cı ildə yaradılmışdır. Bİ və İB-in filialı hesab edilir. 164 ölkəni birləşdirir.

7. Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK)

1956-cı ildə yaradılmışdır. 175 ölkəni birləşdirir.

8. İnvestisiya Təminatı üzrə Beynəlxalq Agentlik (İTBA)

1988-ci ildə yaradılmışdır. 164 üzvü vardır.

9. İnvestisiya mübahisələrinin tənzimlənməsi üzrə

Beynəlxalq Mərkəz

1966-cı ildə yaradılmışdır. 139 ölkəni birləşdirir.

10. Beynəlxalq hesablaşmalar Bankı

1930-cu ildə Bazeldə (İsveçrə), Haaqada (Niderland) yaradılmışdır. 50-yədək Bankı birləşdirir.

11. Paris klubu (onluqlar ölkəsi)

1961-ci ildə Parisdə yaradılmışdır.

12. London Klubu

1980-ci ildə yaradılmışdır. 40-ə qədər kredit institutu daxildir.

13. Atom Enerjisi üzrə Beynəlxalq agentlik (MAQATE)

1957-ci ildə yaradılmışdır. 124 dövləti birləşdirir.

14. Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO)

1945-ci ildə yaradılıb. 174 dövləti və Aİ-ni özündə birləşdirir. İqamətgahı Rimdədir (İtaliya).

15. Beynəlxalq kənd Təsərrüfatının İnkişafı Fondu (İFAD)

1976-cı ildə yaradılıb, 1977-ci ildən fəaliyyətə başlayıb. 160 ölkəni birləşdirir.

16. Beynəlxalq Dəniz Təşkilatı

1958-ci ildə yaradılıb, 1959-cu ildən fəaliyyət göstərir. 155 ölkəni birləşdirir.

17. Beynəlxalq Mülki Aviasiya Təşkilatı

1944-cü ildə yaradılıb, 1947-ci ildən fəaliyyətə başlayıb. 185 ölkəni birləşdirir.

18. Ümumdünya Turizm Təşkilatı (WTO)

1975-ci ildə yaradılıb (1925 və 1947-ci illərdə başqa cür adlandırılmışdır). 130 dövləti, 4 dövlət birləşməsini və 329 birliyi əhatə edir.

19. İqtisadi əməkdaşlıq və Bnkışaf Nəşkilatı

1961-ci ildə yaradılıb (iqamətgahı Prisdədir (Fransa) 30 ölkəni birləşdirir.

20. Beynəlxalq Energetika Agentliyi

1974-cü ildə yaradılıb. İƏ və İT çərçivəsində muxtariyyət təşkil edir. İƏ və İT -- ölkələrini əhatə edir (İslandiya və Meksikadan başqa) onun işində Aİ-də iştirak edir.

21. Nüvə Enerjisi üzrə Agentlik

1958-ci ildə yaradılıb.

22. Avropa Şurası

1949-cu ildə yaradılıb -- 44 ölkəni birləşdirir.

23. Millətlər Liqası (Birliyi)

1931-ci ildə yaradılıb. 53-54 ölkəni birləşdirir.

TİCARƏTİN TƏNZİMLƏNMƏSİ ÜZRƏ BƏZİ TƏŞKİLATLAR

24. Taarif və Ticarət üzrə baş razılaşma (QATT)

1947-ci ildə yaradılıb.

25. BMT-nin Ticarət və İnkişaf üzrə Konfransı (UNCTAD)

1964-cü ildə Cenevrədə (İsveçrə) yaranmışdır. BMT-nin üzvü olan 190-na dək ölkəni özündə birləşdirir.

26. Beynəlxalq Ticarət Mərkəzi

1964-cü ildə yaradılıb.

27. Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (WTO)

Baş razılaşmanın bazası əsasında yaradılmış və 1995-ci ilin yanvar ayından fəaliyyət göstərir. 148 ölkəni birləşdirir.

**28. Neft ixrac edən
ölkələr Birliyi (OPEC)**

1960-cı ildə Bağdad konfransında yaradılıb. 12 ölkəni birləşdirir.

**29. Neft İxrac edən
Ərəb ölkələrinin Birliyi
(OAPEC)**

1968-ci ildə yaradılıb.

**30. Kakao üzrə
Beynəlxalq Təşkilat**

1972-ci ildə yaradılıb.

**31. Kofe üzrə
Beynəlxalq Təşkilat**

1962-ci ildə yaradılıbdır. 54 dövləti özündə birləşdirir.

**32. BMT-nin Avropa
İqtisadi Komissiyası**

1947-ci ildən fəaliyyət göstərir. 55 dövləti birləşdirir.

**33. BMT-nin Asiya və
Sakit Okean ölkələri üçün
İqtisadi və Sosial Komissiyası**

1947-ci ildə yaradılıbdır. 49 dövləti birləşdirir.

**34. BMT-nin Qərbi Asiya
ölkələri üçün İqtisadi və
Sosial Komissiyası**

1974-cü ildə yaradılıbdır. 14 ölkə daxildir.

**35. BMT-nin Latin
Amerikasını və Karib hövzəsi
üçün İqtisadi Komissiyası**

1948-ci ildə yaradılıbdır. 41 dövlət və 7 əlahiddə qurum daxildir.

**36. BMT-nin Afrika ölkələri
üçün İqtisadi Komissiyası**

1958-ci ildə yaradılıb - 53 ölkəni birləşdirir.

**37. Ümumdünya İntellektual
Mülkiyyət Təşkilatı**

1974-cü ildən fəaliyyət göstərir. 156 ölkə daxildir.

**38. Beynəlxalq Əmək
Təşkilatı**

1919-cu ildə yaradılıbdır (Versal sulh müqaviləsinə əsasən). İqamətghı Cenevrədədir (İsveçrə). 170-dən çox ölkəni özündə birləşdirir. BMT sistemində daxildir.

**39. Ümumdünya İntellektual
Mülkiyyəti Təşkilatı (BOİS)**

1970-ci ildə 74 dövlətin iştirakı ilə yaradılıbdır. 1974-cü ildən BMT-nin ixtisaslaşdırılmış müəssisəsi hesab edilir. İqamətgahı Cenevrədədir (İsveçrə).

1. Ш.Г.Гаджиев. Азербайджан на пути к мировому сообществу: стратегия внешнеэкономического развития. Киев, Экспресс-Обьява, 2000.
2. S.Səfərov. Yeni Azərbaycan. İqtisadiyyat, siyasət, dinamizm. Bakı, 2003.
3. Ə.Həsənov. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Dərslik. Bakı, 2005.
4. G.Gənciyev. BİM: Müasir vəziyyət və inkişaf problemləri. Bakı, 2005.
5. Q.Süleymanov. Beynəlxalq əmək bazarının inkişaf problemləri. Dərslik, Bakı, 2006.
6. Ə.Bayramov. Regional iqtisadi inteqrasiya. Bakı, 1997.
7. A.Ş.Şəkərliyev. Dünya iqtisadiyyatı və Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər. Bakı, 1999.
8. D.Vəliyev, M.Rəhimov. Beynəlxalq maliyyə. Bakı, 2000.
9. H.M.Rəcəbli, V.Ə.İbayev. Avropa Şurası. Bakı, Elm - 1999.
10. C.H.Kərimov, C.A.Hüseynov. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər (mühazirə toplusu). Bakı, Azərnoşr - 1998.
11. C.Kərimov, A.Orucov və H.İsrafilov. Dünya iqtisadiyyatı. Dərslik. Bakı - 2007.
12. И.Н.Геречикова. Международные экономические организации: регулирование мирохозяйственных связей и предпринимательском деятельности. М., 2000.
13. X.A.Шреншер. Международные экономические организации. М., 1998.
14. Под ред. И.Р.Хасбулатова. Мировая экономика и международные экономические отношения. Москва, 2006.
15. Подред. В.Е.Рыбалкина. Международные экономические отношения (учебник). Москва - 2006.
16. Е.Н.Смирнов. Введение в курс мировой экономики. Экономическая География Зарубежных стран. уч. пособия. Москва - 2008.
17. Е.П.Пузакова. Международные экономические отношения. уч. пособ. Ростов-на-Дону, 2000.
18. Под. ред. А.В.Торкунова. Международные экономические отношения. Учеб., Мос., 2001.

<i>Ön söz</i>	3
I Fəsil. Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsinin obyektiv əsasları. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar (BİT-lər)	4
1. <i>BİM-in tənzimlənməsinin zəruriliyi</i>	4
2. <i>BİT-lər haqqında ümumi anlayış.</i> <i>Onların yaradılması və təsnifatı</i>	8
3. <i>BİT-lərin yaranması mərhələləri</i>	10
4. <i>Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsində regional iqtisadi təşkilatların rolu</i>	15
II Fəsil. Birləşmiş millətlər təşkilatının (BMT) yaradılması və beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsində onun rolu	19
1. <i>BMT-nin yaradılması tarixinə dair</i>	19
2. <i>BMT-nin əsas vəzifələri, onun quruluşu və iqtisadi funksiyaları</i>	21
3. <i>BMT-nin Baş Assambleyası</i>	25
4. <i>İqtisadi və Sosial Şura</i>	27
5. <i>BMT-nin İnkişaf proqramı və Azərbaycanla onun əməkdaşlığı</i>	31
III Fəsil. Ticarət üzrə BİM-in tənzimlənməsi, beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar	37
1. <i>Ticarət üzrə BİM-in tənzimlənməsinin iqtisadi məzmunu</i>	37
2. <i>Ticarət üzrə BİM-in tənzimlənməsində beynəlxalq iqtisadi təşkilatların yaradılmasının zəruriliyi</i>	38
3. <i>Ümumdünya ticarət təşkilatının (ÜTT) fəaliyyəti</i>	45
4. <i>Beynəlxalq ticarət mərkəzi</i>	48
5. <i>BMT-nin ticarət və inkişaf üzrə konfransı (YUNKTAD)</i>	50

IV Fəsil. Dünya əmtəə bazarının çoxtərəfli tənzimlənməsi sistemi.....	55
1. Dünya əmtəə bazarının tənzimlənməsinin iqtisadi mahiyyəti.....	55
2. Xammal istehsalı və ixracı üzrə dövlətlərarası təşkilatlar (OPEK).....	56
3. Əmtəə bazarı üzrə bəzi beynəlxalq təşkilatlar.....	63
4. Metal istehsalı və ixracı üzrə beynəlxalq təşkilatlar.....	72
5. Dünya Əmtəə bazarının tənzimlənməsi və beynəlxalq Şuralar.....	76

V Fəsil. Beynəlxalq Maliyyə Təşkilatları və iqtisadi əməkdaşlığın tənzimlənməsində onların rolu.....	79
1. Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF).....	79
2. Ümumdünya Bankı qrupu:.....	85
a) Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (BYİB).....	85
b) Beynəlxalq İnkişaf Birliyi (BİB).....	90
v) Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası (BMK).....	92
q) İnvestisiya Təminatı üzrə Beynəlxalq Agentlik (İTBA).....	96
d) İnvestisiya Mübahisələrinin Tənzimlənməsi üzrə Beynəlxalq Mərkəz (İMTBM).....	97
3. Beynəlxalq hesablaşmalar Bankı.....	97
4. Paris klubu, London Klubu.....	101

VI Fəsil. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı – İƏ və İT.....	103
1. İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının yaradılması zəruriliyi.....	103
2. İqtisadi əməkdaşlıq və inkişaf təşkilatının əsas idarəçilik qurumları.....	105

VII Fəsil. BMT-nin Sənayenin İnkişafı Təşkilatı (SİT) (UNİDO).....	109
1. Sənayenin İnkişafı Təşkilatının yaradılması.....	109
2. Sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi üzrə Beynəlxalq Əməkdaşlıq Təşkilatı.....	112

VIII Fəsil. Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı – Ə və KTT (FAO).....	114
1. Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının yaradılmasının zəruriliyi.....	114
2. Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatının quruluşu.....	116
3. Beynəlxalq kənd təsərrüfatının inkişafı fondu.....	117

IX Fəsil. Beynəlxalq Millətlər Təşkilatı – Sistemi üzrə Regional İqtisadi Təşkilatlar.....	120
1. BMT-nin Avropa İqtisadi Komissiyası.....	120
2. BMT-nin Asiya və Sakit okean ölkələri üçün İqtisadi və Sosial Komissiyası (ESKATO).....	123
3. BMT-nin Qərbi Asiya ölkələri üçün İqtisadi və Sosial Komissiyası.....	125
4. BMT-nin Latin Amerikası və Karib hövzəsi üçün iqtisadi Komissiyası.....	126
5. BMT-nin Afrika ölkələri üzrə İqtisadi Komissiyası.....	128

X Fəsil. Regional İqtisadi Təşkilatlar və Beynəlxalq İqtisadi Münasibətlərin tənzimlənməsində onların rolu Qərbi Avropa Dövlətlərinin Regional İqtisadi Təşkilatları	131
1. Avropa İttifaqının yaranması tarixi. Aİ-nin tərkibinə daxil olan təşkilat və qurumlar.....	131
2. Avropa İnvestisiya Bankı (AİB).....	133
3. Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı (AvY və İB).....	134
4. Avropa Nəqliyyat Nazirlərinin Konfransı.....	137

5. Avropa Mülki Aviasiya Konfransı.....	139
6. Avropa Azad Ticarət Birliyi (AATB) və Avropa İqtisadi Məkanı (AİM).....	139

XI Fəsil. Mərkəzi və Şərqi Avropa və Asiya Dövlətlərinin Regional İqtisadi Təşkilatları.....141

1. Beynəlxalq Əməkdaşlıq Bankı.....	141
2. Beynəlxalq İnvestisiya Bankı.....	142
3. İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı.....	143
4. Müstəqil Dövlətlərin Əməkdaşlığı.....	148
5. QUAM Regional Təşkilatı.....	152
6. Qaradəniz İqtisadi Əməkdaşlığı.....	155
7. Qaradəniz Ticarət və İnkişaf Bankı.....	156

XII Fəsil. Amerika Dövlətlərinin Regional İqtisadi Təşkilatları.....158

1. Amerika dövlətləri təşkilatı.....	158
2. Amerika dövlətlərarası inkişaf Bankı.....	159
3. Mərkəzi Amerika iqtisadi inteqrasiya Bankı.....	161
4. And qrupu və yaxud And paktı.....	162
5. Karib inkişaf Bankı.....	164
6. Karib birliyi və Karib ümumi bazarı.....	165
7. Energetika üzrə Latın Amerikasını təşkilatı.....	167
8. Latın Amerikasını iqtisadi sistemi.....	168
9. Latın Amerikasını inteqrasiya birliyi.....	168
10. Şərqi Karib dövlətləri təşkilatı.....	169
11. Amerika dövlətlərarası investisiya korporasiyası.....	170
12. Şimaliamerika Azad ticarət zonası.....	171
13. Cənubi Amerika Ümumi Bazarı.....	172

XIII Fəsil. Asiya və Sakit Okean Dövlətlərinin İqtisadi Təşkilatları.....173

1. Sakit okeanın cənub hissəsi ölkələri komissiyası.....	173
2. Asiya və Sakit okeanda birgə iqtisadi və	

sosial inkişaf üzrə "Kolombo planı".....	174
3. Məhsuldarlıq məsələsi üzrə Asiya təşkilatı.....	175
4. Cənubi Şərqi Asiya dövlətləri birliyi və Asiya Sakit okean iqtisadi əməkdaşlığı.....	176
5. Cənubi Sakit okean forumu.....	177
6. Asiya İnkişaf Bankı.....	178
7. Cənubi Asiyanın regional əməkdaşlığı birliyi.....	182

XIV Fəsil. Afrika Dövlətləri üzrə Regional İqtisadi Təşkilatlar183

1. Afrika Birliyi təşkilatı.....	184
2. Afrika İnkişaf Bankı.....	184
3. Mərkəzi Afrikanın Gömrük və İqtisadi İttifaqı.....	186
4. Afrika İnkişaf Fondu.....	187
5. Mərkəzi Afrika Dövlətlərinin İnkişaf Bankı.....	188
6. Qərbi Afrika Dövlətlərinin İqtisadi Birliyi.....	189
7. Şərqi Afrika İnkişaf Bankı.....	189
8. Cənubi Afrika İnkişaf Birliyi.....	189
9. Şərqi və Cənubi Afrikanın Ümumi Bazarı.....	190
10. Qərbi Afrikanın İqtisadi və Valyuta İttifaqı.....	191
11. Qərbi Afrika İnkişaf Bankı.....	191

XV Fəsil. Ərəb Dövlətlərinin Regional İqtisadi Təşkilatları.....193

1. Ərəb İqtisadi Birliyi Şurası.....	193
2. Ərəb İqtisadi və Sosial İnkişafı fondu.....	194
3. Ərəb Bankı -- Afrikanın İqtisadi İnkişafı.....	195
4. Ərəb Valyuta Fondu.....	196
5. Ərəb Dövlətləri Liqası.....	197
6. Fars Körfözi Ərəb Dövlətlərinin Əməkdaşlığı Şurası.....	198

Əlavələr200

Ədəbiyyat.....206

Cəlil Kərimov, Ayaz Orucov, Tahirə Kərimova.
Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar,
Bakı, 2008.

Nəşriyyatın direktoru: ***Nadir Məmmədli***
Kompüterdə yığdı: ***Ruhəngiz Əlihüseynova***
Kompüter tərtibatçısı: ***Ramin Abdullayev***
Korrektoru: ***Veronika Məhərrəmova***
iqtisad elmləri namizədi, dosent.

Kağız formatı: 60/84 1/32
Mətbəə kağızı: №1
Həcmi: 212 səh.
Tirajı: 500
Qiyməti müqavilə ilə

*Kitab "Nurlan" nəşriyyat-poliqrafiya müəssisəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.*
Direktor: ***prof. N.B.Məmmədli***
E-mail: nurlan1959@rambler.ru
Tel: 497-16-32; 850-311-41-89
Ünvan: Bakı, İçərişəhər, 3-cü Maqomayev döngəsi 8/4.